

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַיּוֹם אֲלֵהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ עַל בְּעוֹר חֲמִץ:

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאַכָּא בְּרִשׁוּתֵי, דְלֹא חֲמִתִּיה, וְדְלֹא בְּעִרְתִּיה, וְדְלֹא יְדַעְנָא לִיה, לְבָטֵל וְלִהְיוּ
(הַפְּקָר) כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

(כל שאור וחמץ שיש ברשותי שלא ראיתיו ושלא
בערתיו ושאיני יודע עליו, יבטל ויהיה (הפקר) כעפר
הארץ)

בערב פסח לאחר שריפת חמץ יבטלנו, ויאמר:

כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאַכָּא בְּרִשׁוּתֵי דְחִזְתִּיה וְדְלֹא
חִזְתִּיה דְחִמְתִּיה וְדְלֹא חֲמִתִּיה דְבְּעִרְתִּיה וְדְלֹא בְּעִרְתִּיה
לְבָטֵל וְלִהְיוּ (הַפְּקָר) כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

(כל שאור וחמץ שיש ברשותי שראיתיו ושלא
ראיתיו, שבערתיו ושלא בערתיו יבטל ויהיה (הפקר)
כעפר הארץ)

זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו.

יום הפסח הוא היום אשר עשה ה', בו נהיינו לעם ובו יצאנו לחרות, ובו אנו מצויים
לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר הרי זה משובח.

יחד עם יציאת מצרים אנו מהללים ומשבחים את ה'.

כדי להרבות ביציאת מצרים, מצורפת כאן ההגדה הזאת שעיקרה ביאורים על
יציאת מצרים.

בעבר כבר זכינו להוציא לאור את ההגדה "לספר ביציאת מצרים" שמטרתה
להביא בפני כל המסובים את המקורות העיקריים שבאמצעותם יוכלו להרבות
לספר ביציאת מצרים. עורך הסדר או המסובים יוכלו לדון ולהרחיב ביציאת
מצרים, אם כל המקורות הקשורים יהיו מונחים לפניהם. לשם כך נצרכה ההגדה
"לספר ביציאת מצרים".

ההגדה המצורפת כאן מוסיפה ביאורים והסברים על יציאת מצרים. ומיועדת
למעמיק.

עוד אנו מצויים בלילה זה לאכול פסח, מצה ומרור. הגדה זו (כמו ההגדה "לספר
ביציאת מצרים") ראויה לאמירה גם כאשר ירצה ה' וירצו ישראל והפסח יהיה על
השלחן.

חג שמח.

סדר קרבן פסח

רבונו של עולם, אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו, ואחריהו להקריב קרבן פסח במועדו ביום הזה, שהוא ארבעה עשר לחודש ניסן אחר חצות היום, ולהיות כהנים בעבודתם ולוים בדיכונם וישראל במעמדם קוראים את ההלל ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד וקרבן פסח, ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו, ולא ישראל במעמדו. ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו, לכן יהי רצון מלפניך יהוה אל הינו ואלהי אבותינו, שיהיה שיח שפתינו חשוב ומקבל ומרצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד וקרבן פסח במועדו ועמדנו על מעמדו, ודברו הלויים בשיר ובהלל. ויהי נעם אדני אל הינו עלינו. ומעשה ידינו כוננה עלינו. ומעשה ידינו כוננה: ואתה תכונן מקדשך על מכונו ונעלה ונקריב לפניך את הפסח במועדו, כמו שכתבת בתורתך על ידי משה עבדך באמור:

וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליהוה כבשים בני שנה תמימים ליום עלה תמי: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האפה סלת למנחה בלולה בשמן כתיב רביעת ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר ונסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה:

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר: החודש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחודשי השנה: דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחודש הזה ויקחו להם איש ששה לבית אבית ששה לבית: ואם ימעט הבית מהית משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשתי איש לפי אכלו תכספו על הששה: ששה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחודש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים: ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אתו בהם: ויאכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלוהו: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על פרעיו ועל קרבו: ולא תותרו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו: וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה:

ובכן כך היה סדר עבודת קרבן פסח בבית אל הינו ביום ארבעה עשר בניסן: אין שוחטים אותו אלא אחר תמיד של בין הערבים. ערב פסח, בין בחול בין בשבת היה התמיד נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה. ואם חל ערב פסח בערב שבת היו שוחטין אותו בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה, והפסח אחריו. כל אדם מישראל, אחד האיש ואחד האשה, בני ביתו הגדולים והטהורים ונמולים (וכשם שמילתו מעכבת מלעשות הפסח ומלאכול בו, כך מילת בניו הקטנים ומילת עבדיו בין גדולים בין קטנים וטבילת אמהותיו מעכבת) כל ששכול להגיע לירושלים בשעת שחיטת הפסח חייב בקרבן פסח:

מביאו מן הכבשים או מן העזים זכר תמים בן שנה, ואינו טעון סמיכה, ושוחטו בכל מקום בעזרה אחר גמר עבודת תמיד הערב ואחר הטבת הגרות, ואין שוחטין הפסח ולא זורקין הדם ולא מקטירין החלב על החמץ (אפילו היה פזית ברשותו של אחד מבני החבורה בשעת אחת מהעבודות של קרבן פסח, הוא לוקה והפסח בשר):

שחט השוחט וקבל דמו כהן שפראש השורה בכלי שרת נותן לחברו, ונחברו לחברו, כהן הקרוב אצל המזבח זורקו וריקה אחת פנגד הסוד וחוזר הפלי ריקם לחברו, ונחברו לחברו,

מקבל את המלא ומחזיר את הריקן, והכהנים עומדים שורות ושורות ובידיהם בזפים של כסף ובזפים של זהב, שורה שפלה כסף - כסף, ושורה שפלה זהב - זהב, ולא היו מערבים, ולא היו לבזבזין שולים שלא יניחום ויקרש הדם. אחר כך תולין את הפסח באונקליות (או במקלות דקים, מניח על כתפו ועל כתף חברו, תולה) ומפשיט אותו כלו (ובשבת עד החזה ומשם למטה שקל ליה בכרזא) וקורעין בטנו ומוציאין אמורים: החלב שצל הכרס ויתרת הכבד ושתי הפליות וחלב שעליהן, והאליה אם היה ממין הכבשים לעמת העצה, נותן בכלי שרת ומולחן ומקטירין כהן על המערכה, חלבי כל זבח וזבח לבדו, בחול ביום, ולא בלילה שהוא יום טוב, אכל אם חל ערב פסח בשבת מקטירין והולכין כל הלילה, ומוציא קרביו וממחה אותן עד שמיסר מהן הפךש (כדי שיהיו נקיים כשצולוהו עמם), שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלבו דוחין את השבת, ושאר עניניו אין דוחין:

בשלוש פתות הפסח נשחט, ואין פת פחותה משלשים אנשים, נכנסה פת אחת, נחמלאה העזרה, נועלין אותה, ובעוד שהן שוחטין ומקריבין, הלויים קורין את ההלל. אם גמרו קדם שיקריבו את פלם, שנו, אם שנו, שלשו. על כל קריאה תקעו הריעו ותקעו, גמרה פת אחת להקריב, פותחין העזרה. יצאה פת ראשונה, נכנסה פת שנייה. נעלו דלתות העזרה, גמרה, יצאה שנייה, נכנסה שלישייה. כמעשה הראשונה, כך מעשה השנייה והשלישייה. אחר שיצאו פלן רוחצין העזרה מלכלוכי הדם ונאפילו בשבת, אמת המים היתה עוברת בעזרה, שפשו רוצין להדיח הרצפה סותמין מקום יציאת המים והיא מתמלאה על כל גדותיה עד שהמים עולין וצפין ומקבצין אליהם כל דם ולכלוך שבעזרה, אחר כך פותחין הסתימה ויוציאין המים עם הלכלוך, נמצאת הרצפה מנקה, זהו כבוד הבית, יצאו כל אחד עם פסחו (ועור שלו) וצלו אותם, כיצד צולין אותו מביאין שפוד של רמון ותוחבו מתוך פיו עד בית נקבתו, ותולהו לתוך התנור והאש למטה, ותולה פרעיו ובגיו מעיו חוצה לו. ואין מונקין את הפסח לשאר בשר. בשבת אין מוליכין את הפסח לביתם, אלא פת הראשונה יוצאין בפסחיהן ויושבין בהר הבית, השנייה יוצאין עם פסחיהן ויושבין בחיל, השלישית במקומה עומדת, חשכה. יצאו וצלו את פסחיהן:

כשמקריבין את הפסח, מקריבין עמו ביום י"ד זבח שלמים, מן הבקר או מן הצאן, גדולים או קטנים, זכרים או נקבות, והיא נקראת חגיגת ארבעה עשר, על זה נאמר בתורה וזבחת פסח ליהוה אלהיך צאן ובקר, ולא קבצה הכתוב חובה אלא רשות בלבד, מפל מקום היא כחובה מדברי סופרים, כדי שיהא הפסח נאכל על השבע, אימתי מביאין עמו חגיגה, בזמן שהוא בא בחול, בטרהרה, ובמועט, ונאכלת לשני ימים ולילה אחד, ודינה ככל תורת זבחי שלמים, טעונה סמיכה ונסכים ומתן דמים שתיים שהן ארבע, ושפיכת שירים ליסוד, זהו סדר עבודת קרבן פסח וחגיגה שעמו בבית אל הינו שיבנה במהרה בימינו אמן: אשרי העם שפכה לו. אשרי העם שיהנה אל יהו:

אל הינו ואלהי אבותינו, מלך רחמן רחם עלינו, טוב ומטיב הדרש לנו, שובה אלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך, בנה ביתך כבתחלה, וכונן מקדשך על מכונו, והראנו בבנינו, ושמחנו בתקוננו, והשב שכנינתך לתוכו, והשב כהנים לעבודתם, ולויים לשיכם ולזמרים, והשב ישראל לגויהם, ושם נעלה ונבא ונעשה קרבן התמיד וקרבן הפסח במועדו, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחתך לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך. יהנה צורי וגאלי:

מוזגין כוס שני וכאן הכן שואל
במקדש שואל הכן ככתוב במשנה:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה פלו מצה.
שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור.
שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק, ומבשל, הלילה הזה פלו צלי.
שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

אם אין מקדש

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה פלו מצה:
שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור:
שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים:
שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין, הלילה הזה פלנו מסבין:.

לשון המשנה לפנינו: "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה פלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק, ומבשל, הלילה הזה פלו צלי. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים". המשנה (לפי נוסח הדפוסים, וראה להלן) מונה ארבע קושיות, בהגדות המאוחרות יותר (כולל אלה של ראשוני הראשונים, ועד ימינו) במקום קושית הצלי באה קושית המסובין. בפשטות נראה לבאר שהמשנה הביאה שלש קושיות, אחת על הפסח, אחת על המצה ואחת על המרור, והוסיפה קושיה רביעית כי הסדר בנוי כולו סביב המספר ארבע. כשבטלה קושית הצלי, הוכנסה במקומה קושית המסובין כדי לשמור על המספר ארבע. לפי זה כשיש פסח, תבטל קושית המסובין. אלא שהרמב"ם, הן בהגדה שלו והן בהל' חמץ ומצה, כותב בפשיטות שכאשר יש פסח יש חמש קושיות, הן המסובין והן הצלי.

בכל כתבי היד של המשנה המצויים בידינו יש רק שלש קושיות: מטבילין, מצה, צלי. כלומר: שלש קושיות, על פסח, מצה ומרור, ו"מטבילין" היא הקושיה של המרור. גם מלשון רש"י ורשב"ם ורע"ב והרמב"ם בפירוש המשנה, אין זכר לכך שקושית שאר ירקות (וכ"ש מסובין) הופיעה לפנייהם. הם לא פרושו אותה. מלשון תוס' משמע שהקושיה הזאת אכן הופיעה בנוסח שלפניו.

הרמב"ם כנראה לקח את הקושיות שלו מנוסח שהיה לפניו. יש מקום לומר שהנוסח שהיה לפני הרמב"ם לא היה המשנה אלא ההגדות של פסח שנהגו בזמנו. הרמב"ם הרי לא הזכיר את מקורותיו ולא אמר מנין לקח אותם. יש אפילו מקום לומר שנוסח ההגדה המקובל השפיע על נוסח המשנה שהיה בידי בעלי התוס'. ואעפ"כ נראה שקושית שאר ירקות היתה בנוסח המקורי של המשנה. וזאת משום שבפסחים קיד: חוזר כמה פעמים הצירוף "שאר ירקות". הסוגיא כולה ארמית ורק המושג "שאר ירקות" עברי. מכאן משמע שהאמוראים השתמשו במונח עברי המצוטט ממקור כלשהו. המקור הנ"ל הוא כנראה המשנה שהזכירה את קושית שאר ירקות. (אבל יתכן הסבר אחר: מלשון הגמ' שם משמע שבבבל לא נהגו להטביל בכל הלילות אפילו פעם אחת. לכן, קושית המטבילין שהיתה מאד רלוונטית בארץ ישראל, שם רואה הן שמטבילים גם מרור ושואל, אינה רלוונטית בבבל. לכן הוצרכו הבבלים לשאול שאלה אחרת על המרור. והם ניסחו אותה בעברית, וצרפו אותה לקושיות).

מכאן נראה שהמשנה הביאה את קושיות חמץ ומצה, שאר ירקות וצלי כנגד פסח מצה ומרור, והוסיפה את המטבילין. המסובין כמובן נכנס יותר מאוחר ולכאורה אמור לצאת משם כשהצלי יחזור למקומו, אלא שלא כך סבר הרמב"ם.

קדוש:

כשחל בשבת מתחילין כאן:

ויהי ערב ויהי בקר:

יום הששי. ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו פי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו יהוה אלהינו באתה (לשבת) שבתות למנוחה (ו) מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון (את יום השבת הזה ו) את יום חג המצות הזה זמן חרותנו (באתה) מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. פי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. (ושבת) ומועדי קדשך (באתה וברצון) בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה יהוה מקדש (השבת ו) ישראל והזמנים:

כשחל במנוחה שבת:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש להל בין אור להשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך. ברוך אתה יהוה המבדיל בין קדש לקדש:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, שהחנינו וקימנו והגיענו לזמן הזה:

גרחץ

נוטל ידיו ואינו מברך על נטילת ידים:

ברפס

יקח כרפס ויטבול במי מלח ומברך בורא פרי האדמה, ויכוין לפטור את המרור, ויאכל בלא הסיכה:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא פרי האדמה:

יחץ

יחצה את המצה האמצעית, ואת החצי הגדול ישמור לאפיקומן:

מגיד

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול. כל דצריך ייתי ויפסח. השתא רבא דישאל בגלותא, לשנה הבאה כל ישאל בארעא דישאל. השתא גלותא דישאל עבדי, לשנה הבאה כל ישאל בני חורין:

עֲבָדִים הָיִינוּ לַפְרָעָה בַּמִּצְרַיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְרָעַ נְטוּיָהּ. וְאֵלֹהֵי לֹא הוֹצִיא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אַבְוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הָרִי אֲנִי וּבְנִי וּבְנֵי בְנֵי מִשְׁעַבְדֵי הָיִינוּ לַפְרָעָה בַּמִּצְרַיִם.

וְאֶפְיָלוּ כְלָנוּ חֲכָמִים כְּלָנוּ נְבוֹנִים כְּלָנוּ זְקֵנִים כְּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה מִצְנָה עֲלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמְרַבֵּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מִשְׁבַּח:

מַעֲשֵׂה בְרָכִי אֲלֵיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהֵיוּ מְסֻבִּין בְּבִנְי בְרַק וְהֵיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלֵּילָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הָרִי אֲנִי כִּי שְׁבָעִים שָׁנָה וְלֹא זְכִיתִי שִׁתְּאֵמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת עַד שֶׁדַּרְשָׁה בֶּן זֹמְאָ, שֶׁנֶּאֱמַר, לְמַעַן תִּזְכּוּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וְחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הַעוֹלָם הַזֶּה, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהִבְיֵא לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ:

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא, בְּרוּךְ שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא.

כְּנֶגֶד אֲרַבְעָה כְּנִים דְּבָרָה תּוֹרָה: אֶחָד חֲכָם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל:

וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם - רָאָה לְהֵלֵן עַם' יָד וְעַמ' כֹּז. בִּיד חֲזָקָה - רָאָה לְהֵלֵן עַם' טו. אִפְשֵׁר לְהִבְיֵא כַּאֲן אֶת הַדְּבָרִים שְׁנֹאמְרִים שֵׁם.

כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - הַתּוֹרָה אוֹמֵרֵת: "שְׁמֹר אֶת חֻדְשׁ הָאֲבִיב וְעֵשִׂית פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֻדְשׁ הָאֲבִיב הוֹצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לַיְלָה: וְזָבַחַת פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ צֵאן וּבְקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' לְשִׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: לֹא תֹאכַל עָלָיו חֶמֶץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בְּחַפְזוֹן יְצִיאַת מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכּוּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ". נַחֲלִקוּ הַתְּנַאֲיִם בִּשְׂאֵלָה אֵל מִי מַדְבַּרְת כַּאֲן הַתּוֹרָה, הָאֵם הִיא מַדְבַּרְת אֵל כָּל יַחִיד וַיְחִיד, או אֵל הָעַם כָּלֹ. אִדָּם יִכּוֹל לִזְכּוֹר אֶת אֲשֶׁר קָרְהוּ כָּל יְמֵי חַיָּו. לֹא יוֹתֵר מִזֶּה. וַיְמִי קִצְרִים בֵּיתוֹ. גַּם עִם יִכּוֹל לִזְכּוֹר אֶת אֲשֶׁר קָרְהוּ כָּל יְמֵי חַיָּו. וַחַיָּו - נִצַּח הֵם. וְעַם יִשְׂרָאֵל אֲכַן זֹכֵר אֶת אֲשֶׁר קָרְהוּ. עַם יִשְׂרָאֵל שִׁיבָא מִמִּצְרַיִם עֲדִין חֵי וְזוֹכֵר. בְּכָל דּוֹר וְדוֹר עִם יִשְׂרָאֵל זֹכֵר אֶת צֵאתוֹ מִמִּצְרַיִם וּבְכָל דּוֹר וְדוֹר כָּל אָדָם יוֹדֵעַ שֶׁהוּא יֹצֵא מִמִּצְרַיִם. אֲבָל כָּל זֹאת בְּתַנַּאי שֶׁהוּא מְמַשֵּׁךְ לְזַבּוּחַ אֶת הַפֶּסַח, וּבְתַנַּאי בְּנוֹי כְּבָתִּים, וְכָל בֵּית מַעֲבִיר אֶת הַזְכוּרוֹן לְבָנָיו, וּמְסַפֵּר בְּאֲזַנֵּי בָנוּ וּבִן בָּנוּ שֶׁהֵם חֲלָק מִבֵּיתוֹ וְהֵם מְמַשִּׁיכּוּ, כְּפִי שֶׁנִּבְאָר לְהֵלֵן עַם' כָּד.

סִיפּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם הוּא מַלְכַתְחִילָה אַחַת מֵהַמְטָרוֹת שֶׁל הַמְּכּוֹת. ה' אוֹמֵר לְמִשָּׁה לִפְנֵי מַכַּת אֲרַבָּה: "בֵּא אֵל פְּרָעָה כִּי אֲנִי הַכְּבַדְתִּי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׁתִּי אֶתִּי אֵלָה בְּקָרְבוֹ: וְלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנֵי בְנֵי וּבְנֵי בְנֵי אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בַּמִּצְרַיִם וְאֶת אֶתִּי אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בָם וַיִּדְעֶתְם כִּי אֲנִי ה'".

חֲכָם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הַעֲדוֹת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאָף אֶתָּה אָמַר לוֹ כִּהְלָכוֹת הַפֶּסַח אֵין מְפָטְרִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוּמָן:

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וְלִפִּי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּלֵל כְּפָר בְּעַקֵּר. וְאָף אֶתָּה הַקְּהָה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ. בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אֵלֹהֵי הָרִי שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה זֹאת. וְאָמַרְתְּ אֵלָיו בְּחֻזֵּק יָד הוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדֵינוּ:

וְשֹׂאֵינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל אֶת פֶּתַח לוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר, וְהִגַּדְתָּ לְבָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם:

כָּבֵד כַּאֲשֶׁר עוֹסְקִים יִשְׂרָאֵל בְּמֵאֲמָץ לְקִרְאַת הַיְצִיאָה מִמִּצְרַיִם, פְּנִיָּהם אֵל הַעֲתִיד. ה' מְכַבֵּד אֶת לֵב פְּרָעָה לְשֵׁם שְׁתֵּי מְטָרוֹת: נְתִינַת הָאוֹתוֹת, וְהַסִּיפּוֹר שִׁיפּוֹר כָּל אָדָם לְבָנָיו וּלְבָנֵי בָנָיו. לֹאֵלָה יֵשׁ מְטָרַת-עַל: "וַיִּדְעֶתְם כִּי אֲנִי ה'".

יְצִיאַת מִצְרַיִם בָּאָה לְלַמֵּד עַל מִצִּיאוֹת ה' וְעַל גְּבוּרָתוֹ. הַרְאִשׁוֹן שֶׁשָּׂאֵל מָה נִשְׁתַּנָּה הִיָּה פְּרָעָה. פְּרָעָה שָׂאֵל מִי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל. הַמְּכּוֹת בָּאוּ לְהַשִּׁיב עַל שְׂאֵלָתוֹ. וְכִפִּי שֶׁנִּרְחַיֵּב לְהֵלֵן.

כַּאֲשֶׁר לּוֹקְחִים יִשְׂרָאֵל אֶת הַשָּׂה כַּדִּי לְזַבְחוֹ, עוֹד בְּמִצְרַיִם, אוֹמֵר מִשָּׁה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל: "מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֵאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח: וְלִקְחֶתֶם אֲגֻדַּת אֲזוּב וַיְטַבַּלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר בְּסֹף וְהִגַּעְתֶּם אֵל הַמִּשְׁקוֹף וְאֵל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בְּסֹף וְאֶתֶם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֶּקֶר: וְעֵבֶר יְהוָה לְנֹגֵף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפִסַּח יְהוָה עַל הַפֶּתַח וְלֹא יָתֵן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֵל בְּתֵיכֶם לְנֹגֵף: וְשִׁמְרַתֶּם אֶת הַדְּבָר הַזֶּה לְחֹק לְךָ וּלְבְנֵיךָ עַד עוֹלָם: וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֵל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר יָתֵן יְהוָה לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וְשִׁמְרַתֶּם אֶת הַעֲבֹדָה הַזֹּאת: וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הַעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא ל' יְהוָה אֲשֶׁר פִּסַּח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל".

עוֹד בְּהִיוֹתֶם מְשׁוּעַבְדִּים בְּמִצְרַיִם, רוֹאָה מִשָּׁה אֶת הַחֲרוּת. וּמוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל מָה יֹאמְרוּ לְבָנֵיהֶם כִּשְׁהִיָּהוּ בְנֵי חוֹרִין בָּאֶרֶץ. וְעַקֵּר הַמְּסָר שְׁלוֹ הוּא: "זָבַח פֶּסַח הוּא לְיְהוָה אֲשֶׁר פִּסַּח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנוּ הִצִּיל". זָבַח הַפֶּסַח בָּא לְלַמֵּד לֹא עַל הַכַּאֲת הַמִּצְרַיִם אוֹ עַל הַמוֹפְתִים, אֲלֵא עַל הַבְּדִלַת יִשְׂרָאֵל מֵהַמִּצְרַיִם וְהַצִּלְתֶּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. יְצִיאַת מִצְרַיִם נּוֹעֵדָה לְכַךְ שֶׁתִּסְפְּרוּ עֲלֶיהָ לְדוֹרוֹת.

אֲבָל אַחֲרֵי הַיְצִיאָה מִמִּצְרַיִם, מוֹרָה מִשָּׁה לְיִשְׂרָאֵל: "וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֻזֵּק יָד הוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדֵינוּ: וְהָיָה כִּי הִקְשָׁה פְּרָעָה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיְהָרֵג יְהוָה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זָבַח ל' יְהוָה כָּל פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אִפְרָיִם". זְבִיחַת הַבְּכוֹרוֹת מְלַמֵּדֵת דּוּקָא עַל יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּחֻזֵּק יָדוֹ שֶׁל ה'.

זְבִיחַת אֱלֹהֵי מִצְרַיִם לְעִינֵיהֶם הִיא חֲלָק מֵהַיְצִיאָה לְחֲרוּת. הַכְּרַת יִשְׂרָאֵל בְּכַךְ שֶׁהֵם בְּנֵי חוֹרִין וְאִינֵם חוֹשְׁשִׁים מֵהַמִּצְרַיִם. תוֹךְ כַּדִּי כַךְ מְסַבְּרִים יִשְׂרָאֵל לְבָנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם אֶת הַמְּסָר.

הַסִּיפּוֹר לְבָנִים הוּא אַחַד מֵהַמְּסָרִים הַבּוֹלְטִים שֶׁל מִשָּׁה. נִיתֵן לְלַמּוֹד זֹאת מִפְּרִשְׁת הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם. פְּרִשְׁת הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם, יוֹצֵאת דּוֹפֵן בְּכַךְ שֶׁהַמְּסָרִים הַעוֹבְרִים מִפִּי הַגְּבוּרָה לְיִשְׂרָאֵל,

יכול מראש חֲדָשׁ, תְּלֻמוֹד לִוְמֵר בְּיוֹם הַהוּא. אִי בְּיוֹם הַהוּא יְכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם, תְּלֻמוֹד לִוְמֵר בְּעֵבוֹר זֶה. בְּעֵבוֹר זֶה לֹא אִמְרָתִי אֶלָּא בְּשִׁעָה שְׁנַיִם מִצְּהָ וּמְרוֹר מְנַחִים לְפָנֶיךָ:

מִתְחַלֵּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשָׁיו קָרְבָנוּ הַמְקוֹם לְעֲבוֹדָתוֹ. שְׁנַאֲמֵר, וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּעֵבֶר הַנְּהָר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תָּרַח אָבִי

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. חלק מיציאת מצרים היא לקיחת ישראל לעם לה'. זוהי הלשון הרביעית מלשונות הגאולה שאמר ה' למשה לומר לישראל עוד לפני המכות: "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מִיַּד יְדֵי מִצְרַיִם וְנִשְׁפָּטִים בְּיָדֵי יְהוָה: וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם". מטרת יציאת מצרים היא לקיחת ישראל לעם לה'. וזה לא קל. ישראל מסרבים לצאת ממצרים ובכל תלונות המדבר הם רוצים לחזור אליה. המדרש מדבר על רבים מישראל שמתו בימי החשך מפני שלא רצו לצאת. גם כאשר יצאו ממצרים – מיד הם מבקשים לחזור. הם אינם שומעים אל משה, מקצר רוח ומעבודה קשה. אבל יציאת מצרים מלמדת את הכל: "לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יְפֹלֵה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל". ונאריך בכך להלן.

ישראל מגורשים ממצרים ע"י המצרים. רק על הים הם מבינים שהם יצאו ממצרים ופניהם אל הר נחלתו של ה', מאמינים בה' ושרים לו שירה. יציאת מצרים היא לא רק יציאה מעבודת לחרות, היא קרוב ישראל לעבודת ה'.

הבסיס למהלך המכות הוא דברי פרעה "מי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יִדְעִיתִי אֵת ה' וְגַם אֵת יִשְׂרָאֵל לֹא אֶשְׁלַח". דבריו אלה של פרעה, הם שהזמינו את המופתים והמכות הבאים בפרשות הבאות, שמשה מנמק אותם בנמוקים כמו "בְּזֹאת תִּדְעַתְּ כִּי אֲנִי ה'", "לְמַעַן תִּדְעַתְּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵינוּ", "לְמַעַן תִּדְעַתְּ כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבְּ הָאָרֶץ", ועוד. במעמד הסנה, משה מבקש אותות וסימנים אל בני ישראל. בני ישראל אינם עוללים לומר לא ידעתי את ה', הם עוללים לומר לא נראה אליך ה'. גם זה סוג של חוסר אמונה, אבל חוסר אמונה מובן. אמנם אני מאמין במקום מסוים שיש ה' ויום אחד עוד תבוא הגאולה, אבל עכשיו?

אבל לפרעה יש הגיון משלו: לא יִדְעִיתִי אֵת ה', ומכאן: מי ה'.

פרעה מיצג תרבות שבה לא ידעתי = לא קיים. פרעה מאמין שרק מה שהוא יודע קיים. חז"ל מעצימים את הדבר באמרם: "אותה שעה כעס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, לא היה יודע לשלח לי עטרה אלא בדברים אתם באים אלי, לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא ידעתי, אמר להם המתינו לי עד שאחפש בספר שלי מיד נכנס לביד ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צידון אמר להם חפשי שמו בבית גזי ולא מצאתי אותם... מתחלה שקר אתם אומרים כי אני הוא אדון העולם ואני בראתי עצמי ואת נילוס, שנאמר לי יאורי ואני עשיתני".

המדרש מצטט כאן פסוק מיחזקאל. יחזקאל מנבא על פרעה של זמנו (כפי שאנו מפתירים בפרשת וארא), אבל מסתבר שהרעיון העומד מאחורי פרעה של משה הוא הרעיון העומד מאחורי פרעה של יחזקאל. יחזקאל מנבא: "הֲנִי עֹלֵיךָ פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגְּדוֹל הַרְבִּיץ בְּתוֹךְ יַאֲרֵיוֹ אֲשֶׁר אָמַר לִי יָאֲרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי". לכאורה זוהי אמירה משונה. כיצד יכול אדם

נשמעים בה פעמים. תחילה אנחנו שומעים את דבר ה' למשה, ואחר כך גם את הנאום שבו משה מעביר את המסרים לישראל. בדרך כלל הכתוב מוסר לנו רק את דבר ה' למשה, תחת כותרת כמו "וידבר ה' אל משה דבר אל בני ישראל", ולא מפרט באילו מילים ומתי מסר משה את הדברים לישראל; או להיפך: בחומש דברים הכתוב מתאר מה אמר משה לישראל, אך לא מפרט מתי ובאיזו לשון שמע אותם משה מפי הגבורה. אבל פרשת החדש היא דיבור כפול.

שלושה עניינים מפורטים בדרך הכפולה הזו. בדיבור הראשון אל משה (ואהרן) עוד במצרים, כלולות כל ההוראות והציוויים של פסח מצרים, ואחריהם בא עניין שבעת ימי החג לדורות. בדיבור השני, אחרי היציאה ממצרים, משה מצטווה לקדש כל בכור. משה מעביר לישראל את שלושת המסרים אבל מחלק אותם אחרת, וקל להבין מדוע: לפני היציאה ממצרים הוא מוסר להם רק את מה שמיועד לביצוע מיידי, כלומר פסח מצרים, ואילו את עניין שבעת ימי חג המצות, שהוא מצוה לעתיד, הוא מצרף אל המצוה לקדש את הבכורות, ומוסר אותה לעם רק בנאומו השני, אחרי היציאה ממצרים. אבל השינוי הזה אין בו כדי להסביר מדוע טורחת התורה באופן כל כך חריג למסור גם את דבר ה' למשה וגם את דבר משה לעם, כאשר הדברים בסך הכל חוזרים על עצמם.

יש שינוי בולט אחר בין דבר ה' למשה ובין דבר משה לישראל, ואולי הוא הדבר שלמענו הכתוב טורח להביא בפנינו גם את דבר משה. בסופו של כל אחד משלושת העניינים, משה מוסיף דבר שכלל לא נאמר לו: בראשון "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת", בשני "והגדת לבנך ביום ההוא", בשלישי "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמור מה זאת". שלושה דברים שהם אחד, שלושה מארבעת הבנים הידועים של ההגדה.

היכן נצטווה משה על עניין ההגדה לבנים, האם בדה אותו מליבו? ובמיוחד: מדוע דחוף היה לו לומר "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם" כבר בנאומו הראשון, כאשר ישראל עדיין במצרים, ומשה הרי בחר לשנות את סדר הדברים שנאמרו לו, ואת ענייני הדורות לדחות לנאום הבא.

התשובה נמצאת בפסוקים הראשונים של פרשת בא: "כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתני בם וידעתם כי אני ה'". ההגדה לבנים איננה מצוה בפני עצמה, אלא היא כל תכליתם של יציאת מצרים, של מכות מצרים, ושל הכבדת הלב. פרעה היה הראשון ששאל מה נשתנה, כשאמר "מי ה' אשר אשמע בקולו". כל המכות באו כדי לענות לו על השאלה הזאת. מן הסתם היו גם בין בני ישראל מי ששאלו "מה העבודה הזאת לכם" עוד בפסח מצרים, ומשה מצווה להשיב להם כבר בדברו על פסח מצרים, ואולי לכן דרשו חז"ל שזוהי שאלת הבן הרשע.

וגם בזה יש שינוי מסוים בין דבר ה' למשה ובין דבר משה לעם. ה' אומר שהתשובה לבנים היא ריבוי האותות והמופתים. משה אומר שהתשובה היא "אשר פסח ה' על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים". בכל דוד ודור יש שני סוגי מערערים על הגאולה: יש שרואים את הגאולה אבל אינם מאמינים בה' ובבחירת ישראל, ויש שמאמינים בה' ובבחירת ישראל, אבל אינם יכולים לראות את הגאולה. הם אינם מוכנים לקבל את הגאולה, אא"כ יראו בעיניהם את האש היורדת מן השמים. רצוי ע"י רבנו. יציאת מצרים היא המלמדת לדורות שה' הוא השולט בעולם, וכל התהליכים הנעשים בעולם, מעשה ה' הם.

לכל אורך המכות, משה מדגיש באזני פרעה: "למען תדע כי אני ה' וכי"ב. כלומר: שאלת מי ה'? אענה לך. אענה לך בדם, אענה לך בצפרדע, וכי". לפני מכת ארבה אומר ה' למשה שבעצם ישראל הם אלה שאמורים לדעת על מציאות ה'. זה תפקיד המכות. זה תפקידה של יציאת מצרים. ולכן המצוה המרכזית שמלמד משה את ישראל עוד בהיותם במצרים, היא מצות ההגדה לבנים. אומר משה לישראל: היום תראו את ה' בא וגואל אתכם, בעבור שתאמרו לבניכם זבח פסח הוא לה'. וכך תאמרו להם לדורות ולדורי דורות. יציאת מצרים אינה ארוע חד פעמי, אלא ארוע שיש להעביר לדורות עולם.

אֲבָרְהָם וְאָבִי נָחוֹר וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וְנָאֶקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבָרְהָם מֵעֵבֶר הַנֶּהָר וְאֵלְךָ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וְנִאֲרָבָה אֶת וַרְעוֹ וְנָאֶתֶן לוֹ אֶת יִצְחָק, וְנָאֶתֶן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו, וְנָאֶתֶן לְעֵשָׂו אֶת הַר שְׁעִיר לְרִשְׁתּוֹ אוֹתוֹ, וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם:

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא, בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא.

להאמין שהוא עשה את עצמו? אלא שיחזקאל מבטא כאן מין אמירה של אני ואפסי עוד. אמירה זו אופיינית בכל דור ודור לראש המעצמה המדעית הגדולה בדור. אין דבר שאני לא יודע, עובדה: הראו לי מישהו שיועד משהו שאני לא יודע. כמובן שבד"כ הם מכירים בכך שעוד נשארו להם כמה דברים לחקור, אבל הם מאמינים שבכח חוקי המדע שלהם אפשר להסביר את כל העולם.

וזה כמובן לא יתכן. נניח שהמדע שלך יוכל להצביע על הגורם להווצרותך, אז שוב תעמוד בפני בעיה: מנין נוצר הגורם הזה. ואם תסביר אותו, תצטרך להסביר מנין נוצר הגורם שגורם אותו. זוהי גרסיה אינסופית. המדע הקיים יכול להסביר כל דבר רק מכח כח שקדם לו בזמן. אם דבר אינו יכול להתקיים אא"כ יקדם לו דבר, מוכח ששום דבר לא יכול להתקיים. בעל כרחנו עלינו להאמין שעצם הקיום הוא מחוץ לחוקי הזמן, הגורמים והנגרמים. כלומר: מחוץ לטבע ומחוץ למה שמכיר האדם. מי שתולה את הקיום בהכרתו ובהבנתו שלו (או של חרטומיו), כאילו אמר שהוא ברא את עצמו.

כל אלילי מצרים הם חוקי טבע שונים. המיחד את כולם הוא שכולם מוחשיים וניתנים להכרה ע"י האדם. לנו הם נשמעים פרימיטיביים רק משום שהמדע שלנו פחות פרימיטיבי מהמדע המצרי. כיון שפרעה של ימי משה לא הכיר את פרעה של ימינו, נדמה היה לו שהוא יודע הכל.

לא רק לו היה נדמה כך. לכל באי העולם היה נדמה כך. לכן התקשו ישראל להתגבר על השעבוד הרוחני שלהם אליו ולצאת ממצרים. לכן לא רק יחזקאל אלא גם נביאים נוספים צריכים להזכיר: "וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא אֵל וְסוֹסִיָּהֶם בְּשֵׁר וְלֹא רוּחַ וְה' יֵטָה וְדוֹ וְכָשֶׁל עוֹזֵר וְנִפְלַע עֹזֵר וַיַּחֲדוּ פִלְסִים וַיְכַלְיוּ".

וגם יחזקאל מנבא על זה באותו פרק. הוא אומר: "וַיִּדְעוּ כָל יִשְׂבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' וַעַן הַיּוֹתֵם מִשְׁעִנֵּת קִנְיָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל". הרישא של הפסוק מבוססת על פסוק דומה שיצא מפי משה כלפי פרעה. הסיפא של הפסוק מתבססת על דברי רבשקה. כך או כך, ישראל נוטים להאמין במצרים ולהשען עליה, ולא להרגיז אותה יותר מדי, כי היא נאורה. והמצרים מתגלים כידידים לא כ"כ טובים. כמשעבדים ולא כידידים.

לכל דור יש פרעה משלו. מעצמה משלו שחושבת שהיא מלכת העולם, רק מפני שהמידע הטכנולוגי מצוי בידה. ממנה צריכים אנו להבדל, וע"י כך נזכה לצאת לחרות. כך גם למדונו חז"ל: "בשביל ארבעה דברים ניגאלו ישראל ממצרים ... על ידי שלא שינו את שמו, ראובן ושמעון מי נחתין ראובן ושמעון מי סלקין. לא היו קורין לראובן רופס, ליהודה לוליאנא, ליוסף ליסטס, לבנימין אלכסנדרא". כלומר: שלא ניסו להדמות למעצמה הטכנולוגית ע"י אימץ שמות של המעצמה של אותו זמן. היציאה הזאת מהשעבוד הרוחני והשמירה על הזהות, היא שתוציא אותנו לחרות. והיא שתעשה אותנו עם העומד ברשות עצמו.

שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲשַׁב אֶת הַקֶּץ, לְעֲשׂוֹת כְּמָה שְׁאָמַר לְאֲבָרְהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שְׁנֵאמַר: וַיֹּאמֶר לְאֲבָרְהָם יָדַע תֵּדַע כִּי גַר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וַעֲנִו אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאֲחֵרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל:

ישראל יוצאים ממצרים ברכוש גדול. לכאורה, לשון הכתוב שאמר ה' לאברהם: "וַעֲבָדוּם וַעֲנִו אֹתָם ... וְאֲחֵרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל" מלמדת שישראל יקבלו בסופו של דבר את שכר עבודתם, כך שבחשבון סופי השעות שם תשתלם להם. ואולם, בגמ' (סנהדרין צא.) משמע שהרכוש הגדול שהוציאו ישראל ממצרים אין בו כדי לשלם על שכר עבודתם.

שני מקורות לרכוש הגדול שהוציאו ישראל ממצרים: ראשית, ממונם של המצרים. ישראל אמרו שהם צריכים שמלות יפות וכלי כסף וכלי זהב, כלומר תכשיטים וכלי אוכל, כדי לחגוג את חג ה'. המצרים שסברו שישראל חוגגים ונשארים במצרים, (שהרי פרעה מסרב לשלח אותם והם עושים את חגם במצרים) השאלו להם. אולי משום שסברו שכך יפסקו סוף סוף המכות. כתוצאה מכך, ישראל יצאו ממצרים לבושים בבגדי המצרים, ועם כלי הכסף והזהב. שנית, הממון של ישראל. פרעה מנסה לשכנע את משה שישראל יצאו ללא צאנם ובקרים, משה לא מסכים. משה אומר "לא תשאיר פרסה".

והתורה מדגישה: "וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס סִפְתָּה קָשָׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף: וְגַם יָעֲרַב רַב עֲלֵה אֹתָם וַיֵּצְאוּ וּבָקָר מִקְנֵה כְּבֹד מֵאֵד".

מהו ערב רב? המדרש מפרש את המלה "ערב" בהקשר הזה, כמצרים שהתערבבו בישראל. כמו שמצאנו בנחמיה ("ג ג), אחרי שישראל קיבלו על עצמם לגרש את הנשים הנוכריות, ושם נאמר "ויבדילו כל ערב מישראל". מדרש מפורסם מחבר את ה"ערב רב" במשמעותו זו עם האספסוף של פרשת בהעלתך, שעליו נאמר "והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל", הרי לכאורה שהאספסוף אינו בני ישראל.

אבל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, וההקשר של הפסוק שלנו מקשה מאד על הפירוש הזה. ראשית, ברור שהביטוי המדרשי "ערב-רב", כאילו הוא שם עצם בן שתי מילים, איננו פשוטו של הפסוק. המילה "רב" היא שם תואר, ולא חלק משם העצם, ובפסוק שלנו היא מתארת שלושה עצמים: ערב, צאן, בקר. המשפט "וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר" הוא היגד מקוצר, שבו המילים "רב עלה אתם" משרתות את כל חלקי המשפט, ובעצם הכתוב אומר: וגם עלה איתם הרבה ערב, הרבה צאן, והרבה בקר, והכתוב מסכם את שלושתם במילים "מקנה כבד מאד". קשה לראות איך אספסוף של מצרים נכנס לתוך השלישייה הזו. מן ההקשר משמע שהפסוק כולו עוסק במקניהם וקניינם של בני ישראל, והוא בא להזכיר את יציאתו של אברהם ממצרים ברכוש גדול. שם נאמר "ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב", וכאן נאמר "מקנה כבד מאד". הפרשיה כולה היא פרשיה של טוב ולא של רע, ואילו היה הערב הזה אספסוף, לא היה צריך לומר "וגם ערב רב עלה אתם" אלא "אבל ערב רב עלה אתם".

לכן נראה שעל פי פשוטו גם הערב, כמו הצאן והבקר, הוא סוג של רכוש. וצריך כנראה לפרש שאם צאן ובקר הם כבשים ופרות, הרי ערב הוא גמלים או חמורים. וכן נראה ממספר מקומות בתנ"ך: ישעיהו ("ג ג') מתאר את חורבנה העתידי של בבל ואומר: "ולא יהל שם ערבי ורועים לא יריבצו שם", ערבי הוא בעל שיירות של גמלים או של חמורים. בירמיהו מצאנו את השורש הזה בביטויים כמו (נ' ל"ז) "אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הערב אשר בתוכה". וכן (כ"ה כ"ד) "מלכי הערב השוכנים במדבר", שהם כנראה שוכני המדבר הסוחרים, ההולכים בשיירות של גמלים או חמורים. ביחזקאל (כ"ז כ"ט) יבוא של סחורה מרחוק נקרא "לערוב מערבך", והשיירות המביאות סחורה נזכרות אף הן בפרש ער"ב.

יש להעיר שהמלה ערב בכל המקומות הללו מנוקדת בסגול ואילו כאן בצירה. אפשר שאלה שתי מילים שונות, אבל שתיהן משרש אחד ומלשון אחת: ייתכן שהערב (שלנו) בצירה

וְהִיא שְׁעִמְדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֵא אֶחָד בְּלֶבֶד עֲמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ
אֶלָּא שְׁבָכָל דּוֹר נְדוּר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ,
וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם:

מניח הכוס ומגלה את המצות:

צֵא וּלְמַד מִהּ בְּקֶשׁ לְבָן הָאֲבִי לְעֻשׂוֹת לְיַעֲקֹב אֲבִינוּ. שְׁפָרְעָה לֹא גִזַּר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלִבָּן
בְּקֶשׁ לְעָקוֹר אֶת הַכֹּל. שְׁנַאֲמַר:

אֲרַמִּי אָבִד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה וַיִּגְרַר שָׁם
בְּמַתִּי מֵעֵט, וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי גְדוֹל עֲצוּם
וְרָב:

וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה אָנוּס עַל פִּי הַדְּבָר:

וַיִּגְרַר שָׁם, מִלְמַד שְׁלֵא יָרַד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לְגוֹר שָׁם.
שְׁנַאֲמַר: וַיֵּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲהַ לְגוֹר בְּאֶרֶץ פְּאָנּוּ כִּי אֵין מְרַעָה לְצֹאן
אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ
בְּאֶרֶץ גִּשְׁן:

הוא החמורים והגמלים או הסחורה והרכוש המובל עליהם, ואילו הערב (של ישעיהו וירמיהו) בסגול הוא שם המקצוע.

כך או כך, ישראל יוצאים ממצרים הן עם כל רכושם שלהם, והן עם רכוש מצרי. כפי שהבטיח ה' לאברהם, וכפי שאמר משה לפרעה: "אתה תתן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלוֹת וְעֵשִׂינוּ לָהּ" אֱלֹהֵינוּ: וְגַם מִקְנֵנוּ יִלְךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׂאֵר פְּרָסָה...".

בירידה למצרים אומר ה' ליעקב: "אֲנִכִּי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאֲנִכִּי אֲעֲלֶךָ גַם עִלָּה". יעקב לפני מותו אומר לבנו: "אֲנִכִּי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם". ויוסף אומר לבניו: "וְאֱלֹהִים פִּקְדוֹ אֶתְכֶם וְהָעֵלָה אֶתְכֶם מִן הָאֶרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב".

ומההבטחות האלה אנו למדים שישראל משועבדים למצרים ואינם יכולים לעלות.

בְּמַתִּי מֵעֵט, כְּמָה שְׁנַאֲמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִמָּה
וְעַתָּה שְׁמֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרוֹב:

וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי, מִלְמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם:

גְדוֹל עֲצוּם, כְּמָה שְׁנַאֲמַר: וּכְנִי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ
וַיַּעֲצִמוּ בְּמֵאֵד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאֶרֶץ אֹתָם:

מצוינים: המדרש אומר: "ר' חונה בש' בר קפרא בשביל ארבעה דברים ניגאלו ישר' ממצרים, על ידי שלא שינו את שמן ולא שינו את לשונם ועל ידי שלא אמרו לשון הרע ועל ידי שלא היה בהן פרוץ ערוה. על ידי שלא שינו את שמן, ראובן ושמעון מי נחתין ראובן ושמעון מי סלקין. לא היו קורין לראובן רופס, ליהודה לוליאנא, ליוסף ליסטס, לבנימן אלכסנדרא. על ידי שלא שינו את לשונם, להלן כת' ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי (בראשית יד, יג) וכאן כתיב ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו (שמות ה, ג) וכת' כי פי המדבר אליכם (בראשית מה, ב), בלשון הקודש. ועל ידי שלא אמרו לשון הרע, דכ' דבר נא באזני העם (שמות יא, ב). את מוצא שהיה הדבר מופקד אצלן כל שנים עשר חדש ולא נמצא אחד מהן שהלשין על חבירו".

ישראל נשארו מצוינים במצרים. במצרים, כמו בכל גלות, עם ישראל לא נטמע בגויים. או משום שאינו רוצה, או משום שהגויים לא רוצים. ישראל בכל מקום יהיו מצוינים, אם הם ירצו לציין את עצמם – מצויין. ואם הם לא ירצו – הגויים כבר יציינו אותם לגנאי. הם יהיו מצוינים.

אך יציאת מצרים תבוא כשיבאו ישראל ויבדילו את עצמם מן הגויים בגלוי. שיכפרו באלהי מצרים וישחטום לעיניהם, ויסמנו את בתיהם בדם מבחוש.

רבים מישראל ראו את עצמם מצרים. הם לא רצו לצאת ממצרים, וגם במדבר הם מבקשים לשוב למצרים. אבל בסופו של דבר, הם מקבלים את דבר ה', מסמנים את עצמם בדם, מבדילים את עצמם מהמצרים וזוהבים את אלהי מצרים. כאשר ישראל עושים זאת, ה' גואל אותם ביד חזקה.

יציאת מצרים היא בידו החזקה של ה' על פרעה, ובידו החזקה של פרעה המגרש את ישראל ממצרים ולא נותן להם להתמהמה.

שמות רבה טז ג:

אמר לו משה רבון העולם הדבר הזה היאך אני יכול לעשות אי אתה יודע שהצאן אלהיהן של מצרים הן, שנאמר (שמות ח) הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו, אמר לו הקב"ה חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם.

היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר ואת ערום ועריה, ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה, שמלו באותו הלילה, שנאמר מתבוססת בדמיק, בשני דמים, ואומר. גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, ולפי שהיו שטופים בעבודה זרה אמר להם משכו וקחו לכם, משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה:

וַרְבֵּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: רַבְּבָה כְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךָ וְתַרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאֵי בַעֲדֵי עַדְיִים שְׂדֵים נִכְנֹו וְשִׁעְרֶךָ צִמְחַת וְאֵת עֵרֶם וְעַרְיָה: וְאֶעְבֹּר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶה מִתְבוֹסֶסֶת בְּרַמְיֶךָ **נֹאמֵר לְךָ בְּרַמְיֶךָ חַיִּי נֹאמֵר לְךָ בְּרַמְיֶךָ חַיִּי:**

וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמְצָרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוּרָה קָשָׁה:

וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמְצָרִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: הִבֵּה נִתְחַכְמָה לּוֹ פֶן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שׁוֹנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:

וַיַּעֲנוּנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשִּׁימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנוֹתוֹ בְּסִבְלוֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפַרְעֹה אֵת פֶּתָם וְאֵת רַעְמִסִּס:

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוּרָה קָשָׁה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ:

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵת קִלְנוּ וַיִּרְא אֵת עֲנִינוּ וְאֵת עֲמָלָנוּ וְאֵת לַחֲצֵנוּ:

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הַרְבִּיבִים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּאָּנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָרָה וַיִּזְעָקוּ. וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָרָה:

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵת קִלְנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֵת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֵת בְּרִיתוֹ אֵת אַבְרָהָם אֵת יִצְחָק וְאֵת יַעֲקֹב:

וַיִּרְא אֵת עֲנִינוּ, זוֹ פְרִישׁוֹת דָּרַךְ אֶרֶץ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּרְא אֱלֹהִים אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּדַע אֱלֹהִים:

וְאֵת עֲמָלָנוּ, אֵלּוּ הַבְּנִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיֹּאֲרָה תִשְׁלִיכֻהוּ וְכָל הַבַּת תִּחְיוֹן:

וְאֵת לַחֲצֵנוּ, זוֹ הַדְּמָה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם רָאִיתִי אֵת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לוֹחֲצִים אוֹתָם:

וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְמִרְא גְדוֹל וּבְאֵתוֹת וּבְמִפְתִּים:

וַנִּצְעַק אֶל ה'. גם בהיות ישראל במצרים הם מאמינים בה'. אליו הם צועקים כאשר צר להם. ובעקבות הצעקה באה הגאולה.

השיחה בין ה' לבין משה בסנה התחילה בתיאור צעקת בני ישראל: ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו וכו'. השליחות מוצגת שם כשליחות להוצאת ישראל מתחת סבלות מצרים. התיאור הראשוני הוא לא תיאור של חזון גדול של הבאת עם הקדש למקום הקדש, אלא חזון של הצלה מן הצרות. הנבואה היא "ושמעו לקולך", ואכן ישראל שומעים.

לעמת זאת, בפרשת וארא נקודת המוצא אינה שעבוד מצרים אלא ברית האבות. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב... וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען... ורק אח"כ וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל... ואזכר את בריתי. נאקת בני ישראל נזכרת רק כהקדמה לזכירת הברית. כשהדברים מוצגים כך, בני ישראל לא שומעים אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה.

השליחות אל ישראל נכשלה. לכן אומר ה' אל משה שכיון שישראל לא שומעים, יבקש מפרעה שישלחם. אומר משה – איך? בני ישראל לא שמעו, ואיך ישמעני פרעה. הדבר הרע ביותר שיכול לקרות הוא שפרעה יגיד למשה: בבקשה, מי שרוצה לצאת שיצא. אם יבקש פרעה ממשה שיוציאם בכח, יאמר לו פרעה שזה לא תפקידו. לכן המטרה כעת היא לגרום לפרעה לעשות כך.

הפעם שוב באים האותות והמופתים, בדומה למופתים שלמד ה' את משה בסנה. אלא שהפעם המופתים מיועדים לכאורה אל פרעה. בזאת תדע כי אני ה', בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ, כי אין כמוני בכל הארץ. בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ. לכאורה נראה מכאן שתכלית המכות הוא להשיב לשאלתו של פרעה "מי ה' אשר אשמע בקולו... לא ידעתי את ה'".

גם בקריעת הים אנחנו מוצאים את הנמוק הזה: וידעו מצרים כי אני ה', בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו". ומה טעם שידעו, והלא מיד כשידעו מותו. אלא שהיו ישראל משועבדים רוחנית למצרים, ונפשם קשורה בנפשם. כנפש עבד שלא רק גופו השתעבד לאדוניו אלא אף נפשו. לכן לא יכלו לצאת ממצרים עד שיגרשו המצרים. ולא יכלו להכיר באלהותו של ה' אף שראו בעיניהם עד שידעו מצרים כי אני ה'. לכן דרכו של משה תחלה היא אל המצרים ואל פרעה, והוא מוכיח לו את מציאות ה' בדרך המקובלת במצרים וכדרכם של החרטומים. רק כשיוכח ה' בהוכחה מדעית לפי כללי המדע המצרי יאמינו בו ישראל.

תכליתן האמתית של המכות היא שידעו ישראל כי אני ה', כפי שנאמר בפירוש בתחלת הפרשה הבאה: ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתים בם וידעתם כי אני ה'". ישראל לדורותיו מכיר בגדולת ה' בגלל התגלותו במצרים.

אבל, תפישת העולם של עבדי מצרים היא מנקודת ראות מצרית, שהמדע המצרי והמקובל במצרים הוא עקר בעולם. לכן משה לא אומר להם למרוד במצרים אף שבכחם לעשות כן, שכן לא ישמעו לו. הם אינם שומעים לו מקצר רוח ומעבודה קשה. אדם נוטה לא לפרוץ את הגבולות הידועים אלא ללכת כצאן אחר השליט אף כשאין בכך הגיון. אם לא יגרשו המצרים לא יצאו, שהרי אף במדבר חפצו לשוב אל נוף ילדותם. הם חוגגים ושואלים ממצרים כלי כסף וכלי זהב רק כשנדמה להם שמשה קבל את תנאי פרעה ומצוה לזבוח בארץ. כשמשה אומר להם שחטו את הפסח כאן ודעו שכשתבואו אל הארץ תחגגו ותעבדו את העבודה זכר להצלתכם מהמכה, הם חוגגים. כדרכו של יהודי בכל גלות שבכל סעודה הוא דורש בשמחה על מה שנעשה כשנגאל ונשוב לארצנו. אך אם תאמר לו לקום ולעזוב את ארץ גלותו ולשוב לארץ ישראל לא יעשה כן. (בשמחה ובהתרגשות הוא חוגר את מתניו ונועל את נעליו ואוכל בחפזון מתוך הכרזה מרגשת שהיום יוצאים ממצרים, אך הוא לא באמת מאמין בכך, ותוכיח העובדה שלא עשו להם צדה. כמו כל יהודי ששר בהתרגשות לשנה הבאה בירושלים ויודע שישיר כך גם בשנה הבאה).

פרשית האותות שנותן ה' למשה למקרה שבני ישראל לא יאמינו בו, אומרת דרשני. מלשון הפרשה לכל ארכה ברור שהיא באה לרמוז למה שעתיד להיות, הן במפגש משה ופרעה והן לאחר מכן. שהרי אם אינה אלא אות, היא מעלה תמיהות רבות: למה צריך שלשה מופתים. ועוד: אדם שלא האמין כשראה מטה הופך לנחש, שהוא יציאה גמורה מדרך הטבע, כיצד תשכנע אותו יד מצטרעת, שאמנם התזמון המדויק הנעשה ע"י משה הוא מפליא ומפתיע, אבל בסופו של דבר התהליך הוא טבעי? ועוד, כבר הקשו חז"ל: תבן אתה מכניס לעפרים?? הלא זה מה שגם החרטומים עושים.

לפני מעמד הסנה נאמר: "ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב". הפסוק שאמור בסנה "ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם", הוא במדה מסוימת המשך לפסוק הראשון שם. לעמת זאת הפסוק האמור בפרשת וארא, "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי", הוא במדה מובהקת מאד המשך ישיר לפסוק השני שנאמר שם, "וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב". כלומר: שני המעמדות הם המשך ישיר ומקביל לפרשיה ההיא, שלפני מעמד הסנה.

לכן, יש לראות בשני הפרשיות שני תאורים מקבילים של אותו ארוע. יש שני כוונים שונים שמהם אפשר לראות את דברי ה' אל משה. ואולם, התשובה של ישראל על ההבטחה להצלתם משעבוד מצרים היא שמיעה לקול משה. התשובה של ישראל על ההבטחה לחזור לארץ ישראל בשם הברית, היא אי שמיעה אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה.

משה מדבר אל בני ישראל במשך זמן רב, הוא מנסה לשכנע. הוא לא בא פעם אחת ומביא לאמונת העם, התהליך החנוכי הוא ארוך. בני ישראל אינם שומעים כשהוא מדבר אתם על ברית האבות, אך הם שומעים ומאמינים כשהוא מבטיח להקל את שעבודם, אלא שכאשר מתברר שהדרך ארוכה וקשה, רוחם של ישראל קצרה והם אינם שומעים.

החזון הגדול לבא לארץ ישראל, יכול להתמך בשאיפה לברוח משעבוד הגלות. אבל כאשר לשם כך נדרש ישראל לעבוד קשה יותר, הוא אומר למשה ואהרן ירא ה' עליכם וישפט. השליחות של משה היא ללמד את ישראל לרצות לצאת מתחת סבלות מצרים ולעבוד את ה'. ראית ברית ה' היא ראייה לטוח ארוך והיא מצריכה אורך רוח למרות העבודה הקשה.

וכשבני ישראל אינם שומעים, שולח אותו ה' אל פרעה, כדי שהוא יגרש את ישראל ביד חזקה. אם בני ישראל אינם עומדים במשימה "וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", הדרך עוברת דרך פרעה, "וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם".

אם לא יזכו ישראל לצאת בידו החזקה של ה', יצאו בידו החזקה של פרעה. כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם.

אל מי נשלח משה? אל פרעה או אל בני ישראל?

במעמד הסנה אמר ה' אל משה "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים". ועל כך שואל משה "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים". וזאת היתה השאלה האחרונה ששאל משה בקשר לפרעה. כל יתר דבריו אל ה' שם עוסקים בשאלה איך הוא יצליח להוכיח את שליחותו לבני ישראל. קהל היעד הוא בני ישראל, והם נושא השליחות. פרעה אינו אלא מכשול טבעי שצריך לעבור.

משה אכן עושה את האותות לעיני העם, והעם מאמין.

אלא שבפרשת וארא אנו מוצאים שנוי במגמה. פרשת וארא נפתחת בפניה מחודשת של ה' אל משה. והפעם ישירות אל ישראל. ואולם, הפעם ישראל אינם שומעים. ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה.

וכאן בא לידי בטוי מבחן המנהיגות. לבני ישראל יש כח לתת ראש ולעלות מן הארץ, אלא שבשביל זה הם צריכים לרצות, ולהתאחד. אין סכוי. הם עבדים, הם אינם שומעים מקצר רוח ומעבודה קשה. זהו מבחן המנהיגות, להוציא מהעם את היכולת, להוציא את כחם אל הפעל. נכון שאם כולם יקומו ברגע אחד ויפסיקו לעבוד את מצרים, יש להם כח. כל יחיד ויחיד אולי רוצה זאת, אך אינו מעז. מה יגרום להם לעשות זאת? כשמדברים אליהם אינם שומעים.

בעל כרחנו עלינו ללמוד מהפרשיה הזאת רמזים שונים שנרמזו בה. שהרי גם בהמשך התהליך, ה' יהפוך מטה לתנין, יביא נגעים וירפאם, ויהפוך מים לדם. גם פרשת המלון שבאה אחרי פרשת הסנה, מלמדת שה' עתיד להרוג את בכורי מצרים.

אפשר למצוא כאן הרבה רמזים להרבה עניינים, אתמקד באחד מהם, שיכול להאיר כמה מדרשות חז"ל שנדרשו כאן.

תחילה משליך משה את המטה והמטה הופך לנחש. משה נס מפניו. בכפו של משה חוזר המטה להיות מטה.

הרמז כאן ברור: מדוע אתה נס מפני דבר שנראה לך נחש, כאשר אתה יודע שבאמת אינו אלא מטה? בידך הוא, אתה עשיתו נחש ואתה תעשהו מטה. בידך הדבר. ומצרים אדם ולא אל וסוסייהם בשר ולא רוח וכו'. מדוע אתה ירא מפניהם? מדוע עם ישראל ממשיך לעבדם ולא קם והולך? על הפרשיה המקבילה אומרים חז"ל שנאמר שמטה אהרן בלע את מטותם היינו שקודם הפך חזרה למטה ואח"כ בלעם. אבל הפשט אינו כך, הפשט שעדין נראה כמו תנין, אלא שאנו יודעים שלא באמת הוא תנין, באמת הוא מטה, ולכן התורה קוראת לו מטה. המציאות בשטח נקבעת ע"פ היחס שאנו מתיחסים אליה. פרעה הוא תנים גדול הרובץ בתוך יאוריו כי עמו, וגם עמנו, למדו לראות אותו ככזה. אל תנוס מפניו, שלח ידך ואחוז בזנבו. סופו שיאמר אנוסה מפני ישראל!

המופת הראשון נעשה בידו של משה, במופת השני ידו של משה היא החפץ המשתנה כאות, האות נעשה בחיקו של משה. בחיקו של משה הכח מצטרע ובחיקו הוא שב כבשרו. עתיד משה לומר האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבתיו. כאן שם ה' את כל הכח בחיק משה.

בשני האותות האלה מלת המפתח היא יד. ה' עתיד להוציא את ישראל ביד חזקה ויראו ישראל את היד הגדולה. גם בהמשך פרשתנו נזכר פעמים שמשה לוקח את המטה בידו. אבל באות השלישי לא נזכרת יד.

שני האותות הראשונים הם דבר שהשתנה מדרך הטבע וחזר לאיתנו, באות השלישי לוקים המים ואינם חוזרים לאיתנם.

בין האות הראשון לשני לא נאמר דבר על אי אמונתם של ישראל, אם כי זה משתמע ממה שנאמר אחרי האות השני, אחרי האות השני נאמר "והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעו לקלך", כנגד דברי ה' שעתידי לומר: "עד אנה ינאצני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי בכל האותות אשר עשיתי בקרבך". לכן באה כאן מכה שאין לה תרופה. ענש על שלא יאמינו ועל שלא ישמעו בקולו. בחלק מהמכות אנו רואים שהמופת הגדול, שעליו נאמר למען תדע כי אני ה', הוא דוקא סלוק המכה. את זה החרטמים כלל לא מנסים לעשות. המופת הוא לא המכה אלא רפואתה. האות השלישי הוא אמנם רק אות ע"פ פשוטו, אך הוא נושא רמזים לפרענות שעלולה לבא על ישראל אם לא יאמינו ולא ישמעו לקול ה'. לפי זה נסיון ההשתמטות השני של משה, שבא מיד אח"כ, יכול להתפרש לא כהמשך ל"מי אנכי" שנאמר לפני המופתים, אלא כהשתמטות של נביא מנבואת פרענות, כמו שמצאנו בכמה נביאים אחרים.

כמוכן שגם הפרשיה הבאה מיד אח"כ, בני בכורי ישראל, היא רמז לעתיד לבא. לך ותעשה את כל המופתים האלה לעיני העם, אבל כל זה לא יועיל. פרעה יראה מטה הופך לתנין ולא ישתכנע, הוא יראה נגעים באים עליו ונרפאים בחיקך ולא ישתכנע. הוא יראה מים הופכים לדם ולא ישתכנע. לך אמור לו הנה אנכי הורג את בנך בכרך, ולך אמור לישראל שבדם בריתכם ובדם מזוזותיכם ומשקופיכם אוציאכם ממצרים. כי חתן דמים אתה לי.

בהר האלהים, כאשר דבר ה' אל משה, שאל משה את ה' והן לא יאמינו לי, וה' נתן לו שלשה מופתים כדי שיאמינו לו. וסיים: ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות".

בפרשיה הבאה נאמר "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלהים בידו". משה לוקח את המטה כמו שצוהו ה', ומיד אומר לו ה': "ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל". כלומר: כל מה שלמדתי אותך לעשות לא יועיל. ויעיל אם תאמר לו בני בכורי ישראל. אל תתלה את יחבך במטה ובמופתים. כל מה שלמדתי אותך לעשות לא יצליח. אמור לו דבר אחר. אמור לו בני בכורי ישראל.

הפרשיה מסתיימת במעשה צפורה וערלת בנה, ובאמירתה כי חתן דמים אתה.

הפרשיה הזאת ופרשיית המופתים שלפניה, רומזות מלכתחילה על המופתים שעתידיים לבא. פרעה עתיד לומר לא ידעתי את ה', ומשה יעשה לו מופתים רבים במטה. מופתים דומים מאד לאלה שלמד ה' את משה בסנה: הוא יהפוך את המטה לזוחל. הוא יהפוך מים לדם. הוא יביא על פרעה נגעים. ויאמר לכל אורך הדרך שהמופתים נועדו כדי ש"בזאת תדע כי אני ה'", "למען תדע כי לה' הארץ" וכו'. כל המופתים והמכות שנועדו למען רבות מופתים בארץ מצרים. כפי שמלמדים פסוקי המסגרת שלפני ואחרי המופתים (שמות ז א-ו, יא ט-י). אבל כל זה אינו מועיל, עד שבא הקב"ה בכבודו ובעצמו וגואל את בנו בכורו. אחרי שיוכלו לזקוף את ראשם ולומר בפה מלא: לא משום המופתים ולא פן יפגענו בדבר או בחרב, אלא מפני האמת: בני בכורי ישראל. בנו בכורו של ה' אנו. ואותנו יוציא מכאן, ואת בנך בכורך יהרוג. רק כך יצאו ישראל ממצרים. ואם לא יכרתו ברית לה', יבקש המיתם. ולכן דוקא בפסח מדגישה התורה ביותר, שלא יאכלוהו ערל ובן נכר.

הדם מפלה בין מצרים לבין ישראל. ענינו של פסח הוא למען תדעו אשר יפלה ה'. הפסח הוא לציון שה' פסח על בתי בני ישראל. ה' מבדיל את בתי בני ישראל מהגויים, וההבדלה היא לפי בתים ולא לפי יחידים. (משום שהמילה באה להבדיל את היהודי הפרטי מסביבתו, ואילו הפסח בא כדי להבדיל את עם ישראל כעם, ללמד על הבדלת עם ישראל מהגויים). זהו המיוחד בפסח. לכן מי שלא עושה פסח הוא נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מישראל, בלעדיהם הוא נכרת מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את העם מעם אחר. וזהו יחודו.

מכת בכורות לא נעשית במטה. אין ישראל נעשים עמו של ה' בהרמת מטה אחת. א"א לחיות בצל ה' בהרמת מטה אחת, אלא בעבודתו ואמונתו לארך זמן, ובהתגלותו.

מכת בכורות לא באה למען תדעו כי לה' הארץ או למען תדעו כי אין כמוני בכל הארץ, הנימוקים האלה שבהם מנמק משה לפרעה את כל המכות, לא נאמרו כלל במכת בכורות. שם משתמש משה בנמוק אחר: למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. הפסח בא ללמד מיהו בנו של ה' ומי לא. מכת בכורות לא מלמדת על מציאות ה' אלא על מציאות ישראל. שהם בנו בכורו של ה' ומציגים את ה' בעולמו. ה' בא לומר לפרעה בני בכורי ישראל. לכן כאן אומר ה' למשה, לא במטה ובמופתים תבא אל פרעה, אלא בדם הברית. וכדברי חז"ל, בדמין, בדם פסח ובדם מילה. בדמים אלה תתחתן במלך. לא תוכל לבא אל המלך ולומר לו לשלח את ישראל, אם לא מלת את בנך. לא המופתים עקר, והם גם לא יועילו. יועיל אם יוכלו ישראל להתבדל ממצרים, יתרה מזאת: אם יוכלו להבדיל את עצמם ממצרים ע"י זביחת אלהי מצרים לעיניהם, וסמון עצמם בדם. אם יקומו ישראל ויאמרו ישראל אנחנו וברית כרתנו בדם עם ה' ואין אנו מצרים. אם יוכלו לסמן את עצמם בגאווה, לסמן את עצמם ואת בתיהם בדם, יבא הקב"ה ויקחם לו לעם. כי חתן דמים אתה לי.

לאורך כל המכות פרעה מתחייב לשלח את ישראל, ואחרי שהוא רואה שהיתה הרוחה הוא חוזר בו. במכת בכורות, פרעה לא יכול היה לחזור בו, כי הוא שלח את ישראל תוך כדי המכה.

(שהרי בסוף ספר בראשית הוזכר שיעקב ויוסף אמרו זאת לבניהם), והם יודעים שאבותיהם זבחו בהר, וכן עולה משיירת הים, שישראל מצפים להגיע להר נחלתו של ה').

משה לא יכול היה לומר לפרעה שלא יסיר את הצפרדעים עד שיהיה היהודי האחרון מחוץ למצרים, מפני שעדיין לא הגיע הזמן לצאת. ויתרה מכך: משה לא מבקש מפרעה לגרש את בני ישראל אלא רק לאפשר להם לחגוג, אילו היה משה מבקש מפרעה לודא שהיהודי האחרון יוצא ממצרים, היה פרעה מתרעם על הכפיה הדתית שיש כאן. מדוע להכריח את מי שאינו רוצה לחג לה? אבל משה צריך להגיע לידי כך שפרעה יגרש את כל ישראל ממצרים. גרושו של פרעה את בני ישראל התאפשר רק כאשר פרעה מיזמתו רצה לגרש אותם כדי לעצור את מכת בכורות, ואחרי שהיה ברור שמועד הפסח ממילא כבר עבר, ולא בשבילו מוציא אותם פרעה ממצרים. (או שפרעה חשב תחילה שהוא רק צריך להחזיק מעמד עד שפסח ממילא יעבור, אז כבר לא יהיה על מה לריב וממילא לא יהיו עוד מכות. וכשראה שפסח הגיע והמכות נמשכות – הוציא את ישראל ממצרים. כך או כך, התורה מסכמת "ומשה ואהרן עשו את כל המפתים האלה לפני פרעה ויחזק ה' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל מארצו", כשהגיע ערב פסח ועדין לא יצאו).

מכת צפרדע (ויתר המכות בפרשת וארא) היתה בזמן שהוא עדין רחוק דיו מהפסח כדי שא"א יהיה לקבוע שהמכה לא תפסק עד שיצא היהודי האחרון, הלא במדינה נורמלית אין מגרשים אדם למדבר מהרגע להרגע, נותנים לו זמן רשמי להתכונן. אך הזמן היה קרוב דיו לפסח כדי שאם ההכנות ליציאה לא מתחילות למחרת בבוקר, ולא יצא מיד צו מלכותי ליציאת היהודים במועד, אות וסימן הוא לכך שפרעה החליט שלא לשלח את ישראל.

וכך מתכוננים ישראל לחג, שואלים מהמצרים בגדי חג ותכשיטי חג, וככל שהולך החג ומתקרב מבינים ישראל שמשה קבל את הצעת פרעה לזבוח בארץ. אפשר לנשום לרוחה, אין צורך לעזוב את מנעמי מצרים, אפשר לחגוג ולעשות סדר כהלכתו, לדבר על הגאולה העתידה, ולומר לשנה הבאה בירושלים. גם בשנה הבאה נאמר כך. הלכות הפסח נאמרו מראש, ומראש נערכו ישראל לשבעת ימים ללא חמץ, אבל צדה לא עשו להם.

ובליל חג זה הוציאו ה' ממצרים. את הפסח הם עשו בהר סיני כעבור שנה. דמו נזרק על מזבח ה' בחצרות אהל מועד.

התהליך המדיני של יציאת מצרים

עיון במשא ומתן שבין משה לפרעה מלמד על תהליך מדיני ארוך וממושך.

הפעלת לחץ פוליטי ואימירת המטרה הסופית

תהליך יציאת מצרים, כדרכו של תהליך פוליטי, מתרחש בהדרגה. הצדדים, או לפחות אחד מהם, הולכים ומגמישים את דעתם. וכדרכו של תהליך פוליטי, הצדדים, או לפחות אחד מהם, לא אומרים בדיוק מה המטרה שלהם. הם משיגים את המטרה ע"י הפעלת לחץ.

לכל אורך הדרך משה אומר לפרעה שהמטרה היא ללכת דרך שלשת ימים במדבר לזבוח לה'. לשניהם ברור שלא זו המטרה, המטרה היא לצאת ממצרים. לכן משה לא יכול לקבל הצעת פשרה שתכלול את השארות חלק מישראל ממצרים. ואולם, גם היתר מאת פרעה לצאת ממצרים אינו המטרה של משה. המטרה של משה הוא גירוש של ישראל ממצרים ביד חזקה. אלה שרוצים ואלה שאינם רוצים.

ליתר דיוק: גם אז הוא חזר בו ואמר מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל, אך ישראל כבר היו במדבר. ואולם, נשאלת השאלה למה בשאר המכות לא נהג משה כמו במכת בכורות. למה הוא לא אמר לפרעה שכשהיהו ישראל במדבר יסורו מעליו הצפרדעים?

ועוד יש לשאול כמה זמן נמשכו המכות? יש דעה שכל מכה נמשכה חדש. אבל הדעה הזאת קשה בכמה קושיות. בזמן הברד כבר היתה השעורה אביב והפשתה גבעול. כלומר: הברד כבר היה בניסן או סמוך לו. מיד אחרי החשך קורא פרעה למשה ומשה אומר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, ולא רואה צורך לומר איזה לילה, משמע שהשיח הזה עם פרעה היה כבר בערב פסח עצמו, כלומר: שלשת ימי החשך הם "א", "ב" ו"ג בניסן. לכן היה צריך לקחת את הפסח בעשור. כשעמדו משה ואהרן לראשונה לפני פרעה כבר היה משה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה. וארבעים שנה היו ישראל במדבר, ומשה מת בן מאה ועשרים, וא"כ א"א שעברה עוד שנה בין דברי משה אל פרעה לבין יציאת מצרים (אמנם זאת לא ראייה, כי אפשר שהחל מראש חדש ניסן של שנתו השמונים התורה כבר אומרת שהוא בן שמונים).

ועוד יש לשאול: אם הצווי לאכול מצות מקורו בכך שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, איך צוה ה' את משה כבר בראש חדש ניסן שישחטו את הפסח ויאכלוהו על מצות ומרורים, וששבעת ימים לא ימצא חמץ? כבר בראש חדש ניסן, עוד לפני שיצאו ממצרים, עוד לפני שלא הספיק בצקם להחמיץ ואפואוהו עגת מצות כי לא חמץ, עוד לפני שפסח ה' על הפסח.

התשובה לכל השאלות האלה היא שחג הפסח היה חג שחגגוהו אבותינו כבר במצרים (או לפחות שמועדו נמסר למשה ונמסר ע"י משה לעם ישראל עוד לפני המכות האחרונות). לאורך כל הפרשה משה בא אל פרעה בדרישה אחת ברורה: תן לנו ללכת אל הר ה' אלהינו לעשות בו את החג. השליחות של משה היא להביא את ישראל להר לה' לחג בו את החג. לחג הזה יש מועד ידוע שגם משה וגם פרעה יודעים אותו. ליציאת מצרים יש מועד מתוכנן מראש. ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. מטרת בואם להר סיני היא לחג בו את חג ה'. לכן הם נשארו בהר סיני עד כ באיר של השנה השנית. כיון שבאותה שנה לא הספיקו להגיע להר סיני לחג בו את הפסח, הם נשארו בהר סיני עד פסח הבא. עד שכל ישראל, כולל הטמאים, עשו את הפסח בהר סיני. רק אז אפשר היה לעזוב את ההר.

את הפסח אפשר לעשות רק בהר ה'. והר סיני באותו זמן אכן נשא את התאר הזה. הוא היה הר ה' הזמני. פרעה הציע למשה הצעת פשרה: לכו זבחו לאלהיכם בארץ. מה ההתקשות הזאת על הר ה' דוקא?

את הפסח אפשר לעשות דוקא במועדו. לכן ברור מראש מתי יצאו ישראל ממצרים. (וגם לעניין זמנו של פסח, כמו לעניין מקומו של פסח, בתנאי לחץ נסה מאן דהוא להקריב את הפסח ביום אחר בשנה. אהרן, בלחץ בני ישראל שצפו מתי יזבחו לאלהיהם במדבר, קרא ואמר חג לה' מחר).

ישראל נצטוו לאכול מצות ומרורים עוד לפני שיצאו ממצרים. הם לא הספיקו לאפות את בצקם במצרים, אך כשהגיעו לסכות אפואוהו מצות כמו שנצטוו, ולא חמץ. את הפסוק "כי גורשו ממצרים" נראה לפרש שהוא נמוק לאמור בראש הפסוק "ויאפו את הבצק" ולמה לא אפואוהו כבר במצרים "כי גורשו ממצרים". ואפואוהו מצות כי כך נצטוו. למה לא השתהו במצרים כדי לחמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. את הבצק הוציאו ממצרים כבצק, ואפואוהו בסכות. כך עולה גם מהפסוק וישא העם את בצקו טרם יחמץ. בפרשת ראה משמע שהמצות הן זכר לחפזון, נאמר שם "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עִלְיוֹ מִצּוֹת לֶחֶם עִנִּי כִּי בַחפְזוֹן יֵצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם...". אבל אין זאת אומרת שאפו את הבצק כבר במצרים. אפו אותו בסכות. אבל הגיעו לשם בחפזון ולא הספיקו הבצק להחמיץ.

((ומכאן דרשת חכמים שליל שמורים היינו שהוא משומר מששת ימי בראשית. מששת ימי בראשית חוגגים את החג הזה ולכן שמרו ה' להוציאם מארץ מצרים. ומנין ישראל יודעים שהם מצפים לחג את החג בהר ה', מסורת היא בידם מאבותיהם שאלהים פקד יפקד אותם

פרעה הולך ומתרחק. במכת ערוב הוא כבר מציע: "לכו זבחו לאלהיכם בארץ". רוצים לזבוח? מה הבעיה? אבל למה במדבר? (כמו פרעה של ימינו: רוצים להקריב פסח? בבקשה, אבל לא בהר הבית). משה משיב לפרעה: "לא נכון לעשות פן פי תועבת מצרים נזבח לה' אלהינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו?". גם לזה דרושה תעוזה גדולה, שלא יכולה לבוא אלא לאחר כמה מכות, כאשר פרעה כבר ירא ממשה. משה בדרך אגב אומר לפרעה: תקשיב, אני הולך לאכול את אלהיך. פרעה כבר מבין שאלה הם חוקי המשחק ולכן הוא אומר: אנכי אשלח אתכם וזבחתם לה' אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת. פרעה עדיין לא באמת חושב שהוא אכן ישלח את ישראל. ברור לו שאחרי סילוק המכה הוא יחזור בו.

הלחץ מתחיל להשפיע

המגמה משתנה במכת ארבה. כאן מנהל פרעה מו"מ עם משה עוד לפני המכה. משה אומר את דבריו ויוצא, הוא לא מחכה לתגובה. פרעה, בעקבות דברי עבדיו, קורא למשה לחזור. פרעה כבר מחזר אחרי משה, ואומר לו: לכו עבדו את ה' אלהיכם מי ומי ההלכים. כאן מתחיל מו"מ ממש. תשובת משה: "בנערינו ובזקנינו גלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו גלך פי חג ה' לנו". אנו הולכים לחגוג. כולם באים. משה יוצא ומביא את הארבה.

אחרי הארבה והחשך, פרעה הוא המחזר אחרי משה. הוא קורא למשה וכבר מציע לו עמדה הרבה יותר מרוככת: "לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם לך עמכם". אך משה, לא רק שאינו משנה את עמדתו, הוא עוד משיב בעזות: "גם אתה תתן בידנו זבחים ועלות ועשנינו לה' אלהינו". זה כבר מרגיז את פרעה, משה לא מוכן להתגמש במו"מ? כך לא מנהלים מו"מ! בכעסו אומר פרעה למשה: "השמר לך אל תסוף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות". משה משיב כן דברת. מוסיף: "כה אמר ה' כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על פסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחמים וכל בכור בהמה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף: ולכל בני ישראל לא יחרץ קלב לשנו למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל: וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחויו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר בגלית ואחרי כן אצא". ויצא מעם פרעה בחרי אף.

משה אומר "וירדו כל עבדיך" אך כוונתו (או לפחות כך היה בסוף) שפרעה עצמו ירד. נחלקו הדעות בגמ' אם יצא מלפני פרעה בכבוד או שסטריו ויצא, אך התנהגותו היא כשל סטירה. (יתכן שגם מי שאמר סטריו ויצא, לא מתכוון לסטירה ממשית). משה כבר מגבש לעצמו מעמד פוליטי בטוח, הוא נכנס ויוצא בבית פרעה ועבדי פרעה כבר תומכים בו יותר מכלי מפיגים כלפי משה.

גמישות לא תביא את הגאולה

זה היה צעד קשה. הלא בתחילה זקני העם כועסים על משה שהוא יוצר נזקים. אך משה עומד על שלו, לא מתגמש ומשיג את מטרתו. הרעיון שכדאי קצת להתגמש עם המציאות, לוותר פה ולהשיג הישגים שם, זהו רעיון שלא יביא את הגאולה.

אמירה מוחלטת או התחמקות והתגמשות

פתיחת המו"מ היא באמירה מוחלטת, את זה רואים אנו כבר בפרשת שמות, בהבדל שבין משה לבין המילדות.

המילדות לא באו אל פרעה ואמרו לו בפה מלא "לא נשמע אל דבריך ולא נהרג את הילדים", הן יראו מפניו, ולכן תרצו לו תרוצים שונים, כי לא כנשים המצריות העבריות וכו'. אבל התורה מדגישה לא שהן יראו את פרעה אלא שהן יראו את האלהים. הן היו יכולות גם לעשות להפך: לעשות את דברי פרעה ולתרוץ תירוצים כלפי הקב"ה: להמית את הילדים, ולבא אל ה' בתרוצים שונים בנוסח "אם נצרף את שיטת הרשב"א בקדושינו עם שיטת תוס' בב"מ, נוכל להקל בשעת הדחק להרוג את התינוקות בגרמא ושנים שעשאוה". אבל הן יראו את האלהים יותר מאשר את פרעה, ולכן את התירוצים הן הפנו כלפי פרעה ועשו מה שה' אמר. לא כל יהודי בגלות נהג באומץ כמותן. רבים אחרים סברו שאין ברירה וצריך לעשות מה שהמלך אומר. פקוח נפש וכו'. ובגדול: נכון שצריך לעשות מה שה' אומר, אבל המלך הוא באמת מסוכן. השאלה היא את דברו של מי אתה עושה ולמי אתה מתרץ תרוצים. בנסיון הזה המילדות עמדו בכבוד.

זה מספיק כדי להחזיק מעמד במצרים. זה לא מספיק כדי להוציא את ישראל מעבדות לחרות. בשביל זה אין די בלבא אל פרעה כעבד ולתרוץ תירוצים. פה צריך לומר בפה מלא ובאומץ "כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר". אבל זה לא תמיד מועיל. כאן זה לא הועיל. לפחות לא בתחלת התהליך. פרעה לא מתרשם מהאמירה המוחלטת של משה, והוא אינו משלח את ישראל.

גם האמירה של משה מצד עצמה לא היתה מוחלטת, הוא בקש רק ללכת דרך שלשת ימים לזבוח במדבר. הוא לא בקש לצאת לחרות. דרך ארוכה עוד צריך עם ישראל לעבור עד שיהיה בן חורין, אבל יש כאן כבר התקדמות של צעד נוסף מעבר למעשי המילדות. משה עומד מול פרעה כשואל אלא שוה, כמי שבא בדרישות ולא רק מתרץ תרוצים.

ונקודה חשובה נוספת. נכון שמשה בא אל פרעה באמירה המצטדקת-משוה "אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב", כלומר: לא שאנו מקדמים אמונה והשקפת עולם, פשוט יש לנו איזה עניין מגזרי, משהו פנימי של היהודים, בין היהודים לבין אלהים. עניין דתי שלנו. אבל האמירה הראשונה שלו אל פרעה היא הרבה יותר החלטית: "כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר". השאלה אם כעבדים או כבני חורין לא עולה שם כלל. האמירה היא אתה צריך לשמוע בקול ה'. זאת נקודת הפתיחה למו"מ. אחרי שזאת נקודת הפתיחה אפשר לבא אל פרעה ולנהל אתו מו"מ ממושך, מתוך הכרה בכך שבינתיים הוא המלך ואנחנו תחתיו. מתוך כך אפשר לנהל מו"מ מדיני תוך כדי הפעלת לחץ פיזי בלתי-מתון באמצעים לא-קונבנציונליים. אבל התנאי לכך שהמו"מ הזה יוביל למקום הדרוש הוא שהפתיחה תהיה בפניה מוחלטת, לא מתרפסת, "כה אמר ה'".

הוכחת הצדק והפעלת לחץ

משה מדבר אל פרעה באותות ובמופתים, לפחות בגלוי, הוא אינו מכה את פרעה או מאיים עליו אלא רק מוכיח לפרעה שיש ה' ולכן יש להוציא את ישראל ממצרים, אבל למעשה זה בא ביד חזקה. בכח מוציא ה' את ישראל ממצרים. כלומר: באות כאן לידי בטוי שתי דרכים: הדרך של אותות ומופתים כדי שידעו כל באי עולם שה' האלהים ולכן יש להוציא את ישראל ממצרים, והדרך של הכח הגדול השובר את פרעה. וזה הכח שכל הבריאה מונעת ממנו.

וַיִּוְצְאֵנִי יְהוָה מִמִּצְרַיִם, לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שַׁרְף וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ. אֲלָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֶצְמוֹ. שְׁנַאֲמַר: וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה:

במקום להכניע בפני ה', פרעה מגדיל את עצמו. הפסוק "ביום ראתך פני תמות" מזכיר שני פסוקים אחרים בתורה: "כי ביום אכלך ממנו מות תמות" והבולט יותר: "לא תוכל לראת את פני כי לא יראני האדם וחי". פרעה מעמיד את עצמו במקום אלהים. פרעה מבקש להעביר למשה מסר: כל הכבוד לדברי אלהים, פקודות פרעה קודמות. משה משיב כן דברת. באותו לילה קרא פרעה למשה ואהרן ואמר קומו צאו. לאורך כל יציאת מצרים השאלה הנשאלת היא מי האלהים. כאן פרעה מוציא את המרצע מן השק וחושב שבדרך זו ינצח את משה. סופו שירד למצולות. תשובתו של משה היא "כן דברת לא אסף עוד ראות פניך", כמובן, חוץ מחצות הלילה הקרוב, שכל עבדיך אלה ירדו אלי וישתחוו לי. (וכוונתו שאתה תשתחוה לי), חוץ מהלילה הזה - לא תסיף עוד לראתה. ישראל ומצרים לא יתראו עוד, כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תסיפו לראתם עוד עד עולם.

ה' אומר למשה: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והפיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'". ואכן ה' עבר בארץ מצרים באותו לילה והכה כל בכור, שנאמר בהמשך: "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על פסאול עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה". ואולם, לא מצאנו שה' עשה שפטים באלהיהם, ולא נזכר מה קרה לאלהי מצרים. אמנם, בפרשת מסעי נאמר: "ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח ויצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים: ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים". אלא שגם שם הפסוק הוא סתמי מאד. ולא נאמר שם מה הם השפטים שעשה ה' באלהי מצרים. רש"י, בעקבות המדרש, מפרש כפשוטו, שהפסלים נשברו או נרקבו או נמסו. אך אם כך יש לשאול מדוע לא הזכירה התורה שעשה ה' שפטים באלהי מצרים, ולא הזכירה מה ארע להם.

יתכן שכוננת התורה לומר כאן, שכל המכות מקופלות בתוך מכת בכורות. בכל אחת מהמכות לקה אחד מאלהי מצרים. (כפי שנבאר להלן בפרק "אלהי מצרים לוקים"). משה ואהרן מכים על היאור, על הארץ, על האויר ועל השמים, ובסופו של דבר גם על הים, כדי להראות לפרעה שה' מושל בכל כחות הטבע שפרעה מאמין בהם. אלא שאלהי מצרים לקו במטהו של משה, ואילו כאן - אני ולא מלאך. כל מה שקרה בכל המכות ע"י משה, קורה במכת בכורות ללא מטהו של משה, ביציאת ה' בתוך מצרים.

ואפשר עוד, שהיו ישראל שליחיו של ה' לזבוח את את אלהי מצרים לעיניהם. ואלה השפטים אשר נעשו. אמנם, אם כך יש לשאול מדוע על הפסוק הזה עצמו דרשו חכמים אני ולא השליח. אך אפשר שלמדנו מכאן שישראל הם נציגי ה' בעולמו, ומה שעושים ישראל במצות ה', כאילו עשאים ה' בכבודו ובעצמו. המהות של יציאת מצרים היא הכרה בכך שה' מתגלה דרך ישראל. הכרה בכך שישראל עומדים בפני עצמם והם עם בעולם, שאינו תלוי בשעבוד מצרים ובאלהיהם, היא הכרה בה' והיא הוכחה כאשר נודע אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. מעתה ישראל הם נציגי ה' בעולמו. התגלותו של ה' היא להודיע שהוא מפלה את

מתברר שבאי העולם לא ייראו את ה' באותות לבד אלא בכח. הכח הוא המביא את המצרים לומר שה' האלהים. תחילה החרטומים, אח"כ עבדי פרעה, ולבסוף חיל פרעה אומר כי ה' נלחם להם במצרים, ואז מכירים בו גם ישראל, כי ראו את היד הגדולה. (ישראל מרשים לעצמם להכיר בכך שהם ראו, כי אפילו המצרים הנאורים אמרו כי ה' נלחם להם במצרים, אז זה לא בושה ולא פרימיטיביות להאמין במה שראינו) היד הגדולה מביאה למורא גדול והכרה בה'. קול ה' בכח, ומתוך כך קול ה' בהדר. לכן גם בתהלים ההכרה באדון חולי ארץ באה בצאת ישראל ממצרים. צאת ישראל ממצרים, הזמן בו התהווה עם ישראל והיו ישראל ממשלותיו, הוא הזמן שבו הים, הירדן וההרים והסלעים והצורים, וכל הבריאה כולה, חלה מפני ה'. ה' מוציא את ישראל במורא גדול, מי ירא ממי? תחלה משה ירא מפרעה ובא אליו בדחילו ורחימו. ישראל ודאי שבויים במחשבה שפרעה הוא מלך העולם ולא עולה על דעתם לירא אותו ולא לץ אותו בכח, הם יראים מפניו בחדרת קדש. אך תוך זמן קצר ירא פרעה מישראל. יה"ר שיהיה כן בקרוב עם מלכי ימינו. אחרי המכות פרעה משלח את ישראל ביד חזקה. ועל הים הוא רואה עוד מופתים עד שהוא מבין שה' נלחם, ואז מבינים זאת גם ישראל. חלק מהמאבק נעשה כביכול בדרך של פוליטיקה, וגם בזה יד ה' מתגלה, ובסופו של דבר פרעה הוא הירא.

הבנה שהמו"מ אמת

המו"מ בין משה לפרעה הולך ומתקדם. במכת צפרדע אומר פרעה שישלח את ישראל. משה לא אומר לו אסיר ממך את הצפרדעים אחרי שהאחרון בבני ישראל יהיה מוחץ למצרים, כי שניהם יודעים שפרעה לא באמת מתכוון להוציא את ישראל. לכן פרעה לא מתחיל לשאת ולתת עם משה. לא אכפת לו להבטיח שיוציא את כל ישראל, הוא יודע שלא יקים. במכת ערוב, פרעה מתחיל לשאת ולתת ולהציע הצעות חלופיות, משום שהוא כבר מתחיל להבין שבסופו של דבר יצטרך לקים. הוא עדין לא מכיר בכך לגמרי. כשהוא אומר "אנכי אשלח אתכם וזבחתם לה' אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת", הוא כבר יודע שלא יתן לישראל ללכת למחרת בבקר. גם משה יודע זאת. אבל פרעה מתחיל להבין שבסופו של דבר יצטרך לתת משהו. הוא לא כ"כ טרוד שהרי במכת ברד הוא שוב מרשה לעצמו להבטיח הבטחות מלאות.

לא כן המו"מ לפני הארבה ואחרי החשך. כאן כבר ברור גם למשה וגם לפרעה שמתנהל מו"מ אמת שיתוצאותיו תחייבנה את הצדדים ותבוצענה בפעל. כאן הולך פרעה ומגמיש את עמדותיו, ככל מנהיג המנהל מו"מ, לכן אין פלא שהוא כועס כאשר משה מסרב ללכת לקראתו אפילו צעד אחד, ולא די בכך אלא שהוא אף מקשיח את עמדותיו, ואינו בוש לומר גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות.

מכאן המדרש שסטרו ויצא. משה ששואל בתחלת החומש מי אנכי כי אלך אל פרעה, ובהמשך איך ישמעני פרעה, כבר גדול מאד בארץ מצרים, ואינו ירא ואינו בוש לעמוד לפני פרעה בעזות ולומר כן דברת וכו'.

השמר לך

בסוף המכות, פרעה מוציא את עצמו במצב לא כ"כ מלכותי. משה דוחק בו ודוחק בו, פרעה כבר הלך בדרך של משא ומתן עד קצה גבול היכולת מבחינתו, ומשה מסרב.

קעת עומדות בפני פרעה שתי אפשרויות. אחת מהן היא להכניע לגמרי ולצאת מהספור בצורה מאד לא מלכותית, הוא בוחר בדרך השנייה: הבה נתעלם מהאויב כדרך המלכים, וממילא הוא לא יהיה קיים: לך מעלי השמר לך אל תסיף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות.

**וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה - אֲנִי וְלֹא מִלְאָךְ.
וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי וְלֹא שְׂרָף.
וּבְכָל אֲלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים - אֲנִי וְלֹא הַשְּׁלִיחַ.
אֲנִי יְהוָה - אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר:**

אח"כ נזכרו המופת שנעשה במטות שהפכו לתנינים, ועוד תשעה מופתים (תשע המכות הראשונות), ואת כולם מנמק משה בצדך להודיע למצרים כי אני ה'. התורה מסמכת את עשרת המופתים האלה בפסוקי סיום דומים מאד לפסוקי הפתיחה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרֻעָה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פְרֻעָה וַיַּחֲזֵק ה' אֶת לֵב פְּרֻעָה וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ". המו"מ המתמשך בין משה לפרעה, הוא חלק מפרשיות המופתים. פרעה קורא למשה בעקבות החשך, ואומר לו שלא יראה עוד את פניו. המו"מ בין משה לפרעה נכשל. כפי שאמר ה' למשה מראש בפרשת המלון (וכפי שנבאר להלן עמ' טו) שהדרך הזאת לא תועיל.

פרשת החדש הזה מתחילה נושא חדש: מכת בכורות ויציאת מצרים. מבחינה כרונולוגית הוא התחיל קדם לכן, אך כיון שהוא נושא חדש, סימה התורה את פרשיות האותות והמופתים, ואח"כ עברה לעסוק במכת בכורות ויציאת מצרים.

מכת בכורות ויציאת מצרים הן נושא בפני עצמו. נבאר זאת בהרחבה להלן. מכת בכורות לא באה לבאר כי ה' הוא האלהים, אלא לבאר שה' בוחר בישראל. כפי שאמר ה' למשה מראש, שהמופתים לא יועילו, אבל האמירה "בְּנֵי בְּכָרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֲלֵיךְ שָׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדְנִי וְתִמְאָן לְשַׁלַּח הִנֵּה אֲנִי הִגַּדְתָּ אֶת בְּנֵיךְ בְּכָרְךָ", היא שתועיל.

נחלקו המפרשים מתי נאמר למשה "עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים". יש אומרים שהדברים נאמרו לו שם, בעמדו לפני פרעה, לפני שאמר "כה אמר ה' וכו'" ויצא בחרי אף. יש אומרים שהוא מאמר מוסגר, ולמעשה נאמרו לו הדברים עוד קדם לכן, והתורה מלמדת אותנו את זה שם כדי שנדע שכשנמשה אומר לפרעה "כן דברתי", ואומר אח"כ "כה אמר ה'", הוא אומר זאת מפני שהוא יודע שעוד נגע אחד יצאו ממצרים. לכן אומר משה: כדברך, לא אוסיף עוד ראות פניך. כמו כן, משה יודע שהמצרים כבר יראים מבני ישראל ועבדי פרעה יראים ממשוה. את זה למדה אותנו התורה שם, ומכאן מובן למה אמר משה כן דברתי ויצא.

כאן מסתיים אפוא המו"מ בין משה לפרעה. אותו מו"מ המתבסס על המכות. המו"מ נכשל. פרעה מגרש את משה מלפניו לעולם.

אבל משה לא מתייאש. משה אומר לפרעה "וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחו לי לאמר....". בסופו של דבר ירד אליו פרעה עצמו, אך משה לא אמר לפרעה שירד הוא עצמו, משום שאמר לו פרעה "אל תוסף ראות פני" ומשה השיב "כן דברתי". כלומר: אתה לא רוצה לראות את פני? בסדר, לא תראה. את כל עבדיך תשלח אלי.

חז"ל אומרים שמשוה לא אמר לפרעה שהוא ירד אליו משום שחלק כבוד למלכות. כדברי הגמ' בזבחים קב. אבל גם לשון "כן דברתי" כוללת בתוכה לעג מסוים. משה לא אמר "כן אעשה" אלא "כן דברתי". מעין השמר לך. אתה תבקשני ולא תמצאני. משה כבר עומד במצב שבו פרעה ירא לגעת בו. המצרים חוששים מפניו. ומכאן דברי ר"ל שסטרו ויצא. משה יוצר בחרי אף. יציאה בחרי אף היא פעולה שיכול לעשות מי שכבר יראים אותו, ומתוך כך מכבדים אותו וחלים מפניו. וגם אם לא סטרו בפעל, היציאה בחרי אף באמירה כמו שאמר משה, היא סטירה. משה הולך וגדל וחזק.

התהליך של המכות, הביא לידי כך שבי"ד בניסן בבקר כל עבדי פרעה כבר פחדו מפני משה. האיש משה גדול מאד בארץ מצרים. המלך אשר לא ידע את יוסף, קבל תחתיו יהודי אחר גדול מאד בארץ מצרים.

ואעפ"כ לא מניחים המצרים את עם ישראל לצאת ממצרים. לכן נראה שהמצרים השאילו להם כלים כי הם, וגם בני ישראל, סברו שמשוה קבל את הצעת הפשרה של פרעה לזבוח בארץ, ולכן הוא מצוה את ישראל לזבוח בארץ. המצרים שמחו כי חשבו שבזה נגמרו המכות והם נצחו, ובני ישראל שתפו פעולה, גם אלה מביניהם שלא רצו לצאת, כי סברו שלא יוצאים. והראיה: גם צדה לא עשו להם. אילו אכן האמינו שיוצאים, היו עושים צדה. (ולהבדיל מהם אמר יהושע באותו חדש אחר ארבעים שנה הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים וכו', וגם שם הכינו שלשה ימים מראש). משה אמר לבני ישראל שלא יצאו איש מפתח

ישראל וישראל הם בנו בכורו. הכרה בכך שישראל עומדים בפני עצמם היא הכרה בה'. לפ"ז ככל המכות גם מכת בכורות מלמדת שאני ה' בקרב הארץ, וככל המכות - גם היא הכאת אלהי מצרים.

אלהי מצרים לוקים

פרעה לא מאמין בה'. הוא מעצמה מדעיית בעלת חרטומים מתקדמים, והוא מאמין רק במה שהוא מכיר. אתיאטיסט המאמין רק בכחות טבע ריאליים. אלהיו הם היאור, הארץ, השמים והים. (בתרגום מודרני: האנרציה, הגרביטציה וחוקי ניוטון וקפלר). הם שולטים בעולם. את כל אלה מכה משה. למען תדע כי אני ה'.

המכות במטה מתחילות ביאור, עולות לעפר הארץ, עולות לשמים (פיח כבשן השמימה היינו לאויר, נטית משה בברד היא גבוהה יותר). גם בחשך נוטה משה את ידו על השמים, כמו בברד. אח"כ - על הים. בברד ובחשך הנטיה היא על השמים הגבוהים. אבל בארבה שביניהם, משה נוטה את ידו על ארץ מצרים. משמע שגם נטיה זו היא על השמים. ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ, משמע שהוא כסה את השמים. אבל הדגש בארבה הוא שהוא מכלה את הארץ, לכן חוזרת שם התורה שוב ושוב על המלה ארץ.

ולא די בכך, עד שיבא פרעה ויראה שגם הים לוקה במטהו של משה, וידעו מצרים כי אני ה'.

אחרי החשך קרא פרעה למשה. בהזדמנות זו אמר לו משה: כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים. משה אומר "כחצת הלילה" אך לא מפרש איזה לילה, מכאן משמע שהוא כבר עומד באותו יום. הארוע הזה, שבו פרעה קרא למשה, היה בי"ד בניסן. אז אמר משה לפרעה "כה אמר ה' כחצת הלילה אני יוצא וכו'", וכונתו: הלילה אני יוצא. זה היה אחרי שקרא פרעה למשה אחרי שלשת ימי החשך. מכאן נראה שהסבה שבגללה פסח מצרים מקחו מבעשור, היא כי י"א וי"ג הם שלשת ימי החשך. (ולהלן עמ' כב נביא טעמים נוספים לכך). בי"ד בבקר אמר פרעה למשה אל תספ ראות פני, ומשה אמר לו כן דברתי, ואח"כ אמר לו כחצת הלילה אני יוצא וכו'.

ומנין ידע משה שה' יוצא באותו לילה בתוך מצרים? ה' אמר לו זאת כבר בראש חדש. ה' הלא נגלה אליו בר"ח ניסן ואמר לו את כל הדברים האלה, כמו שנאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים וְהִיא לָכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ עַד אַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַזֶּה .. וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֲלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה'....".

אם כך, למה התורה לא מספרת לנו את הדברים כסדרם הכרונולוגי? למה שיחתם של משה ופרעה שהיתה בי"ד בניסן, נזכרה עוד לפני דברי ה' אל משה ואהרן בר"ח ניסן?

התורה מבחינה בין פרשיות האותות, לבין מכת בכורות. פרשיות האותות פותחות בכותרת: "וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרֻעָה וְהִרְבִּיתִי אֶת אוֹתוֹתַי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרֻעָה וַנִּתְּתִי אֶת יְדֵי בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבֹאתַי אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשָׁפָטִים גְּדֹלִים: וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטְוֵתִי אֶת יְדֵי עַל מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם".

ישראל לעמים היא אלהית. רק אלהים, או איש שלמד את תורתו, יודע להבדיל בין קדש לחול. ה' יוצא בתוך מצרים לא כדי להכותם, אלא כדי להבחין בין ישראל לעמים. וגם זה לא בא אלא ע"י השתדלות ועשיה מצדנו, וקיום מצות הפסח. גם הכחות הטבעיים הם יד ה', אבל ההבחנה בין קדש לחול היא מעלה בפני עצמה.

מכת בכורות באה לא ע"י המטה, ולא ע"י מלאך ולא ע"י שרף אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו. אני יוצא בתוך מצרים. למרות זאת המסר הוא לא "למען תדע כי אני ה'" כבשאר המכות, אלא "למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל". למשה אין תפקיד במכה הזאת. הוא לא מכה במטהו. המסר שאני ה' לא נזכר במכה זו, הוא נדחה לקריעת הים, שבו שוב יכה משה במטהו על אחד מכחות הטבע, וידעו מצרים כי אני ה'. כאן משה לא מנסה לעשות דברים במטהו ולהוכיח לחרטומים בדרכם שלהם שה' חזק מהם. כאן המטרה היא להבחין בין ישראל לעמים. וזהו יחודה של מכת בכורות. בכל המכות מדבר משה עם החרטומים. החרטומים מבינים היטב את כחות הטבע. גם המשחית הוא כח טבע שה' הביא לעולם. ההבחנה בין בכור לפשוט היא טבעית. מכת בכורות מלמדת שיש דברים שאי אפשר להבין בכלים טבעיים, ורק הקב"ה בכבודו ובעצמו יכול לבא ללמד, שיש הבדל בין קדש לחול, בין ישראל לעמים. ה' הוא המבדיל בין מצרים ובין ישראל.

אמור מעתה: ה' יצא בתוך מצרים, הוא הביא עמו משחית, לא ע"י משה ולא ע"י מטה אלא הוא בעצמו. וגם המגפה הזאת היא יד ה', אבל הדבר שעשה ה' בכבודו ובעצמו ללא אמצעי בדרך הטבע, היא הפסחה על פתחי ישראל.

פסח זה על שום מה

המצרים השאלו לישראל כלים כי הם, וגם בני ישראל, סברו שמה קבל את ההצעה של פרעה לזבוח בארץ, ולכן הוא מצוה לזבוח בארץ. המצרים שמחו כי חשבו שבכך נגמרו המכות והם נצחו, ובני ישראל שתפו פעולה, וגם אלה שלא רצו לצאת, כי סברו שלא יוצאים. ויש לכך ראייה ברורה: גם צדה לא עשו להם. אילו היו מאמינים שאכן יוצאים, היו עושים צדה. לכן, הוצג הדבר כאילו לישראל יש חג. הם ויתרו על הרצון ללכת לחגוג אותו במדבר, אז הם חוגגים במצרים. אך טבעי הוא שישאלו כלים ובגדים מכובדים מאת שכניהם שאינם חוגגים את החג הזה. ולמה לא? הם יחזירו אחרי החג. אחרי החג ישוב העולם לנהוג כמנהגו.

משה אמר לבני ישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כי ה' עובר לנגוף את מצרים ורק בתוך בית עם דם על המשקוף הם מוגנים. מבחינת ישראל יש כאן עוד ראייה לכך שלא באמת מתכוונים לצאת בלילה ממצרים. רק עושים כאילו. אבל מצרים שלחום והם יצאו בחפזן.

ומהי המטרה של הפסח ושל מכת בכורות? הדם מפלה בין מצרים לבין ישראל. על כל המכות נאמר שמטרתן למען תדעו כי אני ה', מכת בכורות לא. מטרתה של מכת בכורות היא למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. גם ענינו של פסח הוא למען תדעו אשר יפלה ה'. הפסח הוא לציון שה' פסח על בתי בני ישראל. ה' מבדיל את בתי בני ישראל מהגויים, וההבדלה היא לפי בתים ולא לפי יחידים. זהו המיוחד בפסח. לכן מי שלא עושה פסח הוא נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מישראל, בלעדיהם הוא נכרת מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את העם מעם אחר. וזהו יחודו.

את זה אפשר ללמוד כבר מפרשית המלון שבפרשת שמות. "ויאמר ה' אל משה בְּלִכְתָּן לְשׁוֹב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל הַמִּפְתָּיִם אֲשֶׁר שְׂמַתִּי בֵּינְךָ וְעָשִׂיתָם לְפָנַי פְּרָעָה וְאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לְבָבִי וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם: וְאֲמַרְתָּ אֶל פְּרָעָה כֹּה אָמַר ה' בְּנִי בְּכֹרִי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֲלֶיךָ שְׁלַח אֶת

ביתו עד בקר, כי ה' עובר לנגוף את מצרים ורק בתוך בית עם דם על המשקוף הם מוגנים. יתכן שגם משום כך המשיכו היהודים להאמין שמהם רק אומר שיוצאים ממצרים. אבל אפשר להיות רגועים; משה לא מתכוון ברצינות. באמצע הלילה התברר שמה התכוון ברצינות גמורה. מצרים שלחום והם יצאו בחפזן. בסופו של דבר יצאו ישראל ממצרים בידם החזקה של המצרים. הם יצאו איש מפתח ביתו, וממצרים. ולא יכלו להתמהמה.

אני ולא שרף

כל המכות נעשו ע"י משה וע"י המטה. כדרכם של החרטומים. רק סלוקן של המכות היה ע"י תפלה ובלי מטה. לא כן מכת בכורות, היא נעשתה ללא מטה ולא ע"י משה. לכן דרשו חז"ל אני ולא מלאך. (כלומר: ה' ולא משה). הקב"ה בכבודו ובעצמו גואל את ישראל. זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל. ועוד נתן לדייק בפסוק הזה: לא אשר הכה את מצרים אלא אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים. כלומר אשר לקחנו לו לעם בכבודו ובעצמו. אשר הפלה בין מצרים ובין ישראל ולא נתן המשחית לבא אל בתינו לנגוף. בכל המכות אומר משה לפרעה שהן באות למען ידעו מצרים כי אני ה'. לא כן במכה הזאת. כאן המטרה היא "למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל". המכה הזאת לא באה למען תדע כי אני ה', אלא למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. הפעולה העקרת של ה' בכבודו ובעצמו בפסוק הזה היא לא נגיפת מצרים אלא הפסחה על ישראל.

והפסוקים צריכים ביאור. כי מכך שצריך ה' לפסחו על הפתח ולא לתת למשחית לבא לנגוף, משמע שאכן יש שם מלאך משחית, שיודע להבחין בין בכור לפשוט, אך אינו יודע להבחין בין מצרים ובין ישראל, וה' צריך לבא להציל את ישראל מפניו.

חז"ל דיקו "אני ולא אחר" לא מהפסוק העוסק בהצלת ישראל, אלא מהפסוק העוסק בהכאת מצרים, משם דיקו חז"ל אני ה' אני הוא ולא אחר. ואכן כך משמע משם. (חז"ל יכלו לדרוש זאת גם מהפסוק "כה אמר ה' פְּחַצְתָּ הַלֵּילָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם: וּמַתְּ כָּל בְּכוֹר... שְׁעִ"פ הפשט הוא הנסוח של משה לפסוק "וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה וְהַפְתִּי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וכו'". (אמנם בתורה הפסוק "כה אמר" נזכר לפני "ועברתי", אבל ברור שכתובולוגית הוא נאמר אחרי שמה שמע מה' את הפסוק ועברתי). אלא ששם אפשר לפרש שאני יוצא בתוך מצרים אמור על הסיפא: ומת כל בכור וכו' למען תדעו אשר יפלה ה' וכו').

יש לבאר מהו משחית ומהו מלאך. משחית הוא מגפה, והוא כח חסר בחירה חפשית ככל כחות הטבע. ה' עושה מלאכיו ורוחות. כל כחות הטבע הם מלאכים של ה'. השמש, המאורות והרוחות, וכן המגפות, כלם מלאכי ה' צבאות ההולכים לעשות רצונו בלא בחירה חפשית. ואם בא ה' אל מצרים ובידו מלאך משחית, כדי לגאול אותנו, מטרת הגאולה היא שנדע שה' הוא המכה את מצרים, ובזה נדע שה' הוא העובר בארץ מצרים. ושכל המכות שעשו משה שליח ה', (וכן יתר עשרת שליחי ה', שכן גם הצפרדעים והכנים הם שליחי ה'), נדע שה' עשאהם. וגם מגפת הבכורות, באה כי ה' בכבודו ובעצמו יוצא בתוך מצרים, שאלמלא מקרא כתוב א"א לאמר. וזה מה שעומד במרכז גאולת כל הדורות; תמיד ימצאו חסרי האמונה שיאמרו שלא יד ה' עשתה זאת, כנגדם מלמדת אותנו התורה להאמין שיד ה' היא, גאל ישראל.

גם ביציאת מצרים לא האמינו ישראל בכך אלא אחר שבעת ימים.

אבל המדרגה הגבוהה יותר שהיא זו שנעשתה שלא ע"י שליח, היא לא הכאת המצרים אלא דוקא הפסחה, הכרת ישראל והבחירה בהם. כי שליח אינו יכול לבחור. הבחירה היא כלה ביד ה' היא. ההבחנה בין ישראל למי שאינו מישראל, אינה יכולה להעשות ע"י מלאך שאין לו בחירה.

המשחית הוא מגפה ככל המגפות, כח טבעי. הוא מבחין בין בכור לפשוט כי ההבדל בין בכור לפשוט הוא טבעי. גם החרטומים רואים אותו, וגם הצופה רואה אותו. אבל ההבחנה בין

בִּיד חִזְקָה, זוּ הַדְּבָר. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יָד יְהוָה הַיּוֹהֵה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשָׂדֶה בְּסוּסִים בְּחֻמּוֹרִים בְּגִמְלִים בְּבָקָר וּבְצֹאן דְּבָר כְּבֹד מְאֹד:

נגף כואב

בארנו אפוא שמכת בכורות היא נגף, מגפה, ככל המגפות. המצרים מתו במגפה, מחלה, שהביא ה' על מצרים. מסתבר שזאת לא רק מגפה ממיתה, היא ממיתה בכאבים. שהרי אילו היו מתים הבכורות בחצי הלילה על מטתם בשקט, לא היו המצרים מגלים זאת עד הבקר. העובדה שהיתה צעקה גדולה במצרים ופרעה קם בלילה, מלמדת שכל הנראה המגפה גרמה גם יסורים למתים, שלפני מותם עוד צעקו והביאו אליהם את כל בני הבית, אשר היו לידם וחוזו במותם.

לא יחרץ כלב לשונו

בפשטות, "לא יחרץ כלב לשונו", היינו שבכך תבחן ההפליה בין ישראל למצרים: אצל המצרים תהיה צעקה גדולה, ואצל ישראל יהיה שקט מופתי. אפילו הכלבים שדרכם לנבוח בכל עת וישתקו, וכ"ש האדם ושאר הבהמה, ובזה יראה וישמע ההבדל בין מצרים לבין ישראל. בזה תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. אבל המפרשים פרשו ש"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" אינו נגוד ל"צעקה גדולה במצרים" אלא ל"ומת כל בכור בארץ מצרים" ולכן פרשו אחרת.

ביד חזקה

יציאת מצרים נעשית ביד חזקה. המצרים הולכים ונכנעים מפני ישראל ככל שהתקדמו המכות. פרעה עוד הכביד את לבו, אבל המצרים כבר יראים מפני משה ומפני ישראל. אפשר לראות את זה במכת ברד, שבה חלק מעבדי פרעה כבר חשש מפני ה'. לפני מכת ארבה עבדי פרעה כבר מתחננים בפניו שישלח את ישראל. גם פרעה הולך ומגמיש את עמדתו כפי שבארנו לעיל.

ובכל התשובות לבנים השואלים, חזק היד מוזכר היטב. זה אחד הדברים המרכזיים שיש לומר לבנים. לדורות.

ואולם, כלפי חוץ המכות לא הוצגו כיד חזקה, אלא כמופתים להוכחת מציאות ה'.

הביטויים השגורים בפניו - "עשר המכות" או "מכות מצרים" - אינם נזכרים בשום מקום בתורה. התורה לא מדברת על מכות אלא על מופתים ואותות (אמנם היא מדברת על שפטים, וראה להלן), ורק על מכת בכורות הכתוב אומר "עוד נגע אחד", לומר לך שמכת בכורות היא כבר מכה ולא מופת. הכתוב מביא את ההבחנה הזו לידי ביטוי נוסף באמצעות פרשייה מסכמת המפרידה בין מכת חושך ומכת בכורות: "ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים. ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה..." פרשייה זו סוגרת את סיפור תשע המכות, והיא מקבילה באופן בולט לפרשייה הפותחת את

בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הג את בנך בכרך: ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויקבש המיתו: ותקח צפרה צר ותכרות את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר פי חתן דמים אתה לי: ויקר ממנו אז אמרה חתן דמים למולתי". שם אומר ה' למשה במפורש שהמופתים לא יועילו, ולכן עליך לומר אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל. את זה מלמדת מכת בכורות. אחרי שהמכות לא הועילו ופרעה לא משלח את ישראל, אלא אומר למשה לך מעלי, כבר אין מטרה להוכיח לו כי אני ה' (אם כי המטרה הזאת תחזור שוב בים). המטרה כעת היא לומר לו בני בכורי ישראל. אלא שלצורך זה צריך משה למול את ערלת בנו. אם הוא לא הבדיל את עצמו מהמצרים בדם - יבקש המיתו. כך בפרשת המלון, וכך במכת בכורות, כפי שבארנו לעיל. כבר לא אומרים אני ה', כעת אומרים בני בכורי ישראל. אבל בשביל זה צריכים ישראל להבדיל את עצמם מהמצרים בדם. ללא הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות - יבקש המיתו.

משה אמר לעם "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". בחוץ ה' נוגף את מצרים, בבתים אתם מוגנים ע"י הדם. לכן גם לדורות בבית אחד יאכל.

בסופו של דבר מצרים גרשום והם יצאו כבר בלילה. אמנם, אפשר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, ובכך יושבו שני המקראות, המקרא בפרשת בא שאומר שגרשו בלילה והמקרא בפרשת מסעי שאומר שיצאו ממחרת הפסח לעיני כל מצרים. כך או כך, מצרים גרשום וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. לכן לא הספיקו לאפות את הבצק ונשאוהו על שכמם ואפאוהו בסכות.

שלש פרשיות פותחות בפסח מצרים ומסימות בצווי לדורות. פרשית החדש הזה עד חציה עוסקת במצרים ומחציה והלאה מלמדת את דיני שבעת ימי החג לדורות. פרשית משכו וקחו עוברת באמצעה לכי תבאו אל הארץ ופרשית ויהי בחצי הלילה שהמשכה צווי על הפסח לדורות. א"א לצאת ממצרים אלא כחלק ממהלך החג לדורות.

מטרת יציאת מצרים היתה שיחגגו ישראל לפני ה' בהר סיני. האמירה של משה שיחגגו ישראל במדבר התקימה בפסח שעשו ישראל בשנה השנית (ואולי כבר בימי המלואים, אך יותר נראה שבפסח). לכן נשאר ישראל כמעט שנה בהר סיני, עד כ' באייר, כלומר עד שיעשו כל ישראל את הפסח לה' במדבר. ולא יגרע איש, כולל הטמאים, מהקריב קרבן ה'. ברור גם למשה וגם לפרעה שאת חג ה' יוכלו ישראל לעשות דוקא במועדו. משה אומר לפרעה כי חג ה' לנו. עבודת ה' על ההר הזה שהבטיח ה' היא דוקא במועדו, בקרבן זבח הפסח. כיון שאת הפסח באותה שנה עשו ישראל במצרים ולא בהר ה', התקימו דברי ה' אל משה ודברי משה אל פרעה בשנה שאחריה, כאשר משכן ה' בנוי כהלכתו וכל ישראל מקריבים. אז התקיים דבר ה' שיחגגו ישראל לפניו את החג במדבר. מכאן יובן למה חששו הטמאים שאם לא יקריבו יגרעו מקהל ה'. זוהי ההזדמנות היחידה לעבוד את ה' על ההר. לכן לא נסעו ישראל מהר ה' אלא אחרי שהקריבו כל ישראל, כולל הטמאים, את הפסח בהר סיני. (ואם כדברי חכמים שהפסח באותה שנה היה בשבת, הרי שכ' באייר היה ביום ראשון, נמצא שעשו כל ישראל כולל הטמאים את הפסח, ואז המתינו עד לאחר השבת ונסעו).

יציאת מצרים אינה אפשרית אלא כחלק מהחג כפי שהוא נעשה לדורות, לכן שלש פרשיות היציאה מלוות בצווי לדורות.

למה בעשור

למה לקחו את פסח מצרים כבר בעשור לחדש? חז"ל הסבירו שזה כדי להתגאות בפני המצרים שאנו עומדים לשחוט את אלהיהם. לעיל הסברתי שזה משום ש"א ב"ב ו"ג הם שלשת ימי החשך. עוד יש להסביר (ושלשת ההסברים כמובן אינם סותרים זה את זה), שמשם מצוה לקחת את השם בעוד יש זמן ללכת שלשה ימים להר סיני. אנחנו מבחינתנו מתארגנים לעשות את הפסח במקומו. אם בסוף לא יסתדר - נעשה במצרים, ואז נראה מה יהיה.

יד חזקה של מי

משה מדבר אל בני ישראל במשך זמן רב, הוא מנסה לשכנע. אי אפשר להביא את העם לאמונה בבת אחת, התהליך החנוכי הוא ארוך. בני ישראל אינם שומעים כשהוא מדבר אתם על ברית האבות, אך הם שומעים ומאמינים כשהוא מבטיח להקל את שעבודם, אלא שכאשר מתברר שהדרך ארוכה וקשה, רוחם של ישראל קצרה והם אינם שומעים.

החזון הגדול לבא לארץ ישראל, יכול להתמך בשאיפה לברוח משעבוד הגלות. אבל כאשר לשם כך נדרש ישראל לעבוד קשה יותר, הוא אומר למשה ואהרן ירא ה' עליכם וישפט. השליחות של משה היא ללמד את ישראל לרצות לצאת מתחת סבלות מצרים ולעבוד את ה'. ראית ברית ה' היא ראייה לטוח ארוך והיא מצריכה אורך רוח למרות העבודה הקשה.

וכשבני ישראל אינם שומעים, שולח אותו ה' אל פרעה, כדי שהוא יגרש את ישראל ביד חזקה. אם בני ישראל אינם עומדים במשימה "וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", הדרך עוברת דרך פרעה, "וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם".

אם לא יזכו ישראל לצאת בידו החזקה של ה', יצאו בידו החזקה של פרעה. כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם. (וראה רש"י שם).

האותות והשפטים

לפני המכות אומר ה' למשה: "וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ וְהִרְבִּיתִי אֶת אֶתְי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פְּרַעֲהוּ וְנִתְתִּי אֶת יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת צְבָאוֹתֵי אֶת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּשִׁפְטִים גְּדוֹלִים: וַיִּדְעוּ מִצְרָיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטְתִּי אֶת יָדִי עַל מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם".

שני תפקידים יש למכות. הם אמורים להיות אותות ומופתים, והם אמורים להיות שפטים גדולים. התוצאה שלהם תהיה וַיִּדְעוּ מִצְרָיִם כִּי אֲנִי ה'.

במה ידעו מצרים כי אני ה'? באותות והמופתים, או בשפטים הגדולים?

לכאורה, באותות והמופתים. ואולם, הפסוק כותב דוקא אחרי השפטים, את התוצאה: "וַיִּדְעוּ מִצְרָיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטְתִּי אֶת יָדִי עַל מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם". התוצאה תושג דוקא בנטות ה' את ידו על מצרים.

כאמור לעיל, המכות מוצגות תחילה כאותות ומופתים, וככל שהתהליך מתקדם הן מוצגות יותר ויותר כאימונים.

אותות ומופתים יודעים גם החרטומים לעשות. למעשה, בכך נפתחת הדלת של משה אל פרעה. ומתוך כך – אל בני ישראל. ולא משום שהעבודה שהוא מסוגל לשנות את סדרי הטבע מלמדת שאלהים אתו, אלא משום שהוא עושה כמו החרטומים. מי שבא ועושה קונצים של שינוי סדרי בראשית, יוזמן לעשות מופע קסמים לפני פרעה בשעות הפנאי. מי שיוודע להתחרות במדענים ובחרטומים המתקדמים, יוזמן לפגישה בלשכתו של פרעה. האותות והמופתים מזכים את משה בקרבה אל החרטומים. האמונה בכחו של ה' באה לא מתוך היכולת לעשות מופתים, אלא דוקא בשפטים הגדולים. בנטית היד על מצרים, בהצגת העבודה שה' הוא לא רק כח חזק בטבע, אלא כח בעל רצון ושליטה. יכלתו לשפוט את הארץ, היא זו שמביאה את המצרים לדעת כי אני ה'. עד שיאמרו "אָנֹסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלְחַם

הסיפור, שם נאמר: "ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים". שתי הפרשיות האלה תוחמות את פרשת המופתים, המוצגים כאילו אינם מכות אלא ראיות לקיום ה'. תשובה לבן הרשע ששאל "מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל?".

שני תפקידים יש למכות. הנימוק הרשמי לכל מכה הוא להוכיח את מציאות ה'. כך אומר משה לפרעה בכל מכה, למען תדע כי אני ה', בעבור תדע כי לה' הארץ, וכו'. הסברת שאתה לא משלח את ישראל כי לא ידעת את ה'? טוב ששאלת, בזאת תדע כי אני ה'. המסר בולט במיוחד בין שחין לברד, שם נאמר לפרעה "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ, ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כוחי ולמען ספר שמי בכל הארץ". כלומר יכולתי להכות אותך מכה ניצחת, אולם לא זו המטרה העיקרית. מטרתה היא לספר שמי בכל הארץ.

מאיך, ברור שיש למכה תפקיד נוסף: היא היד החזקה שהבטיח ה' למשה.

ואכן, גם בפתיחה וגם בסיום, אומר הכתוב במפורש או ברמז שלמופתים יש גם תפקיד כוחני של מכות. בפתיחה נאמר "והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים, ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצרים והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדולים". בסיום נאמר "עוד נגע אחד..", משמע שגם המופתים הקודמים היו נגעים. כשנדקדק נמצא שיש עשרה מופתים ועשרה נגעים, ואין חפיפה מלאה ביניהם. המופת הראשון (המטה ההופך לתנין) איננו נגע, והנגע האחרון (מכת בכורות) איננו מופת.

הוכחת מציאות ה', היא גם הוכחת ידו החזקה.

משה מדבר אל פרעה באותות ובמופתים. הוא בא להוכיח לו שעליו להסכים לשלח את ישראל, אבל למעשה ישראל יוצאים ביד חזקה. לא פרעה משלח את ישראל כי אם ה', בכח, מוציא את ישראל ממצרים. מתברר שבאי העולם לא יראו את ה' באותות לבד אלא בכח. הכח הוא המביא את המצרים לומר שה' האלהים. תחילה החרטומים, אח"כ עבדי פרעה, ולבסוף גם חיל פרעה אומר "כי ה' נלחם להם במצרים", ואז מכירים בו גם ישראל, כי ראו את היד הגדולה. היא מביאה למורא גדול והכרה בה'. קול ה' בכח, ומתוך כך קול ה' בהדר.

וכך בא פרעה אל משה ומתחנן שמשו יסלק את המכות. את המשימה הזאת הוא אפילו לא מנסה להטיל על חרטומו. ברור שזה לא בכוחם. מי שמכר את חוקי הטבע יכול לעורר אותם לפעמים, אך לא לסלק אותם. את זה גם משה עושה לא ע"י המטה אלא בתפילה, וכך מתברר מי באמת מעל הטבע ושולט בו.

וכך יש להבין גם את ייחודה של מכת בכורות. היא כבר איננה חלק מסדרת המופתים שנועדו להוכיח את מציאות ה'. היא באה להוכיח דבר אחר: "למען תדעו אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל".

חז"ל עומדים על לשון הפסוקים המלמדת שאת מכת בכורות הביא הקב"ה בכבודו ובעצמו. "אני יוצא בתוך מצרים". ועם זאת הדבר עוד טעון ביאור, כי מכך שצריך ה' לפסוח על הפתח ולא לתת למשחית לבא לנגוף, משמע שאכן יש שם מלאך משחית, שיוודע להבחין בין בכור לפשוט, אך אינו יודע להבחין בין מצרים ובין ישראל, וה' צריך לבא להציל את ישראל מפניו. "המשחית" הוא מגפה ככל המגפות, כוח טבעי. גם אם הוא כוח טבעי ייחודי המבחין בין בכור לפשוט, עדיין ההבדל בין בכור לפשוט הוא הבדל שבטבע. גם החרטומים רואים אותו, וגם כל איש מצרי רואה אותו. אבל ההבחנה בין ישראל לעמים היא אלוהית. רק אלוהים, או איש שלמד את תורתו, יודע להבדיל בין קודש לחול. ה', השולט בכחות הטבע וגובר על המכות, יוצא בתוך מצרים להבחין בין ישראל לעמים.

וּבְזָרַע נְטוּיָהּ, זוּ הַחֶרֶב. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַחֲרָבוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָהּ
עַל יְרוּשָׁלַיִם:

וּבְמִזְרָא גְדוּל, זוּ גְלוּי שְׂכִינָה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: אוֹ הַנְּסָה אֱלֹהִים לְבֹא
לְקַחַת לֹא גֹי מִקְרָב גֹי בְּמִסּוֹת בָּאֵת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד
חֲזָקָה וּבְזָרַע נְטוּיָהּ וּבְמוֹרָאִים גְדוּלִים כָּכֵל אֲשֶׁר עָשָׂה לְכֶם
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ:

וּבְאֵתוֹת, זֶה הַמַּטָּה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֵת הַמַּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֵתוֹת:

וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדָּם. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְנִתְּתִי מוֹפְתִים בְּשָׂמַיִם
וּבְאָרֶץ.

להם במצרים, אמירה שמאפשרת לישראל להכיר בה' ולומר "אשירה לה' כי גאה גאה ה'
איש מלחמה ה' שמו..."

גלוי שכינה

כל עניינה של יציאת מצרים הוא גלוי השכינה. יציאת מצרים כלה, כפי שבארנו לעיל, נועדה
להראות את ידו החזקה של ה', ולגלות את שכינתו לכל באי עולם. ובראשם לישראל. מטרת
יציאת מצרים היא למען תדע כי אני ה'.

ובמופתים

ה' מכין את משה מראש לכך שיצטרך להוכיח את מציאות ה', שגם ישראל וגם הבן הרשע
פרעה, ישאלו מי ה', ומשה יוכיח להם באותות ובמופתים. בעשרת המופתים שנעשו במטה,
המשיבות לקושית הבן. ואולם, לא זה מה שמוציא את ישראל ממצרים. בני ישראל יצאו אם
תהיה ידם רמה, אם יוכלו לעמוד מול פרעה ולזבוח את אלהי מצרים. אם יוכלו לעמוד מול
פרעה שאמר לך מעלי אל תוסף ראות פני, ולומר לו: בני בכורי ישראל. לא פן יפגענו בדבר או
בחרב, אלא ה' הוא האלהים, ואנו בנו בכורו. ישראל יכולים לעלות ממצרים בכחות עצמם,
אם יצליחו להרים את ראשם מעבדותם. אך הם לא מצליחים, אדרבה, אפילו במדבר רבים

דָם. וְאֵשׁ. וְתִימְרוֹת עֶשֶׂן:

דָּבָר אַחֵר: בְּיָד חֲזָקָה שְׂתִימִם. וּבְזָרַע נְטוּיָהּ שְׂתִימִם. וּבְמִזְרָא גְדוּל
שְׂתִימִם. וּבְאֵתוֹת שְׂתִימִם. וּבְמוֹפְתִים שְׂתִימִם. אֵלּוֹ עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְאֵלּוֹ הֵן:

מהם רוצים לשוב למצרים. לכן צריך פרעה לגרשם ביד חזקה. אך ברגע היציאה - יצאו ביד
רמה.

דברי ה' אל משה בסנה הם הכנה לאותות, המופתים והמכות שיבאו אח"כ. יש שם מטה
שהופך לזוחל, נגעים, והפיכת מים לדם. בלכתו של משה למצרים אומר לו ה', כל המופתים
שתעשה במטה לא יועילו, כי אני אחזק את לבו. יבא הרגע שבו תאמר לפרעה בני בכורי
ישראל. ברגע הזה יפגשו ה'. ברגע הזה אני יוצא בתוך מצרים. ואז ייפגעו לא רק המצרים,
ייפגעו גם ישראל שלא יסמנו את עצמם בדם ולא יכרתו עמי ברית.

מכות מצרים מוצגות לא כמכות אלא כמופתים. בזאת תדע כי אני ה', למען תדע כי אני ה'.
רשמית, משה (לפחות בהתחלה) לא מאיים על פרעה, אלא רק מוכיח לו שה' הוא האלהים.
הוא בא להשיב על שאלת פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו. המופת הראשון כלל אינו מכה,
הוא רק מופת (אם כי הוא משפיל מאד את החרטומים שמטה אהרן בולע את מטותם). עם
הזמן הולך וגובר הטון המאיים בפי משה, אך עדיין כלפי חוץ הוא רק עושה מופתים להוכחת
טענתו. גם החרטומים מנסים את כחם, כלומר: הם מבינים שיש כאן מבחן להוכחת האלהות.
מתי הבין פרעה שמשה לא בא רק להראות לו אותות ומופתים אלא גם להכותו? במכת דם
פרעה אינו מנהל מו"מ עם משה, גם המכה לא הוצגה כמכה אלא כמופת. אבל בצפרדע,
ואח"כ בערוב, משה מציג מראש את המכה כדבר שיקרה אם ימאן פרעה לשלח, כלומר: יש
כאן איום ואולטימטום. לכן פרעה מנהל מו"מ עם משה.

ואולם, החרטומים יכולים רק להביא מכות, הם לא יכולים לסלק את המכות. את המכות
מסלק משה לא במטה אלא בתפלה. בחרטומאות אפשר רק לקלקל את העולם, לא לבנות או
לתקן אותו. רק ה' בורא, ורק הוא מוחץ ורופא. לכן אין מידו מציל. את זה רואים גם
במופתים שבסנה. וכן רואים שם שמי שיכול בכחו לאחוז בזנבו אינו חושש מהמכה. (הידיעה
וההכרה בכח ה' באה בפרשת וארא בהקשר של סלוק הצפרדעים, של הפלית ארץ גשן מפני
הערוב, ושל השארת פרעה בחיים כדי שיראה את הנס. ה' מתגלה בהצלה. לעמת זאת
החרטומאות סובלת מכל המחלות של יצירת גלמים בספרות, הגולם יוצא מכלל שליטה
והתוצאה היא חורבן, הם מוסיפים על הדם, על הצפרדע, ומנסים להוסיף גם על הכנים).
רק במקום אחד משמש המטה גם להחזרת הטבע לאיתנו – בים, גם סלוק הנס הוא
מלחמה, והוא מכה, והוא נועד לצורך הריגה. עליו אמרו ישראל שה' איש מלחמה. לכן גם
הוא נעשה במטה. עם זאת, הוא מספק למצרים את ההוכחה הסופית לקיומו של ה', והם
אומרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים.

ההוכחה שאני ה' בקרב הארץ באה תמיד בסמוך להצלה מהמכה, ולא בסמוך להכאה עצמה
(מלבד בדם). הסרת הצפרדעים באה עם הסרת המכה מחר: "...לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ
וְלַעֲמָן הַלְּחָרִית הַצִּפְרָדְעִים מִמֶּנִּי וּמִבְּתָרֶיךָ רַק בְּיָאֵר תִּשְׁאַרְנָה: וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר כְּדָבָרְךָ לְמַעַן
תִּדְעֶנּוּ כִּי אֲנִי כְהֵן אֱלֹהֵינוּ". בערוב היא באה ע"י הפדות וההפליה של ארץ גשן, והצלת ארץ גשן
מהמכה: "וְהַפְּלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עָמְדָה עָלֶיהָ לְבַלְתִּי הָיִיתָ שָׁם עֶרֶב לְמַעַן

הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפנדעים על ארץ מצרים: **ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפנדע ותכס את ארץ מצרים: ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפנדעים על ארץ מצרים: ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל יהוה ויסר הצפנדעים ממני ומעמי ואשלחה את העם ויזבחו ליהוה: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיך לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפנדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארה: ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין פיהנה אלהינו: וסרו הצפנדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשארה: ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל יהוה על דבר הצפנדעים אשר שם לפרעה: ויעש יהוה כדבר משה וימתו הצפנדעים מן החרטת ומן השדת: ויצברו אתם חמרים חמרים **ותבאש הארץ: וירא פרעה כי היתה הרחקה והכבד את לבו ולא שמע אלהים פאשר דבר יהוה:****

כאן לשונו של משה כבר מכילה איום, ולא רק הוכחה כי אני ה' בקרב הארץ. לא ההכאה היא ההוכחה למציאות ה', אלא דווקא הסרת המכה היא ההוכחה שאני ה': ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיך לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפנדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארה: ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין פיהנה אלהינו: וסרו הצפנדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשארה.

החרטומים יכולים אף הם לעשות כמשה ולהביא את המכה. הם אינם יכולים לסלק את המכה. חרטומאות יכולה לקלקל את העולם, לא לתקנו. גם משה אינו מרפא את המכה במטהו אלא בתפלה. ובעל כרחו גם פרעה מבין ומקבל שמשה צריך להתפלל אל ה'. הוא מבטיח לשלח את העם לזבוח לה'. יש להניח שהוא לא מתכוון לקיים.

משה נאמן למטרתו, מסביר לפרעה שהמטרה היא למען תדע כי אין כה' אלהינו.

ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את מטן והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים: ויעשו כן **ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הפנים באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים: ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הפנים ולא יכלו ותהי הפנים באדם ובבהמה: ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהים פאשר דבר יהוה:**

במכה הזאת אין שיח בין משה לבין פרעה. אבל החרטומים מנסים את כחם.

הם מנסים, רק אחר הנסיון הם אומרים אצבע אלהים היא. ועם זאת, הם אינם מסיקים שמשה הוא חרטום טוב מהם, אלא שאצבע אלהים היא.

מטרתו של משה הושגה אפוא. חכמי של פרעה כבר מאמינים בה'. יתרה מזאת, הם מאמינים שיש משהו מעבר למדע המצרי. מעבר לעולם המושגים שלהם.

וכפי שבארנו: פרעה לא מאמין בה'. הוא מעצמה מדעית בעלת חרטומים מתקדמים, והוא מאמין רק במה שהוא מכיר. אתאיסט המאמין רק בכחות טבע ריאליים. אלהיו הם היאור, הארץ, השמים והים. (בתרגום מודרני: האנרציה, הגרביטציה וחוקי ניוטון וקפלר.) הם שולטים בעולם. לכן, מכה משה במטהו את כל כחות הטבע.

החרטומאות מבוססת על מדע הנראה, המוחש. הבשורה של משה היא שיש רובד נוסף במציאות, שהחרטומים אינם יכולים להבין אותו. מצרים, בתור המעצמה המדעית הגדולה ביותר בתקופתה, נתפשה כך שכל החולק על חרטומיה הוא פרימיטיבי שאין לו יד ורגל במדע ואינו מבין את המציאות משה מלמד שאמנם המדע מכיר היטב את הרובד החומרי של המציאות, אך מעל הרובד הזה יש רובד גבוה יותר, שדוקא מי שלא מבין אותו, הוא זה שלא מבין את המציאות.

תדע כי אני ה' בקרב הארץ. לפני מכת ברד: **כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותפחד מן הארץ: ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ, ובסופה: ויאמר אליו משה פצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' הקלות יחדלון והבדל לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ.**

וכאן באה לידי בטוי הכרתו של משה בכך שהמטה שהפך לתנין הוא בעצם רק מטה. ויבלע מטה אהרן את מטותם, הוא אמנם נראה כתנין, אך אנו יודעים שהוא מטה. החרטומאות מבוססת על מדע הנראה, המוחש. הבשורה של משה היא שיש רובד נוסף במציאות, שהחרטומים אינם יכולים להבין אותו. מצרים, בתור המעצמה המדעית הגדולה ביותר בתקופתה, נתפשה כך שכל החולק על חרטומיה הוא פרימיטיבי שאין לו יד ורגל במדע ואינו מבין את המציאות משה מלמד שאמנם המדע מכיר היטב את הרובד החומרי של המציאות, אך מעל הרובד הזה יש רובד גבוה יותר, שדוקא מי שלא מבין אותו, הוא זה שלא מבין את המציאות.

דרך המכות מלמד משה שני דברים: א. שה' שולט בטבע. ב. שה' מנהיג את העולם, הוא לא רק שולט, הוא גם מנהיג. הוא לא עוד כח שאם נלמד אותו נוכל לרתום אותו לטובתנו, כפי שעושים החרטמים. הוא גורם מנהיג בעל רצון, ועלינו לעשות את רצונו.

עשר המכות

ויאמר יהוה אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם: לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ויצבת לקראתו על שפת היאור והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך: ואמרת אליו יהוה אלי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד כה: כה אמר יהוה בזאת תדע כי אני יהוה הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על הפנים אשר ביאר ונהפכו לדם: והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאור ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור: ס

ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן קח מטן ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקנה מימיהם ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים: ויעשו כן משה ואהרן פאשר צנה יהוה ויכם במטה ויך את הפנים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו והפכו כל המים אשר אשר ביאר לדם: והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאור ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור ויהי הדם בכל ארץ מצרים: ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהים פאשר דבר יהוה: ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת: ויחפרו כל מצרים סביבת היאור מים לשתות כי לא יכלו לשתות ממימי היאור: וימלא שבעת ימים אחרי הפות יהוה את היאור:

משה לא מציג את הדברים כמכה, אלא כהוכחה לפרעה. שאלת מי ה'? הנה תשובתך. בזאת תדע. פרעה קורא לחרטומיו ודוחה את ראייתו של משה ולא שת לבו. בינתיים הוא לא מבין שמשה מנסה גם להכות אותו, ולא רק להוכיח לו את מציאות ה'.

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ויאמר אליו כה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני: ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפנדעים: ושרץ היאור צפנדעים ויעלו ובאו בבייתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריתך ובמשארותיך: ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפנדעים: ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטן על

דרך המכות מלמד משה שני דברים: א. שה' שולט בטבע. ב. שה' מנהיג את העולם, הוא לא רק שולט, הוא גם מנהיג. הוא לא עוד כח שאם נלמד אותו נוכל לרתום אותו לטובתנו, כפי שעושים החרטמים. הוא גורם מנהיג בעל רצון, ועלינו לעשות את רצונו.

אחרי מכת כנים, החרטומים כבר מאמינים שיש אלהים. פרעה אינו מאמין. מבחינתו, מדעניו וחרטומיו הם בני סמא כל עוד הם מבססים את שלטונם. כשיש אחר המאיים על שלטונו, אין הוא מאמין בהם.

פרעה מאמין לא משום שהמדע המצרי מחייב את אמונתו, אלא משום שהאמונה מבססת את שלטונו.

(עוד על הנ"ל)

לפרעה יש הגיון משלו: לא ידעתי את ה', ומכאן: מי ה'.

פרעה מיצג תרבות שבה לא ידעתי = לא קיים. חז"ל מעצימים את הדבר באמרים: "אותה שענה כעס ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, לא היה יודע לשלח לי עטרה אלא בדברים אתם באים אלי, לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח, אמר להם המתנינו לי עד שאחפש בספר שלי מיד נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צידון אמר להם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו... מתחלה שקר אתם אומרים כי אני הוא אדון העולם ואני בראתי עצמי ואת נילוס, שנאמר לי יאורי ואני עשיתני".

המדרש מצטט כאן פסוק מיחזקאל. יחזקאל מנבא על פרעה של זמנו (כפי שאנו מפטירים בפרשת וארא), אבל מסתבר שהרעיון העומד מאחורי פרעה של משה הוא הרעיון העומד מאחורי פרעה של יחזקאל. יחזקאל מנבא: "הֲנִי עֹלֵיךָ פְּרָעָה מִלֶּךְ מִצְרַיִם הַתְּנִים הַגְּדוֹל הַרְבֵּץ בְּתוֹךְ יִאֲרִי אֲשֶׁר אֲמַר לִי יִאֲרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי". לכאורה זוהי אמירה משונה. כיצד יכול אדם להאמין שהוא עשה את עצמו? אלא שיחזקאל מבטא כאן מין אמירה של אנו ואפסי עוד. אמירה זו אופיינית בכל דור ודור לראש המעצמה המדעית הגדולה בדור. אין דבר שאני לא יודע, עובדה: הראו לי מישהו שיועד משהו שאני לא יודע. כמובן שבד"כ הם מכירים בכך שעוד נשארו להם כמה דברים לחקור, אבל הם מאמינים שבכך חוקי המדע שלהם אפשר להסביר את כל העולם.

זוהו כמובן לא יתכן. נניח שהמדע שלך יוכל להצביע על הגורם להיווצרותך, אז שוב תעמוד בפני בעיה: מנין נוצר הגורם הזה. ואם תסביר אותו, תצטרך להסביר מנין נוצר הגורם שגורם אותו. זוהי רגרסיה אינסופית. המדע הקיים יכול להסביר כל דבר רק מכך שיש קודם לו בזמן. אם דבר אינו יכול להתקיים אא"כ יקדם לו דבר, מוכח ששום דבר לא יכול להתקיים. בעל כרחנו עלינו להאמין שעצם הקיום הוא מחוץ לחוקי הזמן, הגורמים והנגרמים. כלומר: מחוץ לטבע ומחוץ למה שמכיר האדם. מי שתולה את הקיום בהכרתו ובהבנתו שלו (או של חרטומיו), כאילו אמר שהוא ברא את עצמו.

כל אלילי מצרים הם חוקי טבע שונים. המיוחד הוא כולם הוא שכולם מוחשיים וניתנים להכרה ע"י האדם. לנו הם נשמעים פרימיטיביים רק משום שהמדע שלנו פחות פרימיטיבי מהמדע המצרי. כיון שפרעה של ימי משה לא הכיר את פרעה של ימינו, נדמה היה לו שהוא יודע הכל.

לא רק לו היה נדמה כך. לכל באי העולם היה נדמה כך. לכן התקשו ישראל להתגבר על השעבוד הרוחני שלהם אליו ולצאת ממצרים. לכן לא רק יחזקאל אלא גם נביאים נוספים צריכים להזכיר: "וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא אֵל וְסוֹסֵיהֶם בְּשֵׁר וְלֹא רִיחַ וְה' יִטֶּה יְדוֹ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עֶזֶר וַיַּחֲדוּ פִלְסִים וְיִלְיוּ".

יציאת מצרים תתאפשר כשיכירו ישראל בכך שהם בני חורין להחזיק באמונתם, גם נגד המדע והאמונה המצרית, ועם זאת לא להחשב בעיני עצמם כפרימיטיביים.

עָרוֹב.

דָּבָר.

נחלקו הדעות מהו ערוב. במדרש מצאנו: "חיות מעורבות, דברי ר"י, ר' נחמיה אמר מיני צרעין ויתושי". רוב המפרשים פרשו כאחד משני אלה. ורשב"ם פרש שהוא מין של זאבים שבאים בעדרים גדולים ומזיקים.

דעתו של ר' יהודה פחות מסתברת. משמע שהמלה ערוב היא מלה ידועה. כמו שאר המכות. כשמה אומר לפרעה שהוא יביא ערוב, פרעה יודע במה מדובר. כשאר המכות, גם זוהי תופעת טבע ידועה שלשון האדם המציאה לה שם ידוע. כך עולה גם מתהלים, גם שם משמע שערוב הוא מין ידוע.

זאת ועוד. השרש ע.ר.ב. בהוראה של ערוב, הוא שרש שכיח בלשון חז"ל. לא בלשון המקרא. המקום היחיד שבו הוראה זו נזכרת בתנ"ך היא בספר עזרא, שמימי בית שני, שם נאמר "והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות". אפשר שגם "ויבדילו כל ערב מישראל". (שבדומה לו רצו לפרש את המלים "וגם ערב רב עלה אתם", ולנו דרך אחרת בכך שהתבארה לעיל עמ' 1). לכן נראה שהערוב הוא מין ידוע, כר' נחמיה או כרשב"ם.

כלומר: מין בעלי חיים אחד שבו בלהקות גדולות ומזיק.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הֲשִׁפֵּם בְּבִקְרָו וְהִתְיַצַּב לִפְנֵי פְרָעָה הַגֹּה יוֹצֵא הַמִּימָה וְאִמְרַת אֱלֹהֵי כַּהֵן אֲמַר יְהוָה שְׁלַח עִמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי הַנְּנִי מְשַׁלֵּיחַ בְּךָ וּבְעַבְדֶּיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבִתֶּיךָ אֶת הָעָרֹב וּמְלֹאוֹ בְּתֵי מִצְרַיִם אֶת הָעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הֵם עֲלֶיהָ: וְהַפְּלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֲרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עִמִּי עִמְדָה עֲלֶיהָ לְבִלְתִּי הִיּוֹת שָׁם עִרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקִרְבְּךָ הָאָרֶץ: וְשַׁמְתִּי פֶתַח בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמְּךָ לְמַחֵר יְהִי הָאֵת הַזֶּה: וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֵא עָרֹב כְּבֹד בֵּיתָה פְּרָעָה וּבֵית עַבְדָּיו וּבְכָל אֲרֶץ מִצְרַיִם תִּשְׁחַת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הָעָרֹב: וַיִּקְרָא פְּרָעָה אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לְכֹו זָבָחוּ לָאֱלֹהֵיכֶם בְּאָרֶץ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבֵת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת תוֹעֵבֵת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלוּנוּ: דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָלֶךְ בְּמִדְבָר וְנִזְבַּחוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ: וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֲנִכִּי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְנִזְבַּחוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִדְבָר רַק הֲרַחֵק לֹא תִרְחִיקוּ לְלֶכֶת הָעִתִּירוּ בְּעָדֵי: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנִכִּי יוֹצֵא מֵעַמְּךָ וְהִעֲתַרְתִּי אֶל יְהוָה וְסָר הָעָרֹב מִפְּרָעָה מֵעַבְדָּיו וּמֵעַמּוֹ מִחֹר רַק אֵל יִסֹּף פְּרָעָה הַתֵּל לְבִלְתִּי שְׁלַח אֶת הָעָם לְזָבַח לַיהוָה: וַיֹּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרָעָה וַיַּעֲתַר אֶל יְהוָה: וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדָבָר מֹשֶׁה וַיִּסַּר הָעָרֹב מִפְּרָעָה מֵעַבְדָּיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאָר אֶחָד: וַיִּכְבַּד פְּרָעָה אֶת לְבוֹ גַם בַּפֶּעַם הַזֹּאת וְלֹא שְׁלַח אֶת הָעָם:

כאן מתחדש דבר: פרעה כבר נכנס למר"מ עם משה. משה מצדו אינו מתגמש. יתר על כן: כמסיח לפי תומו הוא עוד אומר לפרעה: "שמע ידי, אני עומד לזבוח את אלהיך". פרעה כבר חושש ממשה והוא בולע את העלבון ואינו מגיב. משה כבר מרגיש בטוח בעצמו, לאחר שלש מכות. ידו החזקה של ה' כבר כבדה על פרעה.

אך הוא עדיין לא משלח את ישראל.

עוד דבר חשוב התחדש כאן, שלא הוזכר במכות הקודמות: ה' מפלה בין מצרים ובין ישראל. ה' מתגלה בכוח, ומראה שהמופתים אינם רק המחשת כח בלבד, אלא לימוד על רצונו של ה' ובחירתו בישראל. זה נמשך גם בדבר.

וגם כאן, סלוק המכה אינו אלא ע"י תפלה, לא בנס חרטומאי כלשהו. ללמד שזאת התערבות ישירה של ה'. וכבר עמדנו על כך במכת צפרדע.

שחינוך
בכר.

ארכה.

את כפי אל יהוה הקלות יחדלון והבדל לא יהיה עוד למען תדע כי ליהוה הארץ: ואתה ועבדני ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים: והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל: והחטה והקסמת לא נכו כי אפילת הנה: ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל יהוה ויחדלו הקלות והבדל ומטר לא נתן ארצה: וירא פרעה כי חדל המטר והבדל והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד משה:

כאן משה מאריך להסביר לפרעה למה נועדו המכות, אלא שהפעם, ידו החזקה של ה' כבר כבדה על פרעה, ומשה יכול לדבר בעזות.

משה לא אומר לפרעה שה' היה מניח לו אילו הכיר בה'. להפך, משה מאיים על פרעה בגלוי, ואומר לו שהסבה היחידה להשארתו של פרעה בחיים היא להראות לו את כחו של ה'. ואלמלא כן – פרעה ועמו כבר סיימו את תפקידם בהיסטוריה.

מתגובתם של המצרים אפשר ללמוד שרבים מהם כבר יראים את ה'. רבים אחרים – עוד לא. ואת זה אומר משה לפרעה בפירוש אחר המכה.

אחרי שלקו היאור והארץ, לוקים השמים.

פרעה, שמשה הסביר לו בדיוק לשם מה באות עליו המכות, כבר מוכן לומר "יהוה הצדיק ואני ועמי הרשעים". ושוב, סלוקה של המכה בא ע"י תפלה פרעה מבקש ממשה להתפלל. ידו של ה' כבר כבדה על פרעה. נפלאותיו של ה' כבר גדלות בכל הארץ. המצרים מתחילים להאמין בו. וגם פרעה, לפחות מן השפה ולחוץ כבר אומר שה' הצדיק.

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבן: ולמען תספר באזני בני ובני בני את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בס וינדעתם כי אני יהוה: ויבא משה ויאהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי העברים עד מתי מאנת לענות מפני שלח עמי ויעבדני: כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך: וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הבדל ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה: ומלאו בתין ובתי כל עבדך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבותי ואבות אבותי מיום היותם על האדמה עד היום הזה ויפן ויצא מעם פרעה: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים: ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את יהוה אלהיכם מי ומי ההלכים: ויאמר משה בנערינו ויבקרנו גלך בבנינו ויבנותנו ויבנותנו ויבנותנו גלך כי חג יהוה לנו: ויאמר אלהם יהי כן יהוה עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם: לא כן לנו נא הגברים ועבדו את יהוה כי אתה אתם מבקשים ויגרש אתם מאת פני פרעה:

ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הבדל: ויט משה את מטהו על ארץ מצרים ויהוה נהר רוח קדים בארץ כל היום והוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה: ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא היה כן: ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הבדל ולא נותר כל ריק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים: וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי ליהוה אלהיכם ולכם: ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו ליהוה אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה: ויצא מעם פרעה ויעתר אל יהוה: ויהפך יהוה רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל:

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני: כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בס: הנה יד יהוה הנה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ויצאן דבר כבד מאד: והפלה יהוה בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר: וישם יהוה מועד לאמר מחר יעשה יהוה הדבר הזה בארץ: ויעש יהוה את הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד: וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם:

יד ה' הויה, יד ה' כבדה על פרעה, אך גם לב פרעה כבד. יש כאן מופתים: המועד ואפילת ישראל. לב פרעה כבד והוא לא שומע.

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיה כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה: והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל בהמה לשחין פרח אבעבעת בכל ארץ מצרים: ויקחו את פיה כבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחיין אבעבעת פרח באדם ובהמה: ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחיין כי היה השחיין בחרטום ובכל מצרים: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה אל משה:

המכה הזאת נעשתה בלי מטה, אבל עם זריקת פיה השמימה, הכאת השמים שמביאה להכאת הארץ.

אם לעיל הראה משה שהוא מכה את היאור והארץ, כאן הוא כבר מתחיל לכוון אל השמים, כפי שיהיה במכות הבאות. כאן ידו החזקה של ה' נוגעת אפילו אל החרטומים ואל פרעה.

ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני: כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ויעבדני ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ: כי עתה שלחתי את ידך ואך אותך ואת עמך בדבר ותפחד מן הארץ: ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ: עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם: הנני ממטיר פעת מחר בך כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה: ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עלהם הבדל ומתו: הירא את דבר יהוה מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים: ואשר לא שם לבו אל דבר יהוה ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה: פ

ויאמר יהוה אל משה נטה את ידך על השמים ויהי בך בכל ארץ מצרים על האדם ועל בהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים: ויט משה את מטהו על השמים ויהוה נתן קלת ויבדל ותהלך אש ארצה ומטר יהוה בך על ארץ מצרים: ויהי בך ואש מתלקחת בתוך הבדל כבד מאד אשר לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי: ויך הבדל בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הבדל ואת כל עץ השדה שבר: רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה בך: וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אלהם חטאתי הפעם יהוה הצדיק ואני ועמי הרשעים: העתירו אל יהוה ורב מהית קלת אלהים ויכרד ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד: ויאמר אליו משה כפאתי את העיר אפרש

מַכַּת בְּכוֹרוֹת:

אמר ה' כחצת הלילה אני יוצא וכו', וכונתו: הלילה אני יוצא. זה היה אחרי שקרא פרעה למשה אחרי שלשת ימי החשך. מכאן נראה שהסבה שבגללה פסח מצרים מקחו מבעשור, היא כי "א י"ב ו"ג הם שלשת ימי החשך. ב"ד בבקר אמר פרעה למשה אל תסוף ראות פני, ומשה אמר לו כן דברת, ואח"כ אמר לו כחצת הלילה אני יוצא וכו'.

ומנין ידע משה שה' יוצא באותו לילה בתוך מצרים? ה' אמר לו זאת כבר בראש חדש. ה' הלא נגלה אליו בר"ח ניסן ואמר לו את כל הדברים האלה, כמו שנאמר: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר: ה' החדש הזה לכם ראש חדשים והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה .. ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והפיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'....".

למה לקחו את פסח מצרים כבר בעשור? חז"ל הסבירו שזה כדי להתגאות בפני המצרים שאנו עומדים לשחוט את אלהיהם. כמו כן הסברנו כאן שזה משום שי"א י"ב ו"ג הם שלשת ימי החשך. עוד יש להסביר (ושלשת ההסברים כמובן אינם סותרים זה את זה), משמה מצוה לקחת את פסח בעוד יש זמן ללכת שלשה ימים להר סיני. אנתנו מבחינתנו מתארגנים לעשות את הפסח במקומו. אם בסוף לא יסתדר – נעשה במצרים, ואז נראה מה יהיה.

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר: ה' החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה: דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש ששה לבית אבת ששה לבית: ואם ימעט הבית מהית משה ונקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השוה: ששה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו: והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים: ונקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אתו בהם: ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו: ולא תותרו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תאכלו אותו וככה תאכלו חגרים ונעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והפיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה: והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים: והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת עולם תחגוהו: שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השבעי: וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם: ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם: בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמץ ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ: כל מחמץ לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות:

ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח: ולקחתם אגדת אזוב ויטבלתם בדם אשר בסוף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסוף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: ועבר יהוה לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח יהוה על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף: ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יהוה לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא ליהוה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים

ידו החזקה של ה' כבר כבדה על מצרים, והם רואים את אותותיו. עבדי פרעה כבר יראים מפני משה, ומתחננים בפני פרעה שיוציא את ישראל.

משה אומר את דברו ויוצא, הוא לא מחכה לתגובת פרעה. הוא מחכה שפרעה יקרא לו ויתחנן. ופרעה אכן קורא לו.

פרעה פותח במו"מ עם משה, אך עדיין מוכן לשלח רק את הגברים. שהרי משה מבקש לעבוד את ה', ואת זה עושים בדרך כלל גברים.

למשה אין כוונת לנהל מו"מ. או שאתה משלח, או שתבוא מכה.

ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך: ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים: לא ראו איש את אהיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבבתם: ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את יהוה רק צאנכם ובקרכם יצג גם ספכם ילך עמכם: ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלות ועשינו ליהוה אלהינו: וגם מקננו ילך עמנו לא תשא פרכה כי ממנו נקח לעבד את יהוה אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את יהוה עד באנו שמה: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא אבה לשלחם: ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסוף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות: ויאמר משה פן דברת לא אסף עוד ראות פניך:

ויאמר יהוה אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש וגרש אתכם מזה: דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה פלי כסף וכלי זהב: ויתן יהוה את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם:

ויאמר משה כה אמר יהוה פחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים: ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על קסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחים וכל בכור בהמה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף: ולכל בני ישראל לא יחרץ קלב לשנו למאיש ועד בהמה למען תדעו אשר יפלה יהוה בין מצרים ובין ישראל: וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחויו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא ויצא מעם פרעה ברחי אף:

פרעה מוכן להתקדם במו"מ, אבל משה, לא רק שאינו מוכן ללכת לקראת פרעה, הוא עוד מעלה דרישות חדשות: גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות. וזה מרגיז מאד את פרעה. כך לא מנהלים מו"מ.

ומשה באמת לא מתכוון לנהל מו"מ.

בזבחים קב. נחלקו אמוראים האם משה אמר לפרעה "ירדו כל עבדיך אלה" ולא אמר "ואתה תרד" כי חלק כבוד למלכות, או שסטרו ויצא. מ"מ גם אם לא סטרו ממש, משה בכר נמצא במצרים במעמד שהכל יראים מפניו, והוא נוהג במלך בעזות שהיא כסטירה. כבר חזקה יד ה' על המצרים.

פרעה קרא למשה אחרי החשך. בהזדמנות זו אמר לו משה: כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים. משה אומר "כחצת הלילה" אך לא מפרש איזה לילה, מכאן משמע שהוא כבר עומד באותו יום. הארוע הזה, שבו פרעה קרא למשה, היה ב"ד בניסן. אז אמר משה לפרעה "כה

משה אמר לעם "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר". בחוץ ה' נוגף את מצרים, ובתים אתם מוגנים ע"י הדם. לכן גם לדורות בבית אחד יאכל.

בסופו של דבר מצרים גרשום והם יצאו כבר בלילה. אמנם, אפשר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, (שהרי לוקח זמן מרגע שמתו הבכורות, עד שהיתה צעקה, ועד שקם פרעה, ועד שהלך לארץ גשן וקרא למשה ולאהרן, ועד שנאספו יחד כל ישראל. יתכן בהחלט שכבר זרחה השמש). ובכך ייושבו שני המקראות, המקרא בפרשת בא שמשמע ממנו שיצאו בלילה, והמקרא בפרשת מסעי שאומר שממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. אבל כך או כך, מצרים גרשום וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. לכן לא הספיקו לאפות את הבצק ונשארוהו על שכמם ואפאוהו בסכות.

מטרת יציאת מצרים היתה שיחגגו ישראל לפני ה' בהר סיני. האמירה של משה שיחגגו ישראל במדבר התקימה בפסח שעשו ישראל בשנה השנית (ואולי כבר בימי המלואים, אך יותר נראה שבפסח). לכן נשארו ישראל כמעט שנה בהר סיני, עד כ' באייר, כלומר עד שיעשו כל ישראל את הפסח לה' במדבר. ולא יגרע איש, כולל הטמאים, מהקריב קרבן ה'. ברור גם למשה וגם לפרעה שאת חג ה' יוכלו ישראל לעשות דוקא במועדו. משה אומר לפרעה כי חג ה' לנו. עבודת ה' על ההר הזה שהבטיח ה' היא דוקא במועדו, בקרבן זבח הפסח. כיון שאת הפסח באותה שנה עשו ישראל במצרים ולא בהר ה', התקימו דברי ה' אל משה ודברי משה אל פרעה בשנה שאחריה, כאשר משכן ה' בנוי כהלכתו וכל ישראל מקריבים. מכאן יובן למה חששו הטמאים שאם לא יקריבו יגרעו מקהל ה'. זוהי ההזדמנות היחידה לעבוד את ה' על ההר. לכן לא נסעו ישראל מהר ה' אלא אחרי שהקריבו כל ישראל, כולל הטמאים, את הפסח בהר סיני. (ואם כדברי חכמים שהפסח באותה שנה היה בשבת, הרי שכ' באייר היה ביום ראשון, נמצא שעשו כל ישראל כולל הטמאים את הפסח, ואז המתינו עד לאחר השבת ונסעו).

יציאת מצרים אינה אפשרית אלא כחלק מהחג כפי שהוא נעשה לדורות, לכן שלש פרשיות היציאה מלוות בצווי לדורות, ובצווי לספר לדורות את יציאת מצרים. צווי שאמר משה לישראל עוד במצרים.

נגף כואב

בארנו אפוא שמכת בכורות היא נגף, מגפה, ככל המגפות. המצרים מתו במגפה, מחלה, שהביא ה' על מצרים. מסתבר שזאת לא רק מגפה ממיטה, היא ממיטה בכאבים. שהרי אילו היו מתים הבכורות בחצי הלילה על מטתם בשקט, לא היו המצרים מגלים זאת עד הבקר. העובדה שהיתה צעקה גדולה במצרים ופרעה קם בלילה, מלמדת שכל הנראה המגפה גרמה גם יסורים למתים, שלפני מותם עוד צעקו והביאו אליהם את כל בני הבית, אשר היו לידם וחזו במותם.

לא יחרץ כלב לשונו

בפשטות, "לא יחרץ כלב לשונו", היינו שבכך תבחן ההפליה בין ישראל למצרים: אצל המצרים תהיה צעקה גדולה, ואצל ישראל יהיה שקט מופתי. אפילו הכלבים שדרכם לנבוח בכל עת ישתקו, וכ"ש האדם ושאר הבהמה, ובזה יראה וישמע ההבדל בין מצרים לבין ישראל. בזה תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. אבל המפרשים פרשו ש"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו" אינו נגוד ל"צעקה גדולה במצרים" אלא ל"ומת כל בכור בארץ מצרים" ולכן פרשו אחרת.

בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואהרן כן עשו:

ויהי בחצי הלילה ויהוה הפה כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על קסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בקמה: ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת: ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את יהוה כדברכם: גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אתי: ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כלנו מתים: וישא העם את בצקו טרם חמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם: ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת: ויהוה נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלו את מצרים

המצרים השאלו לישראל כלים כי הם, וגם בני ישראל, סברו שמשה קבל את ההצעה של פרעה לזבוח בארץ, ולכן הוא מצוה לזבוח בארץ. המצרים שמחו כי חשבו שבוה נגמרו המכות והם נצחו, ובני ישראל שתפו פעולה, וגם אלה מביניהם שלא רצו לצאת, כי סברו שלא יוצאים. ויש לכך ראייה ברורה: גם צדה לא עשו להם. אילו היו מאמינים שאכן יוצאים, היו עושים צדה. (ולהבדיל מהם אמר יהושע באותו חדש אחר ארבעים שנה הכינו לכם צדה כי בעוד שלש ימים וכו', וגם שם הכינו שלשה ימים מראש). לכן, הוצג הדבר כאילו לישראל יש חג. הם ויתרו על הרצון ללכת לחגוג אותו במדבר, אז הם חוגגים במצרים. אך טבעי הוא שישאלו כלים ובגדים מכובדים מאת שכניהם שאינם חוגגים את החג הזה. ולמה לא? הם יחזירו אחרי החג. אחרי החג ישוב העולם לנהוג כמנהגו. (וראה בביאורנו להלן עמ' כו, כז).

משה אמר לבני ישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כי ה' עובר לנגוף את מצרים ורק בתוך בית עם דם על המשקוף הם מוגנים. מבחינת ישראל יש כאן עוד ראייה לכך שלא באמת מתכוונים לצאת בלילה ממצרים. רק עושים כאילו.

כך חשבו כל המעורבים בדבר. אבל בסופו של דבר מצרים שלחום והם יצאו בחפזן.

ומהי המטרה של הפסח ושל מכת בכורות? הדם מפלה בין מצרים לבין ישראל. על כל המכות נאמר שמטרתן למען תדעו כי אני ה', מכת בכורות לא. מטרתה של מכת בכורות היא למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. גם ענינו של פסח הוא למען תדעון אשר יפלה ה'. הפסח הוא לציון שה' פסח על בתי בני ישראל. ה' מבדיל את בתי בני ישראל מהגויים, וההבדלה היא לפי בתים ולא לפי יחידים. זהו המיוחד בפסח. לכן מי שלא עושה פסח הוא נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מישראל, בלעדיהם הוא נכרת מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את העם מעם אחר. וזהו יחודו.

את זה אפשר ללמוד כבר מפרשית המלון שבפרשת שמות. "ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המפתים אשר שמת בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם: ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכרי ישראל: ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך: ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי: ויך ממנו אז אמרה חתן דמים למולח". שם אומר ה' למשה במפורש שהמופתים לא יועילו, ולכן עליך לומר אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל. את זה מלמדת מכת בכורות. אחרי שהמכות לא הועילו ופרעה לא משלח את ישראל, אלא אומר למשה לך מעלי, כבר אין מטרה להוכיח לו כי אני ה' (אם כי המטרה הזאת תחזור שוב בים). המטרה כעת היא לומר לו בני בכורי ישראל. אלא שלצורך זה צריך משה למול את ערלת בנו. אם הוא לא הבדיל את עצמו מהמצרים בדם – יבקש המיתו. כך בפרשת המלון, וכך במכת בכורות, כפי שבארנו לעיל עמ' יד. כבר לא אומרים אני ה', כעת אומרים בני בכורי ישראל. אבל בשביל זה צריכים ישראל להבדיל את עצמם מהמצרים בדם. ללא הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות – יבקש המיתם.

רבי יהודה הִיה נותן בָּהֶם סְמִינִים:
דְּצִ"ךְ עַד"ש בְּאֵח"ב:

רבי יוסי הגלילי אומר, מנין אתה אומר שְׁלֵקוּ הַמְצָרִים בְּמְצָרִים עֶשֶׂר מְכוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מְכוֹת. בְּמְצָרִים מָה הוּא אוֹמֵר, וַיֹּאמְרוּ הַחֲרֻטְמִים אֶל פְּרָעָה אֲצַבֵּעַ אֶל־הַיָּם הַיָּא. וְעַל הַיָּם מָה הוּא אוֹמֵר, וַיִּקְרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמְצָרִים וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בִּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוּ. כִּמְהָ לָקוּ בְּאֲצַבֵּעַ עֶשֶׂר מְכוֹת. אָמַר מַעֲתָה, בְּמְצָרִים לָקוּ עֶשֶׂר מְכוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מְכוֹת:

קריעת הים

קריעת הים היא מעין מכה נוספת. כמו בכל המכות גם כאן, אחרי המכה הקודמת שוב חוזר בו פרעה ואומר שלא ישלח את ישראל, אלא שהפעם ישראל כבר במדבר. פרעה יוצא אל ישראל להחזירם למצרים, ושוב מכה משה במטהו על אחד מכחות הטבע, ומצרים לוקים. לא היה די בכך שהמצרים ראו את משה מכה על היאור, הארץ והשמים. היה צורך שהם יצאו ויראו אותו מכה במטהו גם על הים. וגם כאן המטרה היא "וידעו מצרים כי אני ה'".

וגם כאן, לקו המצרים. אלא שכאן הם הכירו במלכות ה'. מתוך כך, הכירו גם ישראל. החשש העולה מיד ביציאת מצרים הוא "פֶן יִנְחֶם הָעָם בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיִם". וכך אמנם קרה בחטא המרגלים. אבל גם לפני חטא המרגלים. כשאין מים העם רוצה למצרים, כשאין אוכל העם רוצה למצרים, כשהאוכל לא מספיק טעים העם רוצה למצרים, בשנה הארבעים, בניהם של היוצאים ממצרים מתלוננים למה יצאנו ממצרים, ואפילו בימי ישעיהו יש לישיעיהו ויכוח גדול עם בני דורו הנשענים על מצרים.

לכאורה, מטרת כל הנס הגדול היא מצרים. "וּאֶפְבְּדָה בְּפָרְעָה וּבְכָל חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרָיִם כִּי אֲנִי ה'". "וְאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת לֵב מִצְרָיִם וַיִּבְאוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲפְבְּדָה בְּפָרְעָה וּבְכָל חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרְשָׁיו: וַיִּדְעוּ מִצְרָיִם כִּי אֲנִי ה' בְּהַפְכֵדִי בְּפָרְעָה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרְשָׁיו". ואכן, התכנית מתקיימת, מצרים יודעים ומכירים את ה': "וַיֹּאמְרוּ מִצְרָיִם אֲנוֹסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרָיִם". למה נכבד ה' בפרעה ובפרשיו? לא עדיף שיכבד בתוך בני ישראל? מה התועלת בכך שידעו מצרים את ה'? הלא זה הדבר האחרון שידעו בחייהם? מיד אחרי שידעו הם ימותו.

המטרה היא לא שידעו מצרים את ה'. המטרה היא לא שיאמרו מצרים "כי ה' נלחם להם בְּמִצְרָיִם". המטרה היא שישראל ידעו את ה' ויאמרו "אֲשִׁירָה לָה' כִּי גָאָה גָאָה ... עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה לִי לִישׁוּעָה זֶה אֱלֹהֵי וְאֲנֹהוּ אֱלֹהֵי אֲבִי וְאֲרַמְּנֶהוּ: ה' אִישׁ מִלְחָמָה ה' שְׁמוֹ: ... מִקְדָּשׁ אֲדִנִּי פוֹנְנֵנוּ יְדִיךְ: ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד".

זוהי המטרה, אבל הדרך אליה עוברת דרך ידיעת מצרים. למה בא משה אל פרעה באמצעות להטוטים חרטומאיים? למה הוא משחק במגרש המצרי? כי ישראל מוכנים להכיר בה' רק אם גם מצרים מכירה בו. ישראל מאמינים בה', אבל הם מאמינים גם במוסכמות של המעצמה הגדולה של דורם. ידידתנו הגדולה שמעבר לים, או שבתוך הים, או שמתה על שפת הים, ואנחנו מתים עליה.

שה לבית אבות

מצות הפסח היא מצות הבית. ה' מצוה את משה ואהרן: "דְּבַרְוּ אֶל כָּל עַדְת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבֵית אָבִת שֶׁה לְבֵיתוֹ". בעזרת דמו של השה מסמנים את הבתים: "וַיִּלְקְחוּ מִן הַדָּם וַיִּתְּנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמְּשַׁקּוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם ... וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אֲתֶם שֹׁם ...". לכן מצוה גם משה את בני ישראל: "וְאֲתֶם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר".

הפסח מפלה את ישראל מהמצרים. בתי ישראל מסומנים בדם, להבדיל מבתי מצרים שעליהם נאמר "כִּי אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין שֵׁם מֵת". לעמת זאת בתי ישראל נצלו, כאמור "זָבַח פֶּסַח הוּא לָה' אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּגִפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינָו הִצִּיל". לכן, גם לדורות מצרים ישראל: "בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה".

המלה בית חוזרת שוב ושוב בפרשה. בתורה, בית אינו רק מבנה. בית הוא משפחה, הוא שושלת, הוא שבט.

במצרים לא נבחרו יחידים. נבחרו בתים. אדם יחיד הוא בן חלוף, בית הוא נצחי. הוא כולל את האדם ואת בניו ובניו אחרי. בתנאי שהוא יודע ללמד אותם את הדברים החשובים, ולהמשיך את הזכרון לדורות. את הבתים האלה הציל ה' בפסח. את הבתים האלה הבדיל ה' מבתי מצרים ולקח לו לעם. הבתים האלה יוסיפו לשבת ולספר ביציאת מצרים לדורות. לכן זוהי מצות היום.

(גם הבכורות מבטאים את הקדושה שבכל בית ובית. גם כאן הבכורות מייצגים את הבית).

מתי יצאו ממצרים

בפרשת בא משמע שעוד בלילה גרשו המצרים את ישראל ביד חזקה. בפרשת מסעי משמע שממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. מסתבר ששני הצדדים נכונים. חז"ל העדיפו להדגיש את הצד השני. עובדתית, לא בהכרח יש סתירה. אפשר שבחצי הלילה מתו הבכורות, ועוד לקח זמן עד שהיתה צעקה בכל מצרים, ועד שהגיעה הצעקה אל פרעה, ועד שהלך לארץ גשן וקרא למשה ואהרן, ועד שנאספו ישראל ליציאה, כבר היה הדבר בבקר לעיני כל מצרים.

ישראל מתכוננים לחג, שואלים מהמצרים בגדי חג ותכשיטי חג, וככל שהולך החג ומתקרב מבינים ישראל שמשה קבל את הצעת פרעה לזבוח בארץ. אפשר לנשום לרוחה, אין צורך לעזוב את מונעמי מצרים, אפשר לחגוג ולעשות סדר כהלכתו, לדבר על הגאולה העתידה, ולומר לשנה הבאה בירושלים. גם בשנה הבאה נאמר כך. הלכות הפסח נאמרו מראש בראש חדש, ומראש נערכו ישראל לשבעת ימים ללא חמץ, אבל צדה לא עשו להם. הם ישבו בבתיים במתנים חגורים ובעלים, כאיש העומד לצאת למדבר בכל רגע. אבל צדה לא עשו להם. הם לא האמינו שאכן יוצאים. הם סברו שרק מדברים.

גם המצרים שקטים ושלוים ומבינים שישראל לא יוצאים. ולכן הם משאילים לישראל כלים ובגדים.

הכל סבורים שישראל לא יוצאים, אבל ה' מוציאם ביד רמה. ובליל חג זה הוציאם ה' ממצרים. את הפסח הם עשו בהר סיני כעבור שנה. דמו נזרק על מזבח ה' בחצרות אהל מועד.

רבי אֶלְיָעֶזֶר אוֹמֵר, מִנֵּיִן שֶׁכָּל מָכָה וּמָכָה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמְצָרִים בְּמִצְרַיִם הִיָּתָה שֶׁל אַרְבַּע מִכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמָר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה מְשַׁלַּחַת מְלֶאכִי רָעִים. עֲבָרָה אַחַת. וְזַעַם שְׁתֵּים. וְצָרָה שְׁלֹשׁ. מְשַׁלַּחַת מְלֶאכִי רָעִים אַרְבַּע. אָמֹר מַעֲטָה: בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מִכּוֹת וְעַל הֵימָּן לָקוּ מְאֵתִים מִכּוֹת:

רבי עקיבא אוֹמֵר, מִנֵּיִן שֶׁכָּל מָכָה וּמָכָה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמְצָרִים בְּמִצְרַיִם הִיָּתָה שֶׁל חֲמֵשׁ מִכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמָר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה מְשַׁלַּחַת מְלֶאכִי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת. עֲבָרָה שְׁתֵּים. וְזַעַם שְׁלֹשׁ. וְצָרָה אַרְבַּע. מְשַׁלַּחַת מְלֶאכִי רָעִים חֲמֵשׁ. אָמֹר מַעֲטָה: בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמֵשִׁים מִכּוֹת וְעַל הֵימָּן לָקוּ חֲמֵשִׁים וּמְאֵתִים מִכּוֹת:

ככל המכות חוזרים גם כאן המטה, הכבדת לב פרעה, הכאת כחות הטבע, וידעו מצרים כי אני ה' אבל כאן יש אמירה בולטת נוספת שלא היתה במכות: כבוד ה'. מצרים לא רק ידעו את ה', הם גם יראו את כבודו. ואכבדה בפרעה ובכל חילו, וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ובכל חילו.

מה מיוחד בנס הזה שלא היה במכות, שה' נכבד בו?

כאן יש התגלות של ה'. התגלות זו לא היתה במצרים, ואפילו לא במכת בכורות. ה' הולך לפני עמו ישראל בעמוד ענן ועמוד אש. בהם הוא גם משקיף אל מחנה מצרים. וה' נלחם במצרים. המלחמה היא המביאה את ישראל להכרה בה' ולשירה.

ההכרה עצמה באה לידי בטוי בשירה. אך יחודה אינו בהכרת כחו של ה' כיוצר הטבע, אלא למעלה מזה: כמנהיג ומצביא בטבע. אין ישראל מהללים את ה' על שבכחו להכות את איתני הטבע, אלא על כך שהוא דן את המצרים ומושיע את ישראל. אין ה' עושה להטים גרידא, אלא מנהיג בירה, בעל רחמים ודין, שיש לו דרך בהנהגת עולמו. זה מותר ישראל על פרעה וחרטומיו. בעוד החרטומים רואים את ה' ככחות הטבע, שהם כלם כלים גדולים, רואים אותו ישראל כמנהיג ובעל רצון השופט ומולך בעולמו. ה' איש מלחמה, כלומר: מלך, מנהיג. (וכבר הזכרנו שבכל המכות המכה באה ע"י מטה אבל סלוק המכה בא ע"י תפלה. כאן גם שיבת היים לאיתנו באה ע"י המטה, היא חלק מהמכה, היא המלחמה שה' נלחם במצרים) והשירה נגמרת בה' ימלוך לעולם ועד.

לכן מבטאת השירה גם כסופים אל הר נחלתך ומכון לשבתך. לכל ארך הגלות נכספו ישראל אל המקום הזה. שהרי כבר בירידה למצרים היה ידוע להם שאלהים פקד יפקד אותם. ה' אמר זאת לאברהם ואמר זאת ליעקב בירידה למצרים, ויעקב ויוסף אמרו זאת לפני מותם לישראל. אפשר שאף ידעו שיעודם לבא אל הארץ ולבנות מזבח לה' ולקרוא בשם ה', לבנות בית אלהים בשער השמים. בכל עת אמרו שהם מאמינים בכך ומיחלים לכך, אך לא עשו כן בפעל ולא עשו דבר לשם כך. כעת, כשה' נלחם להם למרות שהם החרישו, לא יכלו עוד להחריש ושרו שירה גדולה המבטאת רצון אמתי להתקדם הלאה, והבנה שהמלחמה שהם ראו אינה רק מלחמה כדי להציל אותם מהצבא המצרי ומשתמה הרי הם חוזרים למקומם, אלא היא פתח להתקדמות. השירה היא ראית הנס כחלק מהתהליך ההסטורי הכולל, ראית הנס הרגעני כהזדמנות לתהליך הסטורי כולל מלמדת שיש בהם תשוקה אמיתית לראות את הארץ והשכינה ומלכות ה' לעולם ועד, ולא רק אמירה ריקה מתכן שרגילים לאמרה.

בני ישראל חיים בתפישה שלפיה לא להאמין במוסכמות המצריות זה ממש לא לעניין, זה פרימיטיבי, זה חשוך. אנחנו נאורים ומאמינים במדע ובמודרנה המקובלת, כי אנשים מודרניים אנחנו. ההגדרה של מודרני הוא מי שמאמין בכל דור ודור במוסכמות של פרעה של דורו. אחרי שמצרים מכירים בה', מסתבר שאפשר להאמין בה' ולהשאר מודרני. ברוך ה'.

בכל דור ודור רואה אדם את עצמו כעבד למצרי של דורו, ובכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ולצאת מתחת ידי פרעה של תקופתו. להכיר שיש לעולם מלך אחד שערכיו הם הקובעים: ה' ימלך לעולם ועד.

עם זה נוכל להגיע להר סיני. שם יוכל ישראל להאמין לא מפני שמצרים מאמינים, אלא כי מצרים כבר לא רלוונטיים עוד. כי אֶשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסִּיפוּ לְרִאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם.

שירת היים רואה את ה' ביחס למצרים. היא מהללת את ה' בכך שהוא גבר על המצרים, שהוא יותר חזק מהמצרים, ושהוא יותר חזק מאלי מצרים: "מי כמכה בְּאֵלֶם ה' מי כמכה נְאֻדָר בְּקִדְשׁ". ה' מולך על כל העולם, אבל הוא ראשון בין שוים. הוא בשורה אחת עם המצרים.

במעמד הר סיני עולה האמונה בדרגה. אין צורך עוד להתייחס למצרים. מצרים מיצגת את השלילה, הפרימיטיביות והרוע: "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי".

קריעת היים היא חלק מהמופתים בהם מוכח שה' שולט בכחות הטבע. מטה משה מכה על עוד כח מכחות הטבע. היא חלק מהמופתים המביאים את מצרים לדעת את ה'. ע"י קריעת היים מאמינים מצרים כי ה' נלחם להם במצרים. וישראל מאמינים שה' מושל בעולם ומולך בו. זוהי המדרגה של יציאת מצרים שהגיעה אל שלמותה בקריעת היים.

היכולת לראות את האש והענן, היא מדרגה גבוהה יותר, שמקומה בהמשך ספר שמות. בהר סיני ובמשכן. בקריעת היים ישראל עוד לא מצליחים לראות את האש והענן. אבל האש והענן כבר נוכחים שם אע"פ שישאלו עדין לא יכולים לראות אותם. מעת שיצאו ישראל ממצרים שכינה עמהם. השכינה שורה על ישראל ומגנה עליהם, אך הם טרם למדו לראותה.

ממה לקו באצבע? באצבע למדו שה' יכול ללמד את משה להיות חרטום ולעשות כמה מופתים וקסמים שיכולים קצת להציק למצרים, אך בעקר להיות להוטוי חרטומים. כמה לקו ביד? ביד הגדולה למדו ישראל שה' לא רק עושה מופתי חרטומים אלא אף נלחם, ואף שולט ממש בדברי ימי עולם, ולכן הם שרו. הם גלו שה' הוא לא רק כח המסוגל ללהטט במטה ובתנין, אלא מנהיג בעל רצון המנהיג את עולמו. ה' ימלך לעולם ועד. הם עדין לא למדו לגמרי על כחו בכל העולם ושאלו הגם לחם יוכל תת. אך הם למדו שה' איש מלחמה ועל כך שרו שירה.

בכל המכות הכה משה במטהו את כל כחות הטבע. תחילה את היאור, אח"כ את האדמה ואח"כ את השמים. ועל כל זה נאמר בפירוש שזה נעשה למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. לפרעה המאמין בכחות הטבע היה צריך להראות את שליטתו של ה' בכחות הטבע, למען ידע כי לה' הארץ. לכן לא היה די בכך שפרעה ראה את משה מכה את היאור, האדמה והשמים, היה צריך גם להוציא את המצרים ממצרים ולהביאם אל היים, כדי להשלים ולהכות גם את הכח הזה. וגם כאן נזכר אותו נמוק שנאמר במכות: וידעו מצרים כי אני ה'. הכאת היים היא עוד אחת מהמכות. ככל המכות מתחרט פרעה על הסכמתו שבמכה הקודמת, ה' מכביד את לבו, וכחות הטבע שהוא מאמין בהם מוכים במטה למען ידע כי אני ה'. ומצרים יודעים. אט אט יותר ויותר מעבדי פרעה וחרטומיו יראים. ועל היים הם אומרים בפירוש אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים. מצרים אכן יודעים באותו רגע כי אני ה'. ואז מכירים בו גם ישראל.

כִּמְהָ מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עֲלִינוּ:

- אֱלוֹ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְלֹא עָשָׂה בְּאֵלֵיהֶם דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ עָשָׂה בְּאֵלֵיהֶם, וְלֹא הִרְגָה אֶת בְּכוֹרֵיהֶם דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ הִרְגָה אֶת בְּכוֹרֵיהֶם, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, וְלֹא הִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶבָה דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ הִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶבָה, וְלֹא שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכּוֹ דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכּוֹ, וְלֹא סָפַק צָרְכָנוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ סָפַק צָרְכָנוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת, וְלֹא קָרַבָנוּ לְפָנֵי הַר סִינַי דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ קָרַבָנוּ לְפָנֵי הַר סִינַי, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דֵּינּוּ:
- אֱלוֹ הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה דֵּינּוּ:

עַל אַחַת כִּמְהָ נִכְמְהָ טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכַפֶּלֶת לְמָקוֹם עֲלִינוּ.

שְׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם. וְעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים. וְעָשָׂה בְּאֵלֵיהֶם. וְהִרְגָה אֶת בְּכוֹרֵיהֶם. וְנָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם. וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם. וְהִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכּוֹ בְּחֶרֶבָה. וְשָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכּוֹ. וְסָפַק צָרְכָנוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן. וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת. וְקָרַבָנוּ לְפָנֵי הַר סִינַי. וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

אבל באותה שנה זה אכן קרה.

אחרי שבעה ימים, הכירו ישראל בכך שמה שעבר עליהם הוא חלק מחזון הדורות, ושרו לה' שיר האומר שסופו של התהליך הוא הביאה אל הארץ ושכינת ה' ומלכותו בה.

המשנה אומרת: "ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה". רוב ההגדות דרשו רק את ארבעת הפסוקים הראשונים. אבל בימינו, כאשר זכינו בחסדי שמים שהתקיים בנו גם הפסוק החמישי, "ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת", שהוא כנגד לשון הגאולה החמישית שאמר ה' למשה במצרים (והבאתי אתכם אל הארץ), יש שכתבו שראוי לדרוש כאן גם את הפסוק החמישי. (והפיוט הסמוך, כמה מעלות טובות", מזכיר אף הוא את הביאה אל הארץ, ואף את בית הבחירה, ואולי הוא דרש ממש עד סוף הפרשה).
לכן מן הראוי לדרוש את הפסוק החמישי, כגון כך:

וַיְבִיאָנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ .
וַיְבִיאָנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה כְּמָה שְׁנֵאמַר: וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לְתַת אֶתְּהָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנִתְתִּי אֶתְּהָ לְכֶם מִוְרֶשֶׁה אֲנִי יְהוָה.
דבר אחר: כמה שנאמר: וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְכֶם פֶּאֶשֶׁר דִּבַּר וְשִׁמְרַתֶּם אֶת הַעֲבֹדָה הַזֹּאת. דבר אחר כמה שנאמר: תִּבְאֲמוּ וְתִשְׁעֲמוּ בְּהָר נַחֲלֹתַי מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלָּתִי יְהוָה מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנֵנוּ יְדִיךָ.
דבר אחר: אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כמה שנאמר: לְהִיּוֹת עֵינֶיךָ פְּתֻחוֹת אֶל הַבַּיִת הַזֶּה יוֹמָם וְלַיְלָה אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ לְשׁוֹם שְׁמֶךָ שֶׁם לְשִׁמוֹעַ אֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עַבְדְּךָ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה.
וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת כְּמָה שְׁנֵאמַר: וְנִתְתִּי אֶתְּהָ לְכֶם מִוְרֶשֶׁה אֲנִי יְהוָה.
דבר אחר, כמה שנאמר: וְהָיָה כִּי יִבְאֶךָ יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי פֶּאֶשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וּלְאַבְרָהָם וְנִתְּנָה לְךָ .
אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ כְּמָה שְׁנֵאמַר: וְנִתְּנָה לְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה אֶל אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי". אבל השליחות של משה אל פרעה בסופו של דבר היא להביאם אל ההר הזה לעבוד את ה'. דרך שלשת ימים במדבר.
זהו אפוא התפקיד שהוטל על משה. עם זאת, אין לשכוח את החזון הגדול שיציאת מצרים היא חלק ממנו: ביאה אל הארץ. את החזון הזה נושאים ישראל בלבם מאז שאמרו להם יעקב ויוסף שה' יפקוד אותנו ויעלה אותם ממצרים אל ארץ אבותיהם. זוהי הבשורה שבשמה בא משה אל זקני ישראל. אמנם, בהמשך בני ישראל אינם שומעים אל משה, וקשה הדרך להוציא את העבדות מנשמתם של ישראל. אך בשם החזון הזה, ישראל שומעים אל משה, ושוחטים את אלהי מצרים לעיניהם.
אמנם, ישראל עדין מתקשים לצאת ממצרים. הם מתלוננים ורוצים לחזור אליה. צריך לגרום לפרעה לגרש אותם בכח. אבל כאשר משה אומר להם לשבת כשמתניהם חגורים, נעליהם ברגליהם ומקלם בידם, הם עושים זאת. כנראה הם לא באמת האמינו שיואים ממצרים, שהרי צדה לא עשו להם. אבל לשבת ולומר "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" הם מוכנים בשמחה. אם משה רוצה שישב עם נעלים ומקל – נשב. נאמר שאנו מאמינים שנגאל ונשוב לארצנו. ונאמר זאת גם בשנה הבאה.

רַבֵּן גַּמְלִיאֵל הִיא אוֹמֵר, כִּלְ שֵׁלָא אָמַר שְׁלֵשָׁה דְּכָרִים אֱלוּ בְּפִסְחָא לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ, וְנֶאֱלָו הֵן: פֶּסַח. מִצְּהָ. וּמְרֹר:

במקדש: **פֶּסַח** זֶה שְׂאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה.

אם אין מקדש: **פֶּסַח** שְׁהֵיוּ אַבוּתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֵמַן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הִיא קָיָם עַל שׁוּם מָה. **עַל שׁוּם שְׁפִסְחָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אַבוּתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שְׁנַאָמַר, וְנֶאֱמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִיהִנְהוּ אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי כְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם פְּנִנְפוּ אֶת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הֲצִיל וַיִּקְדֵּ הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּ:**

משה מזהיר את ישראל לשים את הדם על הפתחים ולא לצאת איש מפתח בית עד בקר. רק אם אתם בתוך בית שעל פתחו יש דם – אתם מוגנים מפני המכה. ה' יפסח עליכם ויגן עליכם מפני המשחית.

לפרעה הוא אומר: "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל".

דם הפסח מפלה בין מצרים לבין ישראל. כל המכות הן למען תדעו כי אני ה', מכת בכורות לא. מכת בכורות היא למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל. ענינו של פסח הוא למען תדעון אשר יפלה ה'. הפסח הוא לציון שה' פסח על בתי בני ישראל. ה' מבדיל את בתי בני ישראל מהגויים, וההבדלה היא לפי בתים ולא לפי יחידים. זהו המיוחד בפסח. לכן מי שלא עושה פסח נגרע מקהל עדת ישראל, ונכרת מהעם. במילה ובפסח מובדל אדם מהעמים ונהיה חלק מיישראל, בלעדיהם הוא נכרת מישראל. המילה מקדשת כל יחיד ויחיד, אבל הפסח מקדש את בתי ישראל. הוא מבדיל את העם מעם אחר. וזהו יחודו.

ייען לעיל לגבי "אני ולא מלאך". ה' יוצא בתוך מצרים לא כדי להכות את המצרים. את זה עושה הנגף. ה' יוצא בארץ מצרים כדי לפסוח על ישראל. להגן על ישראל ולהפלותם מהמצרים. אם ישראל יסמנו את עצמם בדם ויבדילו את עצמם מהמצרים, ויזבחו את אלהי מצרים לעיניהם, יבדיל אותם ה', והצעקה הגדולה במצרים מול השקט הגדול אצל ישראל, יבהירו לכל אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל.

הפסח הוא לא רק זכר ליציאת מצרים, הוא הרבה יותר מזה. הוא ברית בין ה' לישראל. הלא ה' צוה את משה על הפסח מראש. יתר על כן, מי שלא עשה את הפסח בזמנו – יעשהו בלילה אחר, שבו לא יצאנו ממצרים. לא הפסח הוא בגלל יציאת מצרים אלא להפך: אם יעשו ישראל את הפסח ויבדילו את עצמם מן הגויים – יזכו להנצל מהמכה ולצאת ממצרים.

אמנם, לדורות אנו מצויים לומר לבן: "זָבַח פֶּסַח הוּא לֵה" אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִנְפוּ אֶת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הֲצִיל".

הפסח אפוא מבדיל את ישראל מן הגויים. את זה אפשר ללמוד כבר מפרשת המלון. שם אומר ה' למשה במפורש שהמופתים לא יועילו, יועיל שתאמר אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל. את זה מלמדת מכת בכורות. אחרי שהמכות לא הועילו כדי לשכנע את פרעה שעליו לשמוע קול ה', ופרעה לא משלח את ישראל אלא אומר למשה לך מעלי, כבר אין מטרה להוכיח לו כי אני ה' (אם כי המטרה הזאת תחזור שוב בים). המטרה כעת היא לומר לו בני בכורי ישראל. אלא שלצורך זה צריך למול את ערלת בנו. אם הוא לא הבדיל את עצמו מהמצרים בדם – יבקש המיתו. כך בפרשת המלון, וכך בפרשת בא – כבר לא אומרים אני ה', כעת אומרים בני בכורי ישראל. אבל בשביל זה צריכים ישראל להבדיל את עצמם מהמצרים בדם. ללא הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות – יבקש המיתם.

במכת בכורות ה' מבדיל את ישראל מן העמים. "זָבַח פֶּסַח הוּא לֵה" אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִנְפוּ אֶת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ הֲצִיל". ה' מבדיל את ישראל מן העמים, רק אם יכולים ישראל להבדיל את עצמם מן העמים, ולזבוח את אלהי מצרים לעיניהם.

ובני ישראל הולכים ועושים מה שה' צוה.

מִצְּהָ זֶה שְׂאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה.

עַל שׁוּם שֵׁלָא הַסְּפִיק בְּצַקְם שֶׁל אַבוּתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שְׁנִגְלָה עֲלֵיהֶם מִלְּךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם. שְׁנַאָמַר, וַיֵּאֱפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חֲמָץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם:

משה אמר לעם ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. בחוץ ה' נוגף את מצרים, בבתים אתם מוגנים ע"י הדם. לכן גם לדורות "בבית אחד יאכל", כך דינו של הפסח. בפעל בני ישראל לא נשארו בבתיהם עד הבקר כי מצרים גרשום והם יצאו כבר בלילה. אמנם, אפשר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, ובכך יושבו שני המקראות, המקרא בבא והמקרא במסעי, אבל מ"מ מצרים גרשום וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. לכן לא הספיקו לאפות את הבצק ונשארו על שכמם ואפאוהו בסכות.

יציאת מצרים אינה אפשרית אלא כחלק מהחג כפי שהוא נעשה לדורות, לכן שלש פרשיות היציאה מלוות בצווי לדורות.

המשנה אומרת: "מצה על שום שנאלו אבותינו במצרים". נוסח ההגדה לפנינו: "שֵׁלָא הַסְּפִיק בְּצַקְם שֶׁל אַבוּתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שְׁנִגְלָה עֲלֵיהֶם מִלְּךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם". לשון הפסוקים היא: "וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִרַעְמֶסֶס סִכְתָּה כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רִגְלֵי הַגְּבֵרִים לְבַד מִשָּׁף: וְגַם עָרַב רַב עִלָּה אֶתֶם וַצִּאֵן וַיִּבְקַר מִקְנֶה כְּבֵד מְאֹד: וַיֵּאֱפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חֲמָץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם". משמע שרק בסכות הם אפו את הבצק. ממצרים הם הוציאו בצק. (אמנם, לפי הפשט בהחלט אפשר לפרש גם אחרת: שהם אפו במצרים את הבצק שעמדו להוציא, ואפאוהו מצות כי לא יכלו להתמהמה).

הם לא הכינו צדה מראש. המצרים גרשו אותם וחזקו עליהם למהר לשלחם מן הארץ. ובלשון ההגדה "שֵׁלָא הַסְּפִיק בְּצַקְם שֶׁל אַבוּתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שְׁנִגְלָה עֲלֵיהֶם מִלְּךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם". הקב"ה גואל בידם החזקה של המצרים. היציאה היתה מהירה מאד.

ישראל עדין מתקשים לצאת ממצרים. הם מתלוננים ורוצים לחזור אליה. ה' אומר שכדי להוציאם ממצרים צריך לגרום לפרעה לגרש אותם בכח. אבל כאשר משה אומר להם לשבת כשמתניהם חגורים, נעליהם ברגליהם ומקלם בידם, הם עושים זאת. כנראה הם לא באמת האמינו שיוצאים ממצרים, שהרי צדה לא עשו להם. אבל לשבת ולומר "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" הם מוכנים בשמחה. אם משה רוצה ששנש עם נעלים ומקל – נשב. נאמר שאנו מאמינים שנגאל ונשוב לארצנו. ונאמר זאת גם בשנה הבאה.

אבל באותה שנה זה אכן קרה.

משה אומר אל פרעה כי חג ה' לנו. מטרת יציאת מצרים היא לחוג לה' ביום החג. לכל אורך הדרך בקשתו של משה מפרעה היא לשלח את ישראל לזבוח במדבר ביום החג. ולפי דברינו, דברי ה' אל משה החדש הזה לכם, נאמרו עוד לפני חלק מהמכות. כבר מראש חדש היה ידוע זמן חג ה'. (וראה בבאורנו לעיל עמ' יא). את החג הזה מבקש משה מפרעה לעשות במדבר. פרעה משיב לכו זבחו לאלהיכם בארץ. לא זאת שליחותו של משה, שליחותו של משה היא להביא את ישראל לעשות את הפסח בהר סיני. לכן נשארו ישראל כמעט שנה בהר סיני, עד שיעשו כל ישראל, כולל הטמאים, את הפסח בהר סיני.

ישראל נצטוו לאכול מצות ומרורים עוד לפני שיצאו ממצרים. הם לא הספיקו לאפות את בצקם במצרים, אך כשהגיעו לסכות אפאוהו מצות כמו שנצטוו, ולא חמץ. (והרעיון של המדרש האומר שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, הוא שהגאולה היתה כ"כ מהירה, עד

מָרוֹר זֶה שְׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה.

עַל שׁוֹם שְׁמֵרֵי הַמִּצְוִיִּים אֶת חַיֵּי אַבְוֹתֵינוּ בְּמִצְוִיִּים. שְׁנֵאָמֵר, וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה בְּחֵמָה וּבְלִבָּנִים וּבְכָל עַבְדָּה בְּשָׂדֵה אֶת כָּל עַבְדֹתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בְּהֶם בְּפָרְךָ:

בְּכָל דּוֹר נְדוֹר חֵיב אָדָם לְרֵאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם. שְׁנֵאָמֵר, וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעַבְדוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לֹא אֶת אַבְוֹתֵינוּ בְּלֶכֶד גָּאֵל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אֶף אֹתָנוּ גָּאֵל עֲמָהֶם. שְׁנֵאָמֵר, **נֶאֱחָזְנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אוֹתָנוּ לְתֶת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְוֹתֵינוּ:**

לא יצאו אלא ביום, שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". "מנין שנפטר ממנו בכבוד שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה [ויאמר קומו צאו מתוך עמי]. אמרו לו וכי גנבים אנו שנצא בלילה אלא המתן לנו עד שיביא לנו הקב"ה ז' עניני כבוד ונצא בהם בשמחה ובראש גלוי שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". "וכי בורחים היו והלא כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ומה ת"ל כי ברח העם אלא מתוך שהכנו את האקטורין שלו הלכו והגידו לפרעה אמרו לו ראה ישראל הכו ממנו פצעו ממנו הרגו ממנו ולא מיחה אדם בידם אין להם לא מושל ולא שר". אבל מלשון הכתוב בפרשת בא נראה שגורשו ממצרים.

אפשר ליטב את שני המקראות אם נאמר שעד שנאספו כל העם למקום אחד והיו מוכנים למסע כבר היה יום, שהרי לוקח זמן מרגע שמתו הבכורות, עד שהיתה צעקה, ועד שקם פרעה, ועד שהלך לארץ גשן וקרא למשה ולאהרן, ועד שנאספו יחד כל ישראל. יתכן בהחלט שכבר זרחה השמש. וישראל יצאו בכבוד.

אבל הם גורשו. ביד חזקה. וכדברי רש"י: "כי ביד חזקה ישלחם - מפני ידי החזקה שתחזק עליו ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו - על כרחם של ישראל יגרשם, ולא יספיקו לעשות להם צידה". ידו החזקה של ה' תפעיל על ישראל את ידו החזקה של פרעה.

וכן יצאו ישראל למדבר ללא צדה, כשלחמם לחם עני. אבל הם בני חורין. טוב להיות בן חורין האוכל לחם עני במדבר, מלהיות עבד לפרעה על סירי הבשר. החג של ישראל בו ישבו בבטחה ובתיהם ואכלו את הפסח, הפך לחג שבו הם מגורשים אל המדבר, אך בני חורין הם.

גם לדורות, לפעמים ה' צריך לשלוח גוי שיזכיר לנו בדרך הקשה לעלות לארץ. גם לדורות, נצטרך לצאת מבתנו הנוחים ולעלות לירושלים. אבל נהיה בני חורין.

ההגדה שלנו בנויה על האמור בספר דברים. ספר דברים שנאמר אל אנשים שנולדו כבר אחרי יציאת מצרים, והם המצויים לומר "ואותנו הוציא משם". הם צריכים להבין שהם עצמם יצאו ממצרים. ההגדה פותחת ב"עבדים היינו" ומסיימת ב"ואותנו הוציא משם", כלומר: סיפור יציאת מצרים של פרשת ואתחנן: "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם: ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה: ויתן יהוה אותות ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו: ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו". ההגדה דורשת את פרשת "אראמי אבד אבי" של מביא הבכורים, כלומר: סיפורו של הנגאל

שאפילו הבצק לא החמיץ. אבל לא שאפו כבר במצרים. אמנם, אולי יתכן שהטעמים רומזים לפירוש אחר: אפאוהו כבר במצרים, והוציאואוהו משם עגת מצות. לפי זה צריך לפרש ש"וואפו" חוזר לעיל. ולמנו קודם. וכאילו נאמר: ואתו בצק שהוציא ממצרים עגת מצות, אפו במצרים אל חמץ. וזה מתאים למדרש שבהגדה).

את הפסוק "כי גורשו ממצרים" נראה לפרש שהוא נמוק לאמור בראש הפסוק "וואפו את הבצק" ולמה לא אפאוהו כבר במצרים "כי גורשו ממצרים". אפאוהו דווקא מצות כי כך נצטוו, אבל אפו כבר בסכות.

(וואפו את הבצק אשר הוציא ממצרים. "כי גורשו ממצרים" איננו נמוק למה לא חמץ, אלא הוא חוזר לראש הפסוק, למה אפו בסכות את הבצק שהוציא ממצרים, כי לא יכלו להתמהמה במצרים לאפותו, ואפואוהו מצות כי כן צוה ה' את משה מתחילה. או אפשר שהוא נמוק ללא חמץ, למה לא השתהו במצרים כדי לחמצו, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, וכן עולה מהפסוק וישא העם את בצקו טרם יחמץ. אלא שא"כ תמוה למה לא החמיץ בדרך, ולמה הם לא החמיצוהו בסכות. ואולי ללא שאור אין החמץ חמץ ממש, ואת השאור השאירו במצרים. כיון שנשא העם את בצקו על שכמו מרעמסס לסכות, צרור בשמלותם על שכמם, יש לשאול איך הבצק לא תפח להם על השכם, ולמה אכלו מצות ולא התפיחוהו בסכות).

ונראה שלכן דרשו חכמים שגם האבות עשו פסח. יש משמעות לפסח לא רק כי בו יצאת ממצרים. להפך: היציאה ממצרים היתה כדי לעשות את הפסח.

ומכאן דרשת חכמים שיל שמורים היינו שהוא משומר מששת ימי בראשית. מששת ימי בראשית חוגגים את החג הזה והוא שמור הוציא ממצרים. (אם כי יש לזכור שבעוד שבועות וסכות הם גם חגי הקציר והאסיף, הרי שחג המצות מנומק תמיד דוקא ביציאת מצרים).

ומנין ישראל יודעים שהם מצפים לחוג את החג בהר ה', מסורת היא בידם מאבותיהם שאלהים פקד יפקד אותם, כפי שאמרו להם יעקב ויוסף בסוף ספר בראשית, והם יודעים שאבותיהם זבחו בהר, וכן עולה משירת הים.

אמור מעתה: פסח לא נחגג בגלל יציאת מצרים. ה' צוה את משה עוד לפני יציאת מצרים לעשות פסח ולאכול מצות. פסח הוא חג שעומד בפני עצמו, ומבדיל את ישראל ממצרים. את החג הזה מבקש משה לצאת ולחגוג במדבר. יציאת מצרים כוונה אל החג הזה. מטרת יציאת מצרים להביא את ישראל אל הר ה' לעשות בו את החג, שזמנו ידוע מראש. פרעה מציע למשה לחגוג בארץ. החג הגיע, וישראל עדין במצרים, והנה אומר משה לחגוג במצרים. לכן סברו הכל שלא יוצאים. באותו לילה הוציא ה' את ישראל ממצרים.

אפשר להביא ראיה לאמור כאן, מכך שמששה לא התנה בפני פרעה שלא תסתלק המכה עד אחרי שיוציא את ישראל ממצרים. פרעה לא הוציא את ישראל ממצרים כי טרם התקרב החג. אמנם, אם כך קשה איך ראה משה ממחרת שפרעה מכביד את לבו ואינו משלח. אפשר לתרץ שהמכות היו בזמן קצר (ולא שנה שלמה, וראה דברינו בענינו, ומה אפשר ללמוד מכך שמששה היה בן שמונים בדברו אל פרעה). זמן קצר כ"כ עד שאי התחלת ההכנות למחרת היא ראיה לכך שפרעה לא משלח, אבל זמן לא קצר דיו ליציאה מהרגע להרגע (כמו שהיתה מאוחר יותר במכת בכורות). אפשר גם לתרץ שיע"פ ההוראות של פרעה למחרת, להמשיך ולשעבד עד בלי די. היה ברור שהוא לא מתכוון לשלח את ישראל.

כי ג' רשו ממצרים

הפסוקים בפרשת בא מתארים שישאל גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. הפסוקים בפרשת מסעי אומרים שממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. המדרשים הדגישה בעקב את הצד השני. כך אנו מוצאים במדרש: "אמר רבי אבא: הכל מודים, כשנגאלו ישראל ממצרים - לא נגאלו אלא בערב, שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, וכשיצאו -

יאחו חכוס בידו ויכסה המצות ויאמר:

לְפִיכֶן אֲנַחֲנוּ חֲבִיבִים לַהֲדוֹת הַלֵּל לְשִׁבְחַ לְפָאָר לְרוּמָם לְהַדִּיר לְכַרְךָ לְעֲלֵה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֵת כָּל הַנְּסִיִּם הָאֵלֹוּ. הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבֻדוֹת לְחֵרוֹת, מִיַּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֲכָל לֵיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל, וּמִשְׁעָבֻד לְגֵאֲלָה, וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עֲבָדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֵת שֵׁם יְהוָה: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמְזֻרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֵלֵל שֵׁם יְהוָה: כִּם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ הַמְגַבִּיחַ לְשִׁבְחָת: הַמְשַׁפִּילֵי לְרֵאוֹת **בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ**: מְקִימֵי מַעְפָּר דָּל מֵאֲשַׁפֹּת יָרִים אֲבִיוֹן: לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבֵי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שִׁמְחָה **הַלְלוּיָהּ**:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
הֲיִתָּה יְהוָה לְקֹדֶשׁוֹ
הֲיִם כָּאֵה וַיְנַסֵּ
הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵלִים
מַה לָּךְ הֲיִם כִּי תִגֹּס
הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵלִים
מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ
הַהִפְכִי הַצּוּר אַגֵּם מַיִם

בַּיִת יַעֲקֹב מֵעַם לְעוֹ:
יִשְׂרָאֵל מִמְשַׁלְוֹתָיו:
הַיִּרְדֵּן יִסֹּב לְאַחֹר:
גְּבַעוֹת כְּבָנֵי צֹאן:
הַיִּרְדֵּן תִּסֹּב לְאַחֹר:
גְּבַעוֹת כְּבָנֵי צֹאן:
מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מַיִם:

במקדש מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעֵנוּ הַלִּילָה הַזֶּה לְאַכֹּל בּוֹ פֶּסַח מִצֵּה וּמְרוֹר. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:

אם אין מקדש מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעֵנוּ הַלִּילָה הַזֶּה לְאַכֹּל בּוֹ מִצֵּה וּמְרוֹר. כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלְרִגְלִים אַחֲרֵים הַבָּאִים לְקִרְאָתָנוּ לְשִׁלוֹם, שִׁמְחִים כְּבָנֵינוּ עִירֵךְ, וְשֹׁשִׁים בְּעֲבוֹדָתְךָ, וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפֶּסְחִים (בְּמוֹצַ"שׁ אוֹמְרִים: מִן הַפֶּסְחִים וּמִן הַזִּבְחִים) אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבִּיחֶךָ לְרִצּוֹן וְנוֹדָה לָּךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גָּאֲלָתָנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

היושב בארצו ומודה עליה ומבין ויודע שיד ה' היא שהוא יושב בארצו. ואף שכבר דורות רבים הוא שם, לא דרך הטבע היא אלא יד ה'. וכן הוא מבחן האמונה של הנגאל מיציאת מצרים ולעולם: תמיד יהיה האפיקורוס שיאמר שדרך הטבע היא. בכל דור ודור יכול אדם לומר וכי אני יצאתי ממצרים? וכי אלמלא כן הייתי משועבד? והלא ממילא כבר אין מצרים. אבל האמת היא שאין ממילא. ה' עשה זאת ואלמלא עשה זאת – הרי אנו ובננו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. וזה המבחן של יציאת מצרים, להאמין שה' הוא המחולל את יציאת מצרים, שהיתה לא על ידי שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, ואת הקב"ה אי אפשר לראות. הראשון שהקשה קושיית מה נשתנה, היה פרעה ששאל מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל, כל המכות באו ללמדו כי אני ה' בקרב הארץ. זהו המהלך של יציאת מצרים, ואנו ממשיכים אותו לדורות ביד רמה, באמונה בה' ובסיפור גבורותיו.

המזמור בצאת ישראל ממצרים, בנוי לפי המסר של יציאת מצרים. יציאת מצרים היא פרסום שמו של ה' ושם ישראל בכל העולם, היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו. כל כחות הטבע משתתפים בתהליך וכופפים את עצמם לה'. הים, הירדן, ההרים והגבעות. וכאן הבן שואל. מה לך. והתשובה: מלפני אדון חולי ארץ. יציאת מצרים מביאה לאמונה בה'.

ושותין בהסבת שמאל:

רְהִצֵּה

נוטל ידיו לסעודה ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

מוֹצֵיאַ

יקח שלש המצות בידו ויאמר:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ:

מִצֵּה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצֵּה:

מְרוֹר

יקח כזית מרור ויטבול בחרוסת ויאכלנו בלא הסיבה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוֹר:

כּוֹרֵךְ

במקדש אוכל את הפסח בסוף הסעודה. לדעת הלל אוכלו כרוך במצה ומרור. לדעת חכמים אוכלו בפני עצמו. הרוצה לצאת ידי כל הדעות, יכרוך את הפסח באופן שכזית ממנו בולט מן הכריך, ויאכל את הכזית הזה תחילה. כאשר אין מקדש יכרוך כזית מן המצה השלישית וכזית מרור ויאכל שתיהן ביחד בהסיבה ובלא ברכה: וְכָר לְמִקְדָּשׁ כְּהֵלֵל. כֵּן עָשָׂה הַלֵּל. בְּזִמְנֵן שִׁבְיַת הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִיָּם הָיָה כּוֹרֵךְ פֶּסַח מִצֵּה וּמְרוֹר וְאוֹכַל בְּיַחַד לְקַיָּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר עַל מִצּוֹת וּמְרוֹרִים יֵאָכְלֶהוּ:

שְׁלֵחַן עוֹרֵךְ

אוכל ושותה כל צרכו לכבוד יו"ט.

כשאוכל חגיגה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַזִּבְחַ:

כשאוכל פסח:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת הַפֶּסַח:

רש"י: ברכת הפסח - על אכילת פסחים, על של זבח חגיגת ארבעה עשר ומברכין על אכילת שלמים. רשב"ם, ר"ח: איזו היא ברכת הפסח בא"י אמ"ה אקב"ו לאכול הפסח. איזו היא ברכת הזבח בא"י אמ"ה אקב"ו לאכול הזבח. רמב"ם: ואחר כך מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה, ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת הפסח.

עֲפֹן

אם אין מקדש, יקח שני כויתים ממצה ששמר לאפיקומן, וזכר לפסח הנאכל על השובע, ואוכלו בהסיבה.

מהרה מכל צרותינו. ונא אל תצריכנו יהוה אלהינו לא לידי מתנת בשר נדם, ולא לידי הלנאתם, כי אם לידך המלאה, הפתוחה, הגדושה והרחבה, שלא נבוש ולא נפלים לעולם ועד:

כשחל בשבת:

רצה והחליצנו יהוה אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי, השבת הגדול והקדוש הזה, כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך, לשבת בו ולנוח בו באהבה ומצנת רצונך, וברצונך הניח לנו יהוה אלהינו, שלא תהא צרה ונגון ונאנחה ביום מנוחתנו, והראנו יהוה אלהינו בנחמת ציון עירך, ובבגנן ירושלים עיר קדשך, כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות:

בָּרָךְ

שיר המעלות, בשוב יהוה את שיבת ציון היינו כחלמים. אז ימלא שחוק פיני ולשוננו רנה, אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם אלה. הגדיל יהוה לעשות עמנו, היינו שמחים. שובה יהוה את שביטנו פאפיקים בנגב. הורעים בדמעה ברנה יקצרו. הלוך ילך וככה נשא משך הדרע, בא יבא ברנה, נשא אלמתי:

רבותי נברך

יהי שם יהוה מבורך מעתה ועד עולם:

ברשות מרנן ורבותי נברך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו:

ברוך (בעשרה: אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו:

אלהינו נא להי אבותינו, יעלה ויבא ויגיע, ויראה וירצה וישמע, ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו, וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון ירושלים עיר קדשך, וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך, לפליטה, לטובה, לחן ולחסד ולרחמים, לחיים (טובים) ולשלום, ביום חג המצות הזה: זכרנו יהוה אלהינו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה, והושיענו בו לחיים (טובים). ובדבר ישועה ורחמים, חוס וחסנו ורחם עלינו והושיענו, כי אליך עיינו כי אל (מלך) חנון ורחום אתה:

ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו. ברוך אתה יהוה בונה ברחמי ירושלים, אמן:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם. האל, אבינו, מלכנו, אדינו, בוראנו, גואלנו, יוצרנו, קדושנו קדוש יעקב, רוענו רועה ישראל, המלך הטוב והמטיב לכל. שפכל יום ניום הוא הטוב הוא מטיב הוא ייטיב לנו. הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד, לחן ולחסד ולרחמים ולרחם הצלה והצלחה, ברכה וישועה, נחמה, פרנסה וכלפלה, ורחמים ושלום וכל טוב. ומכל טוב לעולם אל יחסרנו:

הרחמן הוא ימלך עלינו לעולם ועד:

הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ:

הרחמן הוא ישתבח לדור דורים. ויתפאר בנו לעד ולנצח נצחים. ויתהדר בנו לעד ולעולמי עולמים:

הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד:

הרחמן הוא ישבר עלנו מעל צנארנו והוא יוליכנו קוממיות לארצנו:

הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרבה בבית הזה ועל שלחן זה שאכלנו עליו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם. הן את העולם כלו, בטובו בחן בחסד וברחמים. הוא נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו, ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הגדול. כי הוא אל וז ומפרנס לכל ומטיב לכל ומכין מזון לכל ברייתו אשר ברא. (כאמור פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון). ברוך אתה יהוה הן את הכל:

נודה לך יהוה אלהינו על שהנחלת לאבותינו, ארץ חמדה טובה ורחבה, ועל שהוצאתנו יהוה אלהינו מארץ מצרים, ופדיתנו מבית עבדים, ועל ברייתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדנו, ועל חקיך שהודעתנו, ועל חיים חן וחסד שחוננתנו, ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה:

ועל הכל יהוה אלהינו אנחנו מודים לך, ומברכים אותך, ויתברך שמך בפני כל חי תמיד לעולם ועד. כפתוב, ואכלת ושבעת, וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך. ברוך אתה יהוה על הארץ ועל המזון:

רחם נא יהוה אלהינו, על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד משיחך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. אלהינו, אבינו, רענו, זוננו, פרנסנו, וכלפלונו, והרויחנו, והרנח לנו יהוה אלהינו

הַלָּל

לא לנו יהנה לא לנו פי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך: למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם: ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה: עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחו: ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יהגו בגרונם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר בטח בהם: ישאל בטח ביהנה עזרם ומגנם הוא: בית אהרן בטחו ביהנה עזרם ומגנם הוא: יראי יהנה בטחו ביהנה עזרם ומגנם הוא:

יהנה זכרנו יברך יברך את בית ישאל יברך את בית אהרן: יברך יראי יהנה הקטנים עם הגדלים: יסף יהנה עליכם ועל בניכם: ברוכים אתם ליהנה עשה שמים וארץ: השמים שמים ליהנה והארץ תמן לבני אדם: לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה: ונאנחנו נברך זה מעתה ועד עולם הללויה:

אהבתי פי ישמע יהנה את קולי תחנוני: פי הטה אנו לי ובימי אקרא: אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא: ובשם יהנה אקרא אנה יהנה מלטה נפשי: חנון יהנה וצדיק ואלהינו מרחם: שמר פתאים יהנה דלתי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחכי כי יהנה גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי: אתהלך לפני יהנה בארצות החיים: האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד: אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב:

מה אשיב ליהנה כל תגמולהי עלי: כוס ישועות אשא ובשם יהנה אקרא: נדרי ליהנה אשלם נגדה נא לכל עמו: יקר בעיני יהנה המנותח לחסידיו: אנה יהנה פי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי: לך אובח זבח תודה ובשם יהנה אקרא: נדרי ליהנה אשלם נגדה נא לכל עמו: בחצרות בית יהנה בתוככי ירושלם הללויה:

הללו את יהנה כל גוים שבחוהו כל האמים: כי גבר עלינו חסדו ואמת יהנה לעולם הללויה:

- הודו ליהנה כי טוב
- יאמר נא ישאל
- יאמרו נא בית אהרן
- יאמרו נא יראי יהנה
- פי לעולם חסדו:
- פי לעולם חסדו:
- פי לעולם חסדו:
- פי לעולם חסדו:

הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב ויבשר לנו בשורות טובות ישועות ונחמות:

הרחמן הוא יברך את (אבי מורי) בעל הבית הזה, ואת (אמי מורתי) בעלת הבית הזה, (אותי ואת אשתי ואת זרעי) אותם ואת ביתם ואת זרעם ואת כל אשר להם. אותנו ואת כל אשר לנו. כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל פן יברך אותנו כלנו יחד בברכה שלמה. ונאמר אמן:

במרום ילמדו עליהם ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום. ונשא ברכה מאת יהנה וצדקה מאליה ישענו. ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: לשבח: הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים:

הרחמן הוא ינחילנו (ל)יום שכלו טוב. (ליום שכלו ארוך, יום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה ויהי חלקנו עמהם):

הרחמן הוא יזכנו לימות המשיח ולחיי העולם הבא: מגדול ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם: עשה שלום במרומו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

יראו את יהנה קדושו כי אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודורשי יהנה לא יחסרו כל טוב: הודו ליהנה כי טוב כי לעולם חסדו: פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון: ברוך הגבר אשר יבטח ביהנה וקהיה יהנה מבטחו: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: יהנה עז לעמו ותן יהנה יברך את עמו בשלום:

ברוך אתה יהנה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ושותים בהסיכה.

מזגין כוסו של אליהו ופוחחין הדלת.

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו: פי אבל את יעקב ואת נוהו השמו: שפך עליהם ועמך וחרון אפך ישיגם: תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי יהנה:

מזגים כוס רביעית

ויש (אלה שלא אמרו "יהללוך" לעיל) נוהגים לחתום:
 יהללוך יהנה אלהינו (על) כל מעשיך, וחסידך צדיקים עושי רצונך, וכל עמך בית ישראל, ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו (וישוררו) וירוממו ויעריצו ונקדישו וימליכו את שמך מלכנו (תמיד).
 כי לך טוב להודות ולשמך נאה לומר, כי מעולם ועד עולם אתה אל: ברוך אתה יהנה מלך מהלל בתשבחות:

ברוך אתה יהנה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:
 ושותה בהסיבה ואח"כ מברך ברכה אחרונה:

ברוך אתה יהנה אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם נא יהנה אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משפן כבודך ועל מזבחתך ועל היכלך. ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה ונשבוע מטובה ונברכך עליה בקדשה ובטהרה. (בשבת: ורצה והחליצנו ביום השבת הזה) ושמחנו ביום חג המצות הזה. כי אתה יהנה טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל פרי הגפן: ברוך אתה יהנה על הארץ ועל פרי הגפן:

נְרִיעָה

חסל סדור פסח כהלכתו. ככל משפטו וחקתו. באשר זכינו לסדר אותו. כן נזכה לעשותו. וך שוכן מעונה. קומם קהל עדת מי מנה. בקרוב נהל נטעי כנה. פדוים לציון ברנה:

לְשִׁנָּה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם:

- ובכן ניהי בחצי הלילה:
- אז רוב נסים הפלאה בלילה.
- בראש אשמרות זה הלילה.
- גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה.
- ניהי בחצי הלילה:
- ענת מלך גבר בתלום הלילה.
- הפחדת ארמי באמש לילה.
- וישראל ישר למלאך ויוכל לו לילה.
- ניהי בחצי הלילה:
- זרע בכורי פתרום מחצת בחצי הלילה.
- חילם לא מצאו בקומם בלילה.
- טסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה.
- ניהי בחצי הלילה:

נשמת כל חי תברך את שמך יהנה אלהינו. ורוח כל בשר תפאר ותרוםם זכרך מלכנו תמיד. מן העולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע פודה ומציל ומפרנס (ועונה) ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו מלך (עוזר וסומך) אלא אתה. אלהי הראשונים והאחרונים. אלוה כל בריות אדון כל תולדות המהלל ברוב התשבחות המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. ויהנה (ער הנה) לא ינום ולא יישן. המעורר ישנים והמקיץ נרדמים. והמשיח אלמים והמתיר אסורים והסומך נופלים והזקף כפופים, (והמפענח נעלמים). לך לכהך אנחנו מודים. אלו פיננו מלא שירה פים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש וכירח וידינו פרושות כנשרי שמים ורגלינו קלות כאילות. אין אנחנו מספיקים להודות לך יהנה אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך מלכנו על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות (נסים ונפלאות) שעשית עם אבותינו ועמנו. (מלפנים) ממצרים גאלתנו יהנה אלהינו ומבית עבדים פדיתנו. ברעב ונתנו. ובשבע כלפתנו. מחרב הצלתנו. ומדבר מלטנו. ומחילים רעים (ורבים) ונאמנים דליתנו. עד הנה עזרנו רחמיך ולא עזבנו חסדיך יהנה אלהינו ואל תשנו יהנה אלהינו לנצח:

על כן אברים שפלת בנו ורוח ונשמה שגפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו. הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו (וישוררו) וירוממו ויעריצו ונקדישו וימליכו את שמך מלכנו (תמיד). כי כל פה לך יודה. וכל לשון לך תשבוע. (וכל עין לך תצפה). וכל כרע לך תכרע. וכל קומה לפניך תשתחוה. וכל (ה)לכבות ייראוך. וכל קרב וכליות זמרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה. יהנה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מזולו. (שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע): מי ידמה לך ומי ישנה לך ומי יעבך לך. האל הנדול הגבור והנורא. אל עליון קונה שמים וארץ. נהלך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך באמור לדוד ברכי נפשי את יהנה וכל קרבי את שם קדשך: האל בתעצמות עזך. הנדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונשא:

שוכן עד. מרום וקדוש שמו. וכתוב רגנו צדיקים ביהנה לישראלים נאנה תהלה:

- בפי ישראלים תתהלל:
- ובדברי צדיקים תתברך:
- ובלשון חסידים תתרוםם:
- ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקלות רבבות עמך בית ישראל ברנה תפאר שמך מלכנו בכל דור ודור, שכן חובת כל היצורים. לפניך יהנה אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר (ולנצח) לכהך לעלה ולקלם על כל דברי שירות ותשבחות דוד כן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה יהנה אלהינו ואלהי אבותינו. שיר ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות (לשמך הגדול והקדוש, ו) מעולם ועד עולם (אתה אל):
 יש נוהגים לחתום:

ברוך אתה יהנה. אל מלך גדול (ומהלל) בתשבחות. אל ההודאות. אדון הנפלאות. הבוחר בשרי זמרה. מלך אל חי העולמים:

יעץ מחנה לנופף אווי הובשת פגריו בלילה.
 כרע בל ומציבו באישון לילה.
 לאיש חמודות נגלה רז חזות לילה.
 ויהי בחצי הלילה:
 משתפר בכלי קדש נהרג בו בליילה.
 נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה.
 שנאה נטר אנגי וכתב ספרים בליילה.
 ויהי בחצי הלילה:
 עוררת נצחך עליו בנדר שנת לילה.
 פורה תדרוך לשומר מה מלילה.
 צרח פשומר ושח אטא בקר וגם לילה.
 ויהי בחצי הלילה:
 קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה.
 רם הודע פי לך היום אף לך הלילה.
 שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה.
 תאיר פאור יום חשכת לילה.
 ויהי בחצי הלילה:

פי לו נאה. פי לו יאה:
 אדיר במלוכה. בחור כהלכה. גודדיו יאמרו לו:
 לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יהנה הממלכה. פי לו נאה. פי לו יאה:
 דגול במלוכה. הדור כהלכה. נתיקו יאמרו לו:
 לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יהנה הממלכה. פי לו נאה. פי לו יאה:
 זכאי במלוכה. חסין כהלכה. טפסריו יאמרו לו:
 לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יהנה הממלכה. פי לו נאה. פי לו יאה:
 יחיד במלוכה. כביר כהלכה. למודיו יאמרו לו:
 לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יהנה הממלכה. פי לו נאה. פי לו יאה:
 מלך במלוכה. נורא כהלכה. סביביו יאמרו לו:
 לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יהנה הממלכה. פי לו נאה. פי לו יאה:
 עניו במלוכה. פודה כהלכה. צדיקו יאמרו לו:
 לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יהנה הממלכה. פי לו נאה. פי לו יאה:
 קדוש במלוכה. רחום כהלכה. שנאניו יאמרו לו:
 לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יהנה הממלכה. פי לו נאה. פי לו יאה:
 תקיף במלוכה. תומך כהלכה. תמימיו יאמרו לו:
 לך ולך. לך פי לך. לך אף לך. לך יהנה הממלכה. פי לו נאה. פי לו יאה:

הפיוט הזה בא להזכיר עניינים רבים שלפי המדרש ארעו לביל פסח. ישנם פיוטים נוספים מעין אלה. כפי שארנו לעיל עמ' יא, הפסח הוא יום שמצוין ויש לו ערך עוד מלפני יציאת מצרים. לכן חז"ל ייחסו ליום הזה הרבה מהנסים שארעו לאבותינו. זהו יום ישועה.
 לכן מזכיר הפיוט כמה וכמה ארועים הסטוריים: **אז רוב נסים הפלאת בליילה. בראש אשמרות זה הלילה.** מבוסס על פסוק באיכה, אבל רומז לכך שהלילה הוא ליל שמורים מראש. **גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה.** גר צדק הוא אברהם, הראשון לכל גרים. שעליו נאמר: "ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויבם וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק". ובפשטות כוונת הדברים שבליילה אברהם חלק את מחנהו לכמה ראשים ועלה עליהם, כלומר על ארבעת המלכים. אבל המדרש (למשל מדרש רבה על הכתוב) מדבר על הלילה שנחלק לשנים, כלומר בחצי הלילה, וממילא מחבר את זה לגאולת מצרים. **דנת מלך גר בחלום הלילה.** כאשר שרה נלקחה אל אבימלך, ה' דבר עמו בלילה ואמר לו "הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל". **הפחדת ארמי באמש לילה.** ה' בא אל לבן הארמי בחלום הלילה ואמר לו "השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע". המלה אמש מוזכרת שם פעמים. **וישאל ישר למלאך ויבכל לו לילה.** יעקב נאבק עם המלאך, והמלאך קרא לו ישראל, כי שרית עם אלהים ועם אנשים. אינני יודע למה דרשו חכמים שהמאבק עם המלאך, או עם לבן, או עם אבימלך היה לביל פסח. כמו כן ברור שלא יתכן שגם החלום של לבן וגם המאבק עם המלאך היו לביל פסח, כי ביניהם עבר לפחות לילה אחד אך לא סביר שעברה שנה שלמה. **זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה.** פתרוסים הם מבני מצרים, ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים: ואת פתרוסים ואת פסלחים, ובחצי הלילה ה' מחץ את בכורי מצרים. **חילם לא מצאו בקומם בליילה.** **טסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה.** נגיד חרשת הוא סיסרא, שישב בחרשת הגויים ולכן נקרא נגיד חרשת. ועליו נאמר בשירת דבורה "מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא". הפרק כולו בנוי כתבנית הפרק של קריעת הים, והיה כנראה באביב. **יעץ מחנה לנופף אווי הובשת פגריו בליילה.** מחנה הוא רבשקה, שחזקיהו אמר עליו בתפלתו "פקח ה' עיניך וראה

וישמע את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חיל". הוא יעץ לכבוש את ירושלים שהיא אוויו של ה', שנאמר "כי בחר ה' בציון אנה למושב לו". מלך אשור נופף את ידו לעבר ירושלים. שנאמר "ינפף ידו הר בית ציון גבעת ירושלים". בסופו של דבר הובסו האשורים, כאמור: "ויהי בליילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה שמונים וחמשה אף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים". חז"ל ייחסו את הישועה ההיא לפסח. גם שם השכימו ומצאו את כלם מתים. **כרע בל ומציבו באישון לילה** בל הוא אלהי הבבלים, הפסל שהעמיד נבוכדנצר, ונבוכדנצר מציבו, יכרעו, כדברי ישעיהו "כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה". **לאיש חמודות נגלה רז חזות לילה.** דניאל שכונה איש חמודות, הוא היחיד שהצליח לפנח את חזון הלילה של נבוכדנצר. **משתפר בכלי קדש נהרג בו בליילה** בלשצר מלך בבל ששתה בכלי המקדש נהרג "בה בליילא קטיל בלאשצר מלכא כשדאה". **נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה.** הוא דניאל שפתר את חלומות הלילה של נבוכדנצר. **שנאה נטר אנגי וכתב ספרים בליילה.** **עוררת נצחך עליו בנדר שנת לילה.** המן הפיל פור ב"ג בניסן, לכן אומרים חז"ל שהלילה שבו נדדה שנת המלך הוא ליל פסח. מכאן והלאה רומז הפיוט לכמה פסוקים העוסקים בגאולה לעתיד לבוא. פסוקים מישעיהו ומזכריה. **פורה תדרוך לשומר מה מלילה.** **צרח פשומר ושח אטא בקר וגם לילה.** **קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה.** **רם הודע פי לך היום אף לך הלילה.** **שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה.** **תאיר פאור יום חשכת לילה.**
 בפיוטים מקבילים נרמזו ארועים שונים אחרים. כגון בקורם של המלאכים בסדום (שחז"ל דרשו שהיה בפסח בגלל שהוא אפה מצות) והפיכתה של סדום, נפילת יריחו (שהקיפוח שבעה ימים, ויש אומרים שאלה שבעת ימי הפסח), נפילת מחנה מדין (שנמשל לחם שעורים, המזכיר את העמר), ועוד.

שיר השירים אשר לשלמה.

לדברי חז"ל, התחבר ע"י שלמה המלך. הוא שיר שלם על אהבה בין דוד לרעה. בחלק מהמגלה הדוד הוא שלמה. ולהלן נעסוק בכך. הספר הזה אינו סיפור אלא שיר, לכן כולו משל בתוך משל, ויש בו דימויים רבים שתפקידם להכניס את הקורא לאוירה הרצויה. אם אוירה של נינוחות ואהבה בבטויים כגון בשמים, מור, מעין, כרס ועוד. ואם אוירה של קושי, כגון השומרים הסובבים בעיר.

דמיון ומציאות

דמיון ומציאות מעורבים במגילה. בכמה מקומות הדבר מוכח, כמו בפסוק "הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים". ברור שאם הדוד אכן היה עומד מאחורי הכותל ומציץ לתוך הבית, היו מגרשים אותו משם מיד. אבל דרכה של נערה מאוהבת לחוש בנוכחותו של דודה בכל רגע ורגע ולדמות שהוא רואה אותה ומלוה אותה בכל מעשיה. גם השבח שמשבח הדוד את הרעה בפרק ז', הוא ודאי פרי דמיונה של הרעה, שהרי באמצע המשפט היא עוברת לדבר בלשונה ואומרת "הולך לדודי למישרים". לא תמיד ברור היכן נגמרת המציאות ומתחיל הדמיון או להפך. כאשר הרעה על משכבה בלילות מתאוה אל דודה, האם היא באמת יוצאת לשווקים ולרחובות, מוצאת אותו ומביאה אותו אל בית אמה, או שאין כאן אלא דמיון וחלום? האם הוא אכן חומק ועובר והיא מבקשת אותו או שגם זה אינו אלא דמיון וחלום? כיון שאנו עוסקים בשיר שכלו משל, אין אנו מחויבים להשיב תשובה חד משמעית על השאלה הזאת. יתרונו של שיר ושל משל הוא בכך שהוא נהנה מכל העולמות. אנו נבאר להלן את רוב המעשים המתוארים במגלה כדמיון של הרעה. אך בה במדה אפשר לתאר את חלקם כמציאות והביאור לא ישתנה. השיר מתאר תמונה שבה מתרחשים הארועים המדוברים כאן, והשאלה האם זהו דמיון או מציאות אינה משפיעה על השיר, כי זה שיר ולא סיפור. עם זאת, כאמור, אנו נבאר את הדברים כמחשבותיה של הרעה.

המלך שלמה ובנות ירושלים

המגילה היא שיר אהבה בין הדוד ובין הרעה. אבל נוכחים בה גם המלך שלמה, חבריו ורעיו של הדוד, ובנות ירושלים. לאורך כל המגילה האיש נקרא דוד והסיפור הוא סיפור האהבה לדוד. אבל בפסוקי המסגרת מדובר על המלך שלמה ועל האהבה אליו. השיר הוא שיר השירים אשר לשלמה. הכותרת מדברת על המלך, שהביאני חדריו. זוהי

הכותרת לכל המגילה, המבארת ומתארת כיצד הביאני המלך חדריו^א. הפתיחה והסיום עוסקים בשלמה, המגילה כולה עוסקת בדוד. מלבד חמשה פסוקים באמצע המגילה (ג ז-יא) העוסקים בשלמה. וגם כמה פסוקים לפני כן (א ט-יב), אף שאינם מזכירים זאת בפירוש, מדמים את הדוד למלך שלמה. המסגרת עוסקת בשלמה והמגילה כולה בדוד, ומכאן מתבקש הפירוש המקובל על רוב המפרשים ששלמה הוא הדוד. הוא נקרא לפעמים דוד ולפעמים שלמה. האם הוא שלמה שהנערה מרוב אהבתה וחשקה בו מדמה אותו לבחור צעיר, או שמא זהו בחור צעיר שהנערה מרוב הערצתה כלפיו מדמה אותו למלך? גם כאן, כיון שבשיר עסקינן, אין צורך לענות תשובה חד משמעית. האופי השירי של המגילה מאפשר להנות מכל העולמות, הוא גם מלך וגם בחור האוהב את הנערה.

יותר מטרידה נוכחותן של בנות ירושלים, ונוכחותם של חבריו ורעיו של הדוד. הם מופיעים תמיד במקומות הכי פחות מתאימים, כלומר: ברגעים הכי צנועים ופרטיים של הדוד והרעה. בנות ירושלים מופיעות תמיד כאשר הרעה פונה אליהן, בשיח בין הרעה לבין בנות ירושלים. כאשר הרעה והדוד כבר הגיעו למצב של "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני" או כאשר הרעה אוהזת את דודה ולא מרפה, ומביאה אותו אל בית אמה ואל חדר הורתה. גם האפריון של המלך שלמה, שאמור להיות מקומה הפרטי של הרעה, רצוף אהבה מבנות ירושלים. החברים והרעים של הדוד מוזמנים תמיד ע"י הדוד, כאשר הרעה אומרת לו "יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו" והוא משיב "באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי", כלומר: באתי אל הרעה הנמשלת לעיל לבשם ומור, דבש וחלב וכו', הוא מוסיף "אכלו רעים שתו ושכרו דודים". גם בסוף המגילה הוא אומר "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני". האכילה והשתיה בתחלת הפסוק הם משל לדוד הבא אל רעיתו, מדוע אפוא הוא מזמין את רעיו לאכול ולשתות? לא מתקבל על הדעת שהדוד מזמין את כל רעיו לשתות ולהשתכר מרעייתו. הדוד איננו חולק את רעייתו עם רעיו, ודאי שהיא איננה מתאוה לכך. וכן יש לשאול: מדוע הנערה עצמה מביאה את בנות ירושלים ומשביעה אותן לא לעורר את האהבה, בכל פעם שהיא מגיעה אל רגעי השיא באהבתה אל הדוד. הלא היא זו שעוררה את האהבה.

לכן נלך כאן בדרך המפרשת שאין בשיר השירים אלא דוד ורעה בלבד. שלמה הוא הדוד, כמו שהזכרנו לעיל. גם רעי הדוד הם הדוד עצמו, וגם בנות ירושלים הן הרעה עצמה. חבריו של הדוד הם הדוד עצמו^ב. לכן גם הדוד

^א הפתיחה והסיום. בפתיחת המגילה הרעה שחורה כיריעות שלמה כי היא נטרה את הכרמים ולכן לא נטרה את כרמה שלה (כלומר את עצמה). כנגד זה היא אומרת לשלמה בסוף המגילה, בפסוקי הסיום שלה: כרמי שלי לפני, האלף לך שלמה. כלומר: המסגרת עוקת בשלמה.

^ב לשון יחיד ולשון רבים מתחלפות במגילה. זהו מוכח מכמה וכמה מקומות, נזכיר כמה דוגמאות: 'תורי זהב נעשה לך' (א, יא) ו'שובי שובי ונחזה בך מה תחזו' (ז א), כל אלה

והמנחות. הרעיה נקראת בנות ירושלים, היא נמשלה לגנים ולארץ ישראל, והגנים הם ארץ ישראל, והיא מכונה היושבת בגנים.

מדוע היא משביעה את בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה? האם נשבעים בבעלי חיים? הלא כל שבועה בתנ"ך היא בשם ה'. וגם כאן נאמר השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות. צבאות הוא שם ה'. הדוד נמשל לצבי או לעפר האילים, וכיון שלשון רבים ולשון יחיד מתחלפות במגילה, כפי שהזכרנו לעיל, צבי או עפר האילים, הוא הוא צבאות או אילות השדה.⁷ הרי כאן רמז שהדוד הוא ה' צבאות.

הרעיה נמשלה למקומות בארץ ישראל. לתרצה וירושלים, לחומות ומגדלים ולמגדל דוד. היא באה אל המלך אל בית ארזים המרוהט בעצי ברותים. שאיפתה היא להגיע אל חדרי המלך שבירושלים. והיא באה לשם מקוורת מור ואהלות ולבונה, ועם שמן טוב. א"א להתעלם מכך שהמשל הזה מכיל מרכיבים ברורים מאד של ה' וישראל, ארץ ישראל והמקדש, הקטורת ושמן המשחה, המשכן שבמדבר והמקדש שבארץ ישראל.

מעשי שלמה מול שלמה במגלה

דרכו של שלמה לדמות את האהבה לה' לאהבת אשה. שלמה נהג כך לא רק במגילה אלא גם במקדש. את המקדש הוא קשט ב"כרובים אריות ותמורות כמער איש ולויות סביב". (מל"א ז לו). כלומר: בדימוי זכר ונקבה.⁸ קשה הדבר ששלמה המשיל את עצמו לדוד המבקש את הרעיה, שכאמור לעיל, הוא הנמשל לה' האוהב את עם ישראל. מדוע לקח שלמה על עצמו את התפקיד הזה? נכון שיש רצון להראות שהדוד המדובר מולך על המציאות כולה, אך עדין נתינת התפקיד הזה למחבר המגילה אינה פשוטה. גם השימוש במשל מעין זה בקדש הקדשים הוא קשה ומעורר ספקות גדולים. ואעפ"כ, חכמינו שלאחר החורבן קבלו את ההנחה שהמשל הזה יכול לבא לידי בטוי בקדש הקדשים שבמקדש, ולכן אמרו שכל הכתובים קדש, ושיר השירים קדש קדשים.

מדבר אל עצמו בלשון חברים, רעים ודודים (ה, א; ח, יג), וכשהוא מזמין אותם לשבוע מהרעיה, הוא מזמין את עצמו. גם השיח שמנהלת הרעיה עם בנות ירושלים (כגון בפרק ה) הוא שיח דמיוני, שבו היא מדברת אל עצמה, כדרך כל אדם שמנהל מדי פעם שיח דמיוני עם קהל שומעים שהם למעשה הוא עצמו.⁹

הוי אומר: לשון יחיד ולשון רבים מתחלפות במגלה. לא רק בהקשר של הרעיה ובנות ירושלים, אלא גם בהקשרים נוספים.

נמצא אפוא שכל הדימויים שבמגילה הם דימויים לדוד ולרעיה עצמם. החברים הם הדוד והבנות הן הרעיה. הגפן, הכרם והמעייין הם הרעיה עצמה. כאשר היא מזמינה אותו לצאת השדה לראות הפרחה הגפן פתח הסמדר, היא עצמה הנמשל לגפן והסמדר, וכיון שהוא ירד לראות האם היא עדין סמדר או שהיא כבר בשלה וענה "לא ידעתי" (ו יב), היא מזמינה אותו לתת לו את דדיה ולהראות שהיא כבר בשלה אליו. הבשלות של הסביבה והרקע היא דמוי להבשלת הרעיה עצמה. היא הכרם, היא הגפן והיא הרי הבשמים. היא בנות ירושלים והדוד הוא החברים והרעים. להלן נראה שגם הצבאות ואילות השדה בכלל הזה.

גם כל הדימויים שברקע הם הדוד והרעיה עצמם. הרעיה נטרה את הכרמים אבל לא את כרמה שלה, כלומר לא את עצמה, היא הפכה שחרחורת. הדוד מזמין אותה לצאת עמו אל ההרים ואל המעיין, ותוך כדי כך היא נמשלת להרים ומעיין. הם נמצאים בכרמים, והיא עצמה הכרם. וכו'.

רמזים לנמשל

יש במגלה רמזים רבים לנמשל: המקום שבו מתממשת אהבתם של הדוד והרעיה הוא האפיריון שבנה שלמה מעצי הלבנון. אפיריון שהיה במקורו יריעות שחורות, יריעות עזים לאהל. וכיון שהכל יודעים מה בנה שלמה מעצי הלבנון, הנמשל ברור. הרעיה באה אל האפיריון במור ולבונה, כשמן המשחה

הם לשון רבים במשמעות יחיד. גם בסוף המגילה: "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני". "חברים" - לשון רבים. "השמיעיני" - לשון יחיד, כלומר: היחיד הוא הוא החברים.

¹ כמו שהרעים והחברים אינם מבטאים אלא פנייה שלו אל עצמו, כך הפניות לבנות ירושלים הן פניות שלה אל עצמה. לכן האפיריון רצוף אהבה מבנות ירושלים (ג, ט-י), ואין בזה סתירה לכך שזהו שיר על האהבה האחת והיחידה; הרעיה נמשלת לבנות ירושלים, כי בת ירושלים היא הנמשל האמיתי בשיר. גם הבקשה שמבקשת הנערה מבנות ירושלים שלא יבזוה בשל צבעה השחור, הוא דו שיח דמיוני בין הנערה לבין בנות ירושלים הדמיוניות, כלומר: זהו אמצעי לשיח בינה לבין עצמה. אין במגילה אלא דוד ורעיה בלבד.

בכל פעם שבו נשאת הנערה על כנפי דמיונה אל חיקו של הדוד, או נושאת אותו בדמיונה אל בית אמה, היא ממחרת לגעור בעצמה ולהזכיר לעצמה: "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ". אל תתקדמי מהר מדי.

⁷ כמובן שברמה פשוטנית יותר עלינו לבאר שהצבי מבטא זריזות, יופי, חן והדר, ועבור הבנות דוקא הצבאות והאילות הן היפי שבטבע ובבריאה כולה, ואליהן בנות ירושלים משתוקקות. הרבדים השונים של המשל מרכיבים יחד את הנמשל, שהוא דוד שהרעיה משתוקקת אליו כצבי. פסגת השאיפות והתשוקות, שם ה' צבאות.

⁸ הדימוי הזה הביא את ירמיהו ויחזקאל, נביאי החורבן, לדמות עבודת האלילים לאשה מנאפת. יחזקאל (ח י) ראה במקדש את כל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר סביב סביב, ומסתבר שהוא מדבר כנגד הפסוק "כמער איש ולויות סביב".

תהליך ההבשלה של האהבה ותהליך ההבשלה החקלאי

בתחלת המגילה הגשם אך עבר וקול התור נשמע בארצנו, וניחוחות האביב ממלאים את האויר והאוירה, והנערה נוטרת את כרמי הסמדר (האופייניים לאביב) ורואה בעיני רוחה את דודה עמה. אבל בסוף המגילה התמר עמוס אשכולות, הסמדר כבר נעשה יין רקח, ויש בו רמונים ותפוחים וכל מגדים. פירות בשלים של סוף הקיץ. הקיץ בא אל סופו והרעיה הבשילה. הבשלת הרעיה מלווה בהבשלת הפירות. בסוף המגילה הרעיה כבר קוראת אל הדוד ומזמינה אותו לצאת עמה לכרמים, עם הרצון וההזמנה לתת לו את דדיה. היא כבר מתרפקת על דודה ומים רבים לא יוכלו לכבות את אהבתה אליו.

א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמֹה: ב יִשְׁקֵנִי מִנְשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי-טוֹבִים הָדִידִךָ מִיָּיִן: ג לְלִיחַ שְׁמֵנֶיךָ טוֹבִים שְׁמֵן תוֹרֵךְ שְׁמֵךְ עַל-כֵּן עֲלָמוֹת אֶהְבֶּיךָ: ד מִשְׁכְּנֵי אַחֲרֶיךָ נְרוּצָה הִבְיֵאֵנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נְגִילָה וְנִשְׁמַחְתִּי לְךָ נִזְכִּירָה הָדִידִךָ מִיָּיִן מִיִּשְׂרָאֵל אֶהְבֶּיךָ: {פ} ה שְׁחֹרָה אֲנִי וְנָאִוָּה בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם כָּאֶהְלִי קָדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה: ו אֶל-תִּרְאוּנִי שְׂאֵנִי שְׁחַרְחַרְתִּי שִׁשְׁזַפְתָּנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנִי אִמִּי נִחְרוּ-כִי שְׁמִי נִטְרָה אֶת-הַכְּרָמִים כְּרָמֵי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי: ז הַגִּידָה לִי שְׂאֵהְבֵה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעָה אֵיכָה תִרְבֶּינִי בְּצִהָרִים שְׁלֹמֹה אֶהְיֶה כְּעֵטֹף עַל עֲדָרֵי חֲבָרִיךָ: ח אִם-לֹא תִדְעֵי לְךָ הַיָּפֶה בְּנָשִׁים צְאִי-לְךָ בְּעַקְבֵי הַצֹּאן וְרַעֲלִי אֶת-גִּדְיֹתֶיךָ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרָעִים: {פ}

יתכן שארבעת הפסוקים הראשונים הם פתיחה וכוותרת לשיר כלו. המלך הביאני חדריו, וכיצד היה הדבר כל זה יתבאר להלן. ויש מפרשים שהפסוקים האלה עומדים בפני עצמם והם כבר חלק מהשיר עצמו. הנערה מתאווה שהמלך יביאנה לחדריו וינשקנה. ימשכנה אחריו אל חדריו. (רש"י). ויש מפרשים שהפסוקים האלה נאמרו כאשר כבר גרשה המלך מביתו וכעת היא מתאווה לשוב לשם (הגר"א). נזכרו כאן יין ושמן. (א) שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמֹה: (ב) יִשְׁקֵנִי מִנְשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי טוֹבִים הָדִידִךָ מִיָּיִן: (ג) לְרֵיחַ שְׁמֵנֶיךָ טוֹבִים שְׁמֵן תוֹרֵךְ שְׁמֵךְ שְׁמֵן טוֹב בַּעַל רִיחַ טוֹב. מזכיר את שמן המשחה, המשנה את שמו של הסך בו ועושהו מלך או כהן. כמו כן, הוא מושך את לב העלמות אל האיש. (ד) מִשְׁכְּנֵי אַחֲרֶיךָ וכו' משכני אחריך אל חדרי כלולותיך. וְנִזְכִּירָה הָדִידִךָ מִיָּיִן אני נזכרת בדדיך המשכרים והמרוים יותר מיין. ואני מהללת ושרה עליהם. מִיִּשְׂרָאֵל אֶהְבֶּיךָ אהבה עזה וישרה (רש"י). ויש מפרשים: אהבה יותר ממישרים, שהוא סוג של יין. נזכר גם להלן. (ד"מ).

ט לְסִסְתִּי בְּרַכְבֵּי פָרְעָה דְּמִיתִיךָ רַעֲיָתִי: י נָאוּ לְחַלְיָךְ בַּתָּרִים צְוֹאֲרֶךָ בְּחֲרוּזִים: יא תוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה-לְךָ עִם נְקֻדוֹת הַכֶּסֶף: יב עַד-שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּמִסְבוֹ נִרְדֵּי נָתַן רִיחוֹ: יג צְרוּר הַמֶּר | דוֹדֵי לִי בֵּין שְׁנֵי יָלָיִן: יד אֲשַׁכַּל הַכֶּפֶר | דוֹדֵי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גִּדִי: {ס} טו הַגִּידָה יָפֶה רַעֲיָתִי הַגִּידָה יָפֶה עֵינֶיךָ יוֹנִים: טז הַגִּידָה יָפֶה דוֹדֵי אֶף גִּלְעָם אֶף-עַרְשֶׁנוּ רַעֲנָנָה: יז קָרוֹת בְּתֵינֵנו אֲרָזִים רַחֲיִטְנוּ (רַחֲיִטְנוּ) בְּרוּתִים: יח אֲנִי חֲבַצְלֵת הַשָּׂדֶה שׁוֹשְׁנֵת הַעֲמָקִים: יט כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּלָיִם כֵּן רַעֲיָתִי בֵּין הַבְּנֹת: כ כַּתְּפוּחַ בְּעֵצֵי הַיַּעַר כֵּן דוֹדֵי בֵּין הַבְּנִים בְּצִלֹּ חַמְדָּתִי וְיִשְׁבַּתִּי וּפְרִיָו מְתוֹךְ לַחֲכִי: יא הִבְיֵאֵנִי אֶל-בֵּית הַיָּיִן וְדַגְלוֹ עָלַי אֶהְבֶּה: ה סִמְכוּנִי בְּאִשִּׁשׁוֹת רַפְדוֹנִי בַּתְּפוּחִים כִּי-חֹלֵת אֶהְבֶּה אֲנִי: ו שְׂמַלְלֵה תַּחַת

הרעיה נוטרת את כרמי משפחתה, ומנהלת שיח דמיוני, תחילה עם בנות ירושלים (כלומר עם עצמה, כמו שבארנו בהקדמה), ואח"כ עם הדוד, שהיא מתבוננת בו ברעותו את הצאן, ועליו היא חולמת בהקיש. (ה) שְׁחֹרָה אֲנִי וְנָאִוָּה היא מוטרדת מהעובדה שהיא שחורה, אבל מתרצת ואומרת שהצבע הזה מיפה אותה. כָּאֶהְלִי קָדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה רמז לנמשל. במשל: אני שחורה כמו דבר יפה ומכובד. היא מזכירה כאן את יריעות העזים השחורות של המשכן. בהן שוכן ה' בשעה שישראל במדבר. שלמה נמשל לה' במגלה. (ו) אֶל תִּרְאוּנִי שְׂאֵנִי שְׁחַרְחַרְתִּי אל תחשבו שאני כעורה ובזויה בגלל הצבע שלי. נַחְרוּ כִי הִטִּילוּ עָלַי עֲבוּדָה קִשָּׁה. נִטְרָה אֶת הַכְּרָמִים שומרת את הכרמים. כְּרָמֵי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי ולכן לא שמרתי את עצמי, ונעשיתי שחורה. (ז) אֵיכָה הֵיכַן תִּרְצָה את הצאן. אֵיכָה תִרְבֶּינִי בְּצִהָרִים תתן לצאן לרבוץ. הרעיה לא מעזה להפגש עם הדוד באופן רשמי ויזום. היא מטיילת בהרים כדי לפגשו כאילו במקרה. שְׁלֹמֹה כי למה אֶהְיֶה כְּעֵטֹף עַל עֲדָרֵי חֲבָרִיךָ כי אם לא תגיד לי היכן אתה, אצטרך לחפש אותך בכל מקום, ואראה כמצטרפת לכל הרועים. (ח) אִם לֹא תִדְעֵי לְךָ הַיָּפֶה בְּנָשִׁים בּוֹדוּ הַשִּׁיחַ הַדְּמִיוֹנִי שבינה לבין הדוד, הדוד עונה לה כך: צְאִי לְךָ בְּעַקְבֵי הַצֹּאן לִכִּי בַּעֲקֻבוֹת צֹאנִי וְתַצְאִי אוֹתִי. כך עונה הרעיה לעצמה בשם הדוד, וכך היא עושה.

הדוד מוסיף שלשה פסוקים, המשבחים את הרעיה. נראה שאלה הם המשך דבריו הדמיוניים של הדוד בדין-השיח המדומה עם הרעיה. (ט) לְסִסְתִּי בְּרַכְבֵּי פָרְעָה דְּמִיתִיךָ רַעֲיָתִי כאן הדוד שוב נמשל למלך, שיש לו סוסה מהודרת ויקרה. (י) נָאוּ יפּו. בַּתָּרִים ... בְּחֲרוּזִים תְּכַשִּׁיטִים שונים. (יא) תוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה לְךָ עִם נְקֻדוֹת הַכֶּסֶף תכשיטים כאלה אעשה לך. כאן חוזרת הרעיה לדבר על עצמה: יש בידה בשמים: נרד, מור וכפר. והיא מדמה שדודה בחיקה, והיא מתקשטת לקראתו. היא מחזיקה בחיקה צרור מור, ומדמה שהוא הדוד. הבשמים מזכירים את הנמשל: הקטרת ושמן המשחה (ובהמשך המגלה זה יהיה מפורש יותר). (יב) עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּמִסְבוֹ עוֹד בִּטְרָם הַגִּיעַ אֵלַי. נִרְדֵּי נָתַן רִיחוֹ הפיץ ריח טוב. (הביאור שנוי במחלוקת: יש במדרש גם שדרשו אותו לגנאי: הסיר את ריחו) (יג) צְרוּר הַמֶּר צְרוּרוֹ שֶׁל בְּשָׂמִי מור. (יד) אֲשַׁכַּל הַכֶּפֶר אשכול של בשמי כפר. כְּכַרְמֵי עֵין גִּדִי בשם שמקורו בעין גדי, שם היתה תעשית בשמים משובחת.

טו אֶחָזוּ-לָנוּ שְׁעָלִים שְׁעָלִים קְטָנִים מִחֲבָלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדָר: טז דוּדֵי לֵי וְאֵנִי לֹא הִרְעָה בְּשׁוֹשְׁנִים: יז עַד שְׁיָפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סָבַב דְּמָה לָךְ דוּדֵי לְצַבִּי אִו לְעַפְר הָאֵלִים עַל-הָרִי בְּתָר: {ס}

א על-משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתיו: ב אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתיו: ג מצאוני השמרים הסבכים בעיר את שאהבה נפשי ראיתם: ד כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי אצותיו ולא ארפנו עד שהביאתו אל-בית אמי ואל-חדר הורתי: ה השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם-תעירו: ו אם-תעוררו את-האהבה עד שתחפץ: {ס} ז מי זאת עלה מן-המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רובל: ז הנה משתל שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ושראל: ח כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על-ירכו מפתח בלילות: {ס} ט אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הקנזן: י עמודיו עשה לסף רפידתו זהב מרפבו ארנמן תוכל רצוף אהבה מבנות ירושלם: יא צאנה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה-לו אמו ביום חתנתו וביום שמתת לבו: {ס}

הרעיה נוסרת את הכרם, ורואה את הדוד רועה מולה את צאנו. (טו) אֶחָזוּ לָנוּ שְׁעָלִים שְׁעָלִים קְטָנִים מִחֲבָלִים כְּרָמִים ומפניהם עלי לנטור את הכרם. וּכְרָמֵינוּ סְמָדָרסמדר הוא שלב ראשוני ובוסרי, של תחילת גדילת הענבים. כיון שהכרם הוא משל לרעיה עצמה, היא אומרת אני עדין סמדר, ולכן עדין לא תוכל לשאת אותי לאשה. (טז) הִרְעָה בְּשׁוֹשְׁנִים הרועה את צאנו בין השושנים. (יז) עַד שְׁיָפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים בינתיים, עד שיעלה היום ויעלם החשך, סָבַב דְּמָה לָךְ דוּדֵי לְצַבִּי או לְעַפְר הָאֵלִים עַל הָרִי בְּתָר כלומר: הרעיה רוצה את הדוד, אלא שהיא סבורה שעדין לא הגיע הזמן. היא מבקשת שיחכה על האור. ואפשר לפרש: אין זה ראוי שרעיה ודוד שאינם נשואים יפגשו בלילה. לכן היא מבקשת שבינתיים ידלג על ההרים חזרה לביתו. אבל היא עדין רואה בו דוד הדומה לצבי או לעפר האיילים. הוא עדין מושא לתשוקה והערצה. היא רק מבקשת שימתין.

הרעיה על משכבה בלילות, חולמת על כך שהיא יוצאת ומוצאת את דודה. (א-ב) עַל מִשְׁכְּבִי בַלַּיְלוֹת ... בְּקִשְׁתִּי וְלֹא מִצָּאתִיו: (ג) מִצָּאוּנִי הַשְּׁמָרִים הַסְּבִיכִים בְּעִיר כֹּאן, גם השומרים מחיכים אליה. (ד) כְּמַעַט שְׁעָבְרְתִּי מֵהֶם מִיד אַחֲרֵי שְׁעַבְרְתִּי אוֹתָם (ה) הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנֹת יְרוּשָׁלַם הרעיה מרגישה שהיא הלכה רחוק מדי בדמיונותיה. לכן היא משיעה את עצמה שלא תעורר את האהבה מוקדם מדי, ולא תדמה את דודה בבית אמה. ויש כאן רמז לנמשל, כמו שבארנו בהקדמה.

(ו) מִי זֹאת עָלָה מִן הַמְּדָבָר כְּתִימְרוֹת עֶשֶׂן וכו' הרעיה עולה מן המדבר אל מטתו ואפיריונו המפוארים, המכובדים, והמוקפים משמר כבוד של שלמה, הוא הדוד, הרעיה

לְרֹאשֵׁי יוֹמֵינוּ תַחֲבַקֵּנִי: ז הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת או באילות השדה אם-תעירו: ו אם-תעוררו את-האהבה עד שתחפץ: {ס} ח קול דודי הנה-זה בא מרלג על-ההרים מקפץ על-הנבעות: ט דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה-זה עומד אחר כתלנו משגיה מן-החלונות מציץ מן-החרכים: י ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי-לך: יא כיהנה הסתו עבר השמש חלף הלך לו: יב הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: יג התאנה הניטה פניה ותנפנים: סמדר נתנו בית קומי לכי (לך) רעיתי יפתי ולכי-לך: {ס} יד ונתתי בחנני הסלע בסתר המדרגה הראיני את-מראיך השמיעני את-קולך כיקולך ערב ומראיך נאנה: {ס}

כאן ממשיך השיח הדמיוני בין הדוד לרעיה, בו הם משבחים זה את זה, ואף נמצאים יחד בבית אחד, על ערש אחת. וגם אותם הם משבחים. (טו) עֵינַיך יוֹנִים יפות כיונים. (יז) קְרוֹת כְּתִינֵנו אֲרָזִים רמז לנמשל: המקדש שעשו ארזים. (א) תְּבַצְּלַת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשְׁנַת הַעֲמֻקִּים יפה כחבצלת ושושנה. (ד) הִבְיֵאֲנִי אֶל בֵּית הַיַּיִן משתה החתונה. וְדַגְלוּ עָלֵי אֲהָבָה התקשו המפרשים בבאורו. ויתכן שבזמנם היה החתן שם את דגלו על הכלה לאות אדנות. והכלה הזאת אוהבת את הדגל. כך או כך, יש כנא רמז לנמשל. שבו חנו ישראל איש על דגלו סביב אהל העדות. (ה) סְמֻכּוֹנֵי בְּאֲשֵׁישׁוֹת מצאנו בספר שמואל שאשישה היא מין מאכל שחילק דוד לעם יום שמחה. מסתבר שנהגו להגיש בחתונות אשישות ותפוחים. הרעיה מבקשת מבנות ירושלים להביא אשישות ותפוחים לחתונתה עם הדוד. (ו) שְׁמָאלוֹ תַחַת לְרֹאשֵׁי יוֹמֵינוּ תַחֲבַקֵּנִיכאן מדמה הרעיה את אשר יהיה אחרי החופה. (ז) הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת או באילות השדה אם תעירו ו אם תעוררו את האהבה עד שתחפץ הרעיה מרגישה שהיא הלכה רחוק מדי בדמיונותיה. לכן היא משיעה את עצמה שלא תעורר את האהבה מוקדם מדי, ולא תדמה את עצמה בחיק דודה. ויש כאן רמז לנמשל, כמו שבארנו בהקדמה. הרעיה יושבת בביתה, ובעיני רוחה היא רואה את דודה בא אליה. היא מדמה שהיא שומעת את צעדיו באים. ובעיני רוחה הוא דומה לצבי. (ח-ט) קוֹל דוּדֵי ... או לְעַפְר הָאֵלִים כבר התבאר בהקדמה שיש כאן רמז לנמשל. הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחֵר כְּתִלְנוּ מִשְׁגִּיחַ מִן הַחַלְנוֹת מְצִיץ מִן הַחֲרָכִים הרעיה יושבת בביתה, ומדמה בעיני רוחה שהדוד עומד מאחורי הקיר ומסתכל עליה דרך החלון. (י-יג) עֲנָה דוּדֵי וְאָמַר לִי... קוֹמִי לָךְ רַעְיִתִי יַפְתִּי וְלָכִי לָךְ הרעיה מדמה שהדוד מזמין אותה לצאת עמו אל ההרים. וכן היא מדמה שהדוד משבח אותה: (יד) יוֹנְתִי בְּחַגְוֵי הַסְּלַע הדוד מדמה את יפיה של הרעיה ליופי של יונה היושבת בחגוי הסלעים. בְּסֶתֶר הַמְּדַרְגָּה דרכם של חקלאים לעצב את ההר במדרגות (טרסות). לפענים יונים מקננות בהן.

אחתי כלה אריתי מורי עם-בשמי אכלתי וערי עם-דבשי שתיתי ויני עם-חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים: {ס}

באני ישנה ולבי ער קול ו דודי דופק פתחי-לי אחתי רעיתי ונתתי תמתי שראשי נמלא-טל קנצותי רסיסי לילה: גפשטתי את-פתחתי איככה אלבשנה רחצתי את-רגלי איככה אטנפם: ד דודי שלח ידו מן-חור ומעי המו עליו: ה קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו-מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול: ו פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני: ז מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני נשאו את-רדודי מעלי שמרי החמות: ח השבעתי אתכם בנות ירושלם אם-תמצאו את-דודי מה-תגידו לו שחולת

הרעיה חולמת על חתונה. בפסוקים אלה הדוד מכנה אותה "כלה", והכנוי חוזר כמה פעמים. (היא לא נקראת כך במקומות אחרים בשיר השירים). הדוד מזמין את הנערה לבוא אליו מן ההרים, משבח אותה, מביא אותה אל גנו ובא אל גנו, כלומר אליה: (ח)

תשורי תסתכלי, תצפי על הנוף מראש ההר. **מראש אַמְנָה** הר בצפון הארץ. **שְׁנִיר וְחֶרְמוֹן** שני שמות שונים להר החרמון. **מִמְעֻנֹת אַרְיֹת מְהַרְרֵי נְמָרִים** היושבים בראשי ההרים. (ט) **לִבְכַתְנִי** משכת את לבי. **בְּאַחַת מְעִינֶיךָ** אפילו אחת מעיניך מושכת את לבי. ק"ו שתיהן יחד. **בְּאַחַד עֵינַי מְצִוְרֵינֶיךָ** הקשוטים שבצאוארץ. (י) **מָה יָפוּ וְכוּ'** הקרבה אליך טובה ונעימה ומדיפה ריח טוב, יותר מהנאות אחרות. (יא) **נִפְתַּח ... פִּתְחַת לְשׁוֹנֶיךָ** כביכול פיו נוטף נפת, דבש וחלב, והנושק לפיך טועם טעם כזה. (יב) **גֵּן נְעוּל אַחֲתֵי כְלָה גַל נְעוּל מְעַן חֲתוּם** הדוד ממשיל את הנערה לגן ומעין שהם נעמים ויפים. ועם זאת אומר שהכל חתום, כלומר: היא צנועה. (יג) **שְׁלַחֲיֶיךָ** יש מפרשים שהמשיל אותה לשדה שלחין מלבלב. כמבואר בהמשך הפסוק. כהמשך לדימוי על המעין. ויש מפרשים: עורך. הוא רענן כפרדס. **פְּרֵי מְגַדִּים** נותן פרי מגדים **כְּפָרִים עִם נְרָדִים** כפר ונרד הם מיני בשמים, שהוזכרו כבר לעיל (א יב-יד) כבשמים שהרעיה מתבשמת בהם והם נמצאים בחיקה. (יד) **נְרָד וְכַרְפָּס וְכוּ'** הזכיר כאן רשימה ארכה של בשמים שהרעיה נמשלת בעיניו אליהם. ושהוא חש בריחם בקרבת הרעיה. הרעיה טובה בעיניו ככל הבשמים האלה. (טו) **מְעַן גְּנִיִּים וְכוּ'** הרעיה בעיני הדוד היא באר חיים חיים עבורו. מים מפכים. (טז) **עוֹרֵי צִפּוֹן וּבּוֹאֵי תִמְנָן הִפִּיחֵי גִנִּי יָזְלוּ בְּשִׁמְיוֹ** הדוד קורא לנערה, שבה מצפון, כאמור לעיל (אתי מלבנון כלה), שתבא אליו לדרום כדי שיוכל להנות מהגן והבשמים. כלומר ממנה. **יְבֹא דוֹדִי לְגִנּוֹ וַיֹּאכַל פְּרֵי מְגַדִּיו** ואף היא אומרת לו: אתה מוזמן לבא אלי, לאכול את פרי הגן. כלומר: לבא אלי כאיש אל אשה. (א) הדוד מקבל את ההזמנה ומשיב: **בְּאֵתִי לְגִנִּי אַחֲתֵי כְלָה בֵּאתִי אִלֶּיךָ. אַרְיֵתִי מוֹרֵי עִם בְּשָׁמִי אַכְלֹתִי יַעֲרִי עִם דְּבָשִׁי שְׁתִּיתִי יִינִי עִם חֲלָבִי** אכלתי את פירותיך, המור והבשמים, הדבש היין והחלב, שנמשלת להם. **אֶכְלוּ רְעִים שְׁתוּ וְשָׁכְרוּ דוֹדִים** וכבר בארנו בהקדמה שכאשר הדוד מדבר אל רעיו הוא מדבר עם עצמו, וכאשר הרעיה מדברת עם בנות ירושלים היא מדברת עם עצמה. כאן הדוד מזמין את עצמו להנות מהרעיה.

א הגוף יפה רעיתי הגוף יפה שינך יונים מבעד לצמתך שערך בעדר העזים שגלשו מתר גלעד: ב שניך בעדר הקצובות שעלי מן-הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם: ג כחוט השני שפתותיך ומדברך נאנה כפלה הרמון רקתך מבעד לצמתך: ד רמנדל דויד צנארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלמי הנבחים: ה שני שרוד כשני עפרים תאומי צביה הרועים בשושנים: ו עד שיפית היום ונסו הצללים אלך לי אל-הר המור ואל-גבעת הלבונה: ז כלך יפה רעיתי ומום אין בך: {ס}

ח אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי ו מראש אַמְנָה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים: ט לבכתני אחתי כלה לבכתני באחד (באחת) מעיניך באחד ענק מצוורניך: י מה-יפיו רדוד אחתי כלה מה-טבו רדוד מנין וריח שמניך מכל-בשמים: יאנפת הטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמתוך כריח לבנון: {ס} יב גן ו נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום: יג שלחוד פרחס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם-נרדים: יד נרד ו וכרפס קנה וקנמון עם כל-עצי לבונה מר ואתלות עם כל-ראשי בשמים: טו מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן-לבנון: טז עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו: א באתי לגני

עולה כתימרות עשן במדבר, הנראים למרחוק. היא **מְקַטְרַת מֵר וּלְבוֹנָה** כלומר מבושמת ככלה. כמובן שזה בא להזכיר את הקטרת ושמן המשחה. (ט) **אֶפְרִיז עֶשֶׂה לוֹ הַמְלֶךְ שְׁלֵמָה מְעַצֵּי הַלְּבָנוֹן** רמז ברור לנמשל. רמז למקדש שעשה שלמה מעצי הלבנון. (י) **תּוֹכוּ רְצוּף אֶהְבֶּה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלַם** אהבת הרעיה, שהיא בנות ירושלים, כמו שבארנו. (יא) **בְּעֶטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ** חזרה אל המשל. הרעיה מתאוה לחתונה עם המלך.

כאן משבח הדוד את הרעיה ואת יפיה ומתאוה לבוא אליה (א) **עֵינֶיךָ יוֹנִים** יפות כיונים. **מִבְּעַד לְצַמְתְּךָ** מראה של צמה המכסה ואינה מכסה את העינים, הוא מראה של נערה יפה וצנועה. **שְׁעַרְךָ כְּעַדְר הַעֲזִים שְׁגָלְשׁוּ מֵהַר גֹּלְעָד** שער שחור גולש. (ב) **הַקְּצִיבוֹת** כבשים מובחרות וחשובות (ראב"ע, רשב"ם) **שְׁעָלוּ מִן הַרְחָצָה** נקיות, לקראת הגו. **שְׁכָלִם מְתֵאִימוֹת** שכל שניך תואמות זו את זו. **וְשִׁפְלָה חוֹר**, פגם או שן חסרה. (ג) **וּמְדַבְּרֶיךָ** עוד בטויו לשפתים המשמשות לדיבור. **רַקְתְּךָ** עצמות המצח שמעל העין. **מִבְּעַד לְצַמְתְּךָ** הזכיר שוב שהצמה מכסה את העינים והרקה, כדרך הצנועות. (ד) **אַלְף הַמַּגֵּן תְּלוֹי עָלָיו** התכשיטים התלויים על הצוואר מזכירים את המגנים התלויים על מגדל דוד. (ו) **עַד שִׁיפּוּת הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים אֲלֶיךָ לִי אֵל הַר הַמּוֹר וְאֵל גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה** לעיל (ב יז, וראה באורנו שם) אמרה הרעיה שעד שיפוח היום לך לך אל ההרים. כלומר: אל תהיה עמי בלילה והמתן עד הבקר. כעת משיב הדוד ואומר שההר שאליו הוא רוצה ללכת הוא הר המור, שהוא משל לרעיה עצמה. כלומר: אני רוצה לבא אליך.

מן־הַרְחֵקָה שְׂפָלָם מִתְּאִימוֹת וְשִׂלְהָ אֵין בָּהֶם: זִכְפָּלַח הָרַמּוֹן רִקְתָּךְ מִבְּעַד לְצַמְתָּךְ: ח שָׁשִׁים הַמָּדָה מַלְכוּת וְשִׁמְנִים פִּילִנְשִׁים וְעֵלְמוֹת אֵין מִסְפָּר: ט אַחַת הִיא וּנְנָתִי תַמְתִּי אַחַת הִיא לְאַמָּה בָּרָה הִיא לְיֹלְדָתָהּ רְאוּהָ בְנוֹת וַיֵּאשְׁרוּהָ מַלְכוּת וּפִילִנְשִׁים וַיִּתְּלֶיהָ: {ס} י מִי־זֹאת הַנְּשָׁקָפָה כְּמו־שָׁחַר יָפָה כְּלִבְנָה בָּרָה כְּחַמָּה אֵימָה כְּנֹדָלוֹת: {ס} יא אֶל־גִּנַּת אַגּוּז יִרְדְּתִי לְרֵאוֹת בְּאֲבִי הַנְּחַל לְרֵאוֹת הַפְּרָחָה הַגֶּפֶן הַנְּצוּ הָרַמְנִים: יב לֹא יִדְעָתִי נַפְשִׁי שְׁמַתְנִי מִרְכַּבּוֹת עַמִּי נְדִיב:

א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשׁוּלְמִית שׁוּבִי שׁוּבִי וַנְּחַזֶּה־בְךָ מִה־תְּחִזּוּ בְּשׁוּלְמִית כְּמַחֲלַת הַמַּחְנִים: ב מִה־יָפּוּ פַעֲמֶיךָ בַּנְּעִלִים בַּת־נְדִיב חֲמוּקֵי יִרְכִיךָ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֶׂה יְהִי אָמֵן: ג שְׂרַרְךָ אָנָּן הַסֹּהַר אֶל־יַחֲסֹר הַמְּזוּג בַּטְּנֶה עֲרַמַת חֲטָיִם סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים: ד שְׁנֵי שְׁתֵּיךָ כְּשֵׁנִי עֶפְרַיִם תְּאָמְנִי צְבִיחָה: ה צִנְאָרְךָ כְּמִגְדַל הַשֵּׁן עֵינֶיךָ בְּרַכּוֹת בַּחֲשׁוֹבוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אֶפְדָּךְ כְּמִגְדַל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דְמָשֶׁק: ורֵאשֶׁךְ עֲלֶיךָ כְּכַרְמֵל וְנִלְתָה רֵאשֶׁךְ כְּאַרְגָּמָן מִלֶּךְ אֶסּוּר בְּרַחֲטָיִם: ז מִה־יָפִיתִי וּמִה־נְעַמְתִּי אֶהְבֶּה בַּתְּעֻנּוּתִים: ח זֹאת קוֹמְתָךְ הַמְּתָה לְתַמָּר וְשְׂרַיִךְ לְאַשְׁכְּלוֹת: ט אֲמַרְתִּי אֲעֲלֶה בְתַמָּר אֲחֻזָּה בְּסַנְסֻנּוֹ וַיְהִי־נָא שְׂרַיִךְ כְּאַשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרִיחֵךְ אֶפְדָּךְ בַּתְּפֹתִים: י וַחֲכֶךָ כִּיִּן הַטּוֹב הוֹלֶךְ לְדוּדֵי לְמִי־שָׁרִים דוֹבֵב שְׂפָתֵי יִשְׁנִים: יא אֲנִי לְדוּדֵי וְעֲלִי תִשְׁקָתוּ: {ס}

(ד) כְּתַרְצָה עִיר בִּישְׂרָאֵל, שִׁמְשָׁה כְּבִירָה שֶׁל מַמְלַכַת יִשְׂרָאֵל בְּטֶרֶם נִבְנְתָה שׁוֹמְרוֹן. אֵימָה כְּנֹדָלוֹת מְכוּוֹן לֶכֶךְ שֶׁהִיא שִׁיבְחָה אוֹתוֹ שֶׁהוּא דוֹגֵל מִרְבֵּבָה. כַּעַת הוּא מִשְׁבַּח אוֹתָה שֶׁהִיא כְּנִגְדוֹת. כְּלוֹמֵר: הֵעֵלַם מִרְאָה מִעוֹרֵר יִרְאֶה וְהַעֲרָצָה כְּמוֹ צֶבֶא וְדוֹגֵל. (ה) הַסִּבִּי עֵינֶיךָ מִנְּגִידֵי בְּרוּב יַפִּיךָ וּמוֹרֶאךְ אֵינִי יֹכֵל לְהַסְתַּכֵּל בְּךָ. שְׁהֵם הִרְהִיבֵנִי מִרְאֵן מִרְהִיב. (ו) ז שְׁנִיךָ וְכוּ' רֵאֵה לְעִיל ד ב־ג. (ח-ט) שְׁשִׁים הֵמָּה וְכוּ' יֵשׁ הַרְבֵּה נַעֲרוֹת וְעֵלְמוֹת, אֲבֵל אַתְּ אַחַת וַיְחִידָהּ. רְאוּהָ בְנוֹת וַיֵּאשְׁרוּהָ כָּל מִי שִׁירָאֵה אוֹתָה יֵאשֶׁר וַיְהִלֵּל אוֹתָה. (י) מִי זֹאת הַנְּשָׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר נִרְאִית כְּמוֹ אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ הַעוֹלָה בְּמִזְרַח. כִּשְׁמֵשׁ וְכִירַח. (יא) אֶל גִּנַּת אַגּוּז אַגּוּז הוּא עֵץ שְׁזֻקוֹק לְהַשְׁקָאָה, הוּא גִדֵּל בְּמִקּוֹם שִׁישׁ בּוֹ תַעֲלוֹת מִים וּמַעִין, מַעִין תִּיאוֹרָה שֶׁל הַרְעִיָה לְעִיל ד טו, מִקּוֹם יָפָה, שֶׁהַרְעִיָה נִמְשָׁלָה לוֹ. יִרְדְּתִי אֶל הַרְעִיָה. בְּאֲבִי הַנְּחַל הַפִּירוֹת הַגְּדֵלִים בְּנַחַל. לְרֵאוֹת הַפְּרָחָה הַגֶּפֶן הַנְּצוּ הָרַמְנִים לְעִיל הִיחַ כְּסִמְדָר, כְּלוֹמֵר הַרְעִיָה עוֹד לֹא הִיתָה בְּשָׁלָה לְנִשְׁוֹאֵין. כַּעַת אֲנִי בּוֹדֵק הָאֵם כְּבֵר הַבְּשִׁילָה. (יב) לֹא יִדְעָתִי אִם לְעִיל הִיחַ בְּרוּר שֶׁהַכְּרֵם עוֹד סִמְדָר, כַּעַת הַדְּבַר כְּבֵר אֵינּוּ יָדוּעַ. וַיֵּשׁ מִפְּרִשִׁים: לֹא יִדְעָתִי הִיכֵן הִייתִי וּבִקְשֵׁתֶיךָ. נַפְשִׁי שְׁמַתְנִי מִרְכַּבּוֹת עַמִּי נְדִיב רַכְבָּתִי בְּמִרְכַּבָּה לְבַקֶּשֶׁךְ. וַיֵּשׁ מִפְּרִשִׁים: מִצַּאתִי אַתְּ עֲצַמִּי בְּמִרְכַּבְּתֶךָ. לְעִיל (ה ט) הַשִּׁיחָה עַל יָפִיו שֶׁל הַדּוּד הִיתָה בֵּין הַרְעִיָה לְבִנּוֹת יְרוּשָׁלַיִם. כַּעַת הַשִּׁיחָה עַל יָפִיה שֶׁל הַשׁוּלְמִית, שְׁפּוֹתַחַת בְּשָׁאֵלָה דוּמָה, הִיא בֵּין הַשׁוּלְמִית לְבֵין הַדּוּד. גַּם הַדּוּד עוֹבֵר תַּהֲלִיךְ פְּנִימִי שֶׁל בִּירוּר, הַדּוּמָה לְזֶה שֶׁעֲבָרָה הַרְעִיָה, וּמִסִּיק שֶׁהוּא חַפֵּץ בָּהּ. (א) שׁוּבִי שׁוּבִי וַנְּחַזֶּה בְּךָ שׁוּבִי אֵלֵי וְאִרְאֶה אֶת יַפִּיךָ. מִה תְּחִזּוּ בְּשׁוּלְמִית אִזּוּ יוֹפִי אַתָּה רוֹאֵה בִּי? מְחַלְלַת הַמַּחְנִים הָאֵם אֲנִי כְּמַחְלוֹת הַיּוֹצֵאִים לְקִרְאֵת הַמַּחְנָה, שֶׁהֵכֵל בְּאִים לְרֵאוֹת בָּהֶם? (ב) כְּמוֹ לְעִיל, גַּם כֵּן הַדּוּד מֵתָאֵר אֶת יָפִיה שֶׁל הַרְעִיָה, אֲךָ בְּנִגּוּד לְעִיל, כֵּן הוּא מֵתָאֵר אוֹתָה מִלְמַטָּה לְמַעֲלָה. לְאוֹת שֶׁהִיא כְּבֵר גְּדֵלָה, וְכַעַת הִיא כֵּה גְּדוֹלָה,

אֶהְבֶּה אֲנִי: ט מִה־דוּדְךָ מִדוּד הַיָּפָה בְּנָשִׁים מִה־דוּדְךָ מִדוּד שְׂפָכָה הַשְּׂבַעֲהֶנּוּ: הוּרִי צַח וְאֵדוּם דְּגוּל מִרְכַּבָּה: יא רֵאשֶׁךְ בָּתָם פֶּז קְנֻצוֹתֶיךָ תִּלְתְּלִים שְׁחָרוֹת פְּעוֹרְכָּב: יב עֵינֵינוּ כְּיוֹנִים עַל־אֶפְרַיִם מִים רַחְצוֹת בְּחֵלֶב יִשְׁבוֹת עַל־מְלֵאֵת: יג לְחִילֵךְ פְּעוֹרֹנָתָה הַבֶּשֶׂם מְגִדְלוֹת מִרְקָחִים שְׂפַתוֹתֶיךָ שׁוֹשְׁנִים נְטוּפוֹת מוֹר עֶבֶר: ד יָדִינוּ גִלְגִּילִי זָהָב מִמְּלֵאִים בַּתְּרִשִׁישׁ מַעִין עֵשֶׂת שֵׁן מַעֲלַפַת סִפְרִים: טו שׁוֹקֵינוּ עֲמוּדֵי שֶׁשׁ מִסְרִים עַל־אֲדוּנֵינוּ פֶּז מִרְאֵהוּ פְּלִבְנוֹן בְּחֹרֵר פְּאֲרָזִים: טז חֲכוֹ מִמְתְּקִים וְכָלוּ מִחֲמָדִים זֶה דוּדֵי וְזֶה רֵעִי בְנוֹת יְרוּשָׁלַיִם: א אֲנָה הֶלֶךְ דוּדְךָ הַיָּפָה בְּנָשִׁים אֲנָה פָּנָה דוּדְךָ וַנְּבַקֶּשְׁנּוּ עִמָּךְ: ב דוּדֵי יָרֵךְ לְגִנּוֹ לְעַרְגוֹת הַבֶּשֶׂם לְרַעוֹת בְּנָשִׁים וְלִלְקַט שׁוֹשְׁנִים: ג אֲנִי לְדוּדֵי וְדוּדֵי לִי הַרְעִיָה בְּשׁוֹשְׁנִים: {ס}

ד יָפָה אֶת רַעֲתִי כְּתַרְצָה נִרְאֶה כִּירוּשָׁלַיִם אֵימָה כְּנֹדָלוֹת: ה הַסִּבִּי עֵינֶיךָ מִנְּגִידֵי שְׁהֵם הִרְהִיבֵנִי שְׂעָרְךָ כְּעָדָר הַעֲזִים שְׁגִלְשׁוֹ מִן־הַגִּלְעָד: ו שְׂרַיִךְ כְּעָדָר הַרְחֵלִים שְׂעָלוּ

כְּמוֹ לְעִיל (ג, א), שׁוֹב הַרְעִיָה עַל מִשְׁכַּבָּה וְחוֹלְמַת עַל דוּדָה. אֲלֵא שֶׁהַפַּעַם הַחֲלוּם הוֹפֵךְ לְחֲלוּם בְּלֵהוּת. הִיא מֵתַעֲצֵלַת וּמֵאֲבַדַת אֶת דוּדָה. בְּעַקְבוֹת זֹאת מַחֲלִיטָה הַרְעִיָה לְמִצּוֹא אֶת דוּדָה וַיְהִי מֵהּ. וְהִיא מִשׁוּחַחַת עִם עֲצָמָה וּמִשְׁבַּחַת וּמֵהֲלַלַת אֶת דוּדָה. (ב) אֲנִי יִשְׁנָה וְלָבִי עֵר יִשְׁנָה וְלֹא יִשְׁנָה, מְנוּמְנַמַת. לְבָה עַר וְחוֹלֵם עַל דוּדָה. קוֹל דוּדֵי דוֹפֵק בְּדֵלַת. שְׂרֵאשִׁי נְמָלָא טַל קְנֻצוֹתֶיךָ רִסִּי לִילָה אֲנִי הַכְּנִסִּי אוֹתִי הַבֵּיתָה. בְּחוּץ קָר וַיּוֹרֵד טַל עַל רֵאשִׁי. (ג) פְּשֻׁטִי אֶת כְּתָנִיתִי וְכוּ' אֵין לִי כַח לְקוֹם מִמְקוֹמִי, לְהַתְּלַבֵּשׁ וְלִלְכַת אֶל הַדֵּלַת. (ד) דוּדֵי שְׁלַח יָדוֹ מִן הַחֹדֵר עֲזַב אֶת דֵּלְתִי, כְּשִׂרָאֵה שְׂאִינִי פּוֹתַחַת. וּמַעִין הַמּוֹ עֲלֵינוּ רַגְשׁוֹתֵי הַתְּעוֹרָרוֹ כְּלַפּוֹ. (ה) יָדֵי נְטָפוֹ מוֹר הִיא סִכָּה מוֹר עַל יָדֶיהָ לְפָנֶיךָ שֶׁהִלְכָה לִישׁוֹן, וְהַמּוֹר נִדְבַק לְכָל דְּבַר שֶׁהִיא נּוֹגַעַת בּוֹ. הַעוֹבְדָה שֶׁהִיא נוֹטַפַת מוֹר מִלְמַדַת גַּם שֶׁהִיא עוֹד מְנוּמְנַמַת, וְגַם שֶׁהִיא מְדִיפָה רִיחַ טוֹב. (ו) וְדוּדֵי חֲמֶךְ עֶבֶר כְּבֵר הֶלֶךְ, עַד שֶׁהַתְּמַהֲמַתִּי נַפְשִׁי יִצְאָה בְּדַבְּרוֹ הַתְּאוּתִי לְשִׁמּוֹעַ אֶת קוֹלוֹ. (ז) רְדִידִי מִיֵּן בְּגַד אוֹ תַכְשִׁיט. (ח) הַשְּׂבַעֲתִי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם גַּם כֵּן הִיא מִשְׁבִּיעָה אֶת עֲצָמָה. אֲבֵל בְּנִגּוּד לְשֵׁנִי הַפַּעֲמִים הַקּוֹדְמוֹת, בְּהֵן הַשְּׁבִיעָה אֶת עֲצָמָה לֹא לְעוֹרֵר אֶת הָאֵהָבָה לְפָנֶיךָ הַזֵּמֵן, כַּעַת הִיא מִשְׁבִּיעָה אֶת עֲצָמָה לְקוֹם וּלְמִצּוֹא אֶת הַדּוּד וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְבֵא אֵלֶיהָ. אִם תִּמְצָאוּ אֶת דוּדֵי מִה תִּגִּידוּ לוֹ שְׁחוֹלַת אֶהְבֶּה אֲנִיאֵעִ"פ שְׁבַד"כ אִשָּׁה לֹא אוֹמַרְתִּי זֹאת לְאִישׁ. כֵּן הָאֵהָבָה כְּבֵר חֲזָקָה דִּיה. (ט) מִה דוּדְךָ מִדוּד מֵה בֵּין דוּדֶךָ לְבֵין כָּל הַדּוּדִים? (י) דְּגוּל מִרְכַּבָּה יֵשׁ מִפְּרִשִׁים: מוֹקֵף רַבְבַת חִיילִים. (ש"י). וַיֵּשׁ מִפְּרִשִׁים: דוּגֵל וּמִפּוֹאֵר יוֹתֵר מִרְבַּבַת אֲנָשִׁים, אוֹ הַמִּפּוֹאֵר בֵּינָתִי רַבְבַת אֲנָשִׁים (רַאב"ע, ר"ק, ר"ד). (יא) כְּתָם פֶּז זָהָב. (יב) יִשְׁבוֹת עַל מְלֵאֵת לֹא בּוֹלְטוֹת וְלֹא שׁוֹקְעוֹת. (יג) לְחִינוּ פְּעוֹרֹנָתָה הַבֶּשֶׂם מְגִדְלוֹת מִרְקָחִים מִקּוֹם שְׁבוֹ גְדֵלִים מִרְקָחִים. כְּלוֹמֵר בְּשִׁמְסִים וּמִינֵי מִתִּיקָה שׁוֹנִים. (יד) מַעִין בְּטַנּוּ. עֵשֶׂת שֵׁן גוֹשׁ שִׁנְהָב. מַעֲלַפַת מִשׁוּבַצַת. (טו) עֲמוּדֵי שֶׁשׁ עֲמוּדֵי שִׁישׁ. פֶּז זָהָב. אֲנָה הֶלֶךְ דוּדְךָ אֶת מִבְקַשְׁתְּךָ שֶׁנַּעֲזוּר לְךָ לְמִצּוֹא אֶת דוּדְךָ? אֲמַרִי לְנוּ הִיכֵן לְחַפְשׁוֹ. (ב) דוּדֵי יָרֵךְ לְגִנּוֹ וְכוּ' כֹּאשֶׁר הוּא לֹא עֵימָה וְהִיא שׁוֹאֵפַת אֵלֶיהָ הִיא רוֹאֵה אוֹתוֹ בְּעֵינֵי רוּחָה בְּעֵרוּגוֹת הַבֶּשֶׂם עִם הַשׁוֹשְׁנִים.

יב לכה דודי נצא השלה גלינה בכפרים: יגשכימה לכרמים נראה אספרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דודי קף: יד הדודאים נתגוררית ועלפתחינו כל מגידים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך:

א מי והנדך פאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי: ב אנהנדך אביאך אל בית אמי תלמדני אשקך מינין הרקח מעסיס רמני: ג שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני: ד השבעתי אתכם בנות ירושלם מה תעירו ומה תעירו את האהבה עד שתחפץ: {ס}

ה מי זאת עלה מן המדבר מתרפקת על הדורה תחת התפוח עוררתיו שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילקחת: ושימיני כחותם על לבך כחותם על זרועך כיעצה כמנת

אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהכתנה: ז מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה אמתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו: {ס}

ח אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחתינו ביום שידבר בה: ט אסחומה היא נבנה עליה טירת כסף ואסחלת היא נצור עליה לוח ארז: י אני חומה ושדי פמנדלות אז היתה בעיניו כמוצאת שלום: {פ}

יא כרם הנה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנטרים איש ובא בפריו אלף כסף: יב כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנטרים את פריו: יג היושבת בננים חברים מקשיבים לקולך השמיעני: יד ברת ודודי ודמה לך לזכרי או לעפר האילים על הרי בשמים:

שכל המסתכל בה רואה תחילה את הנעלים. **פְּעִמֶיךָ** רגליך. **תְּלָאִים** תכשיטים. (ג) **שְׁרָרְךָ** טבורך. **אֶגֶן הַסֶּהַר** כלי מלא מים צלולים (רש"י). **אֵל יְהוָה הַמַּזְג** לעולם לא חסרים בו מים למזוג. (ה) **צִנּוֹאֲרֶךָ כְּמַגְדֵל הַשֵּׁן** ולעיל היה כמגדל דוד. **עֵינֶיךָ בְּרִכּוֹת בְּחֻשְׁבוֹן** יפות כמו הברכות הידועות שבעיר חשבון. **אִפֶּךָ כְּמַגְדֵל הַלְּבָנוֹן** צופה פני **דְּמִשְׁקִמְגַדֵּל** שהיה ידוע בזמנם, שהיה עומד בלבנון וצופה לדמשק. (ו) **נְדַלַת רֵאשֶׁן** מקלעות שערך. (רש"י, רשב"ם) **מֶלֶךְ אֲסוּר בְּרֵהֻטִים** המראה שלך הוא כמראהו של מלך הקשור בפארי המלוכה. (ח) **זֹאת קוֹמַתְךָ דְּמַתָּה לְתִמְרָה** את גבוהה כתמר. **וְשִׁנֶּיךָ לְאֲשֻׁכְלוֹת** אשכולות התמר מבשילים בסוף הקיץ. אז מבשיל גם הכרם. זהו גם זמנו של התפוח. הדוד מבקש לומר שהרעיה בשלה והוא חפץ בה. (ט) **בְּסִנְסְנֵי** החלק המחזיק את אשכולות התמרים. (י) **וְחִפְּךָ פִּיִּי הַטּוֹב** הסמדר דלעיל, כעת הוא כבר יין. וכשם שהדוד חכו ממתקים, כך הרעיה. **דּוֹכַב שְׁפָתַי יִשְׁנִים** לעיל הרעיה ישנה ולא קמה. כעת האהבה מעוררת אותה. עד שהיא אומרת: (יא) **אֲנִי לְדוֹדִי וְעַלִּי תִשׁוּקְתוֹ:**

(יב-יג) **לְכֵה דוֹדִי ... שֵׁם אֶתֶן אֶת דְּדִי לְךָ** לעיל (ו יא-יב), ירד הדוד אל הגן לראות אם הבשיל. כעת הרעיה מזמינה אותו לבדוק זאת טוב. ואומרת שכשיבא אל הגן, כלומר אליה, יקבל אותה. היא מזמינה אותו לבלות עמה בכפרים ובכרמים. (יד) **הַדּוֹדָאִים ... תְּדַשִּׁים גַּם יִשְׁנִים** תיאור של סוף הקיץ. הפירות הבשילו, והם שמורים אך לך. כלומר: הרעיה מוכנה לקראת דודה.

(ב) **בֵּית אִמִּי תִלְמַדְנִי** בית אמי המלמדת אותי. **אֲשַׁקְךָ מִיַּיִן הַרְקָח מַעְסִיס רַמְנִי** שהרעיה נמשלה להם. היא כבר לא סמדר אלא יין רקח. כלומר: אתן לך את עצמי. כפי שהיא ממשיכה לתאר: (ג) **שְׁמָאלוֹ תַּחַת רֵאשִׁי וַיְמִינִי תַּחְבֵּקְנִי:** (ד) **הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם וְכוּ'** לעיל כאשר היא ראתה את עצמה בעיני רוחה בחיק הדוד היא השביעה את עצמה שלא תעורר את האהבה. כעת היא כבר יודעת שהאהבה התעוררה. לכן היא שואלת: מדוע עוררתני? הלא השבעתי אתכן.

כאן הרעיה כבר עולה ומתרפקת על דודה. היא אינה מצפה שהוא יוביל אותה לחופה כמו לעיל, אלא כבר מתרפקת עליו מעצמה. (ה) **עוֹרְרַתִיךָ** עוררתי את האהבה. (ו) **שִׁמְנֵי כַחוֹתֶם עַל לִבְךָ כַחוֹתֶם עַל זְרוּעֶךָ** זכור אותי תמיד. ויש דורשים שיש כאן רמז לתפלין. **כִּי עֲזָה כְּמִנְתֵּי אֶהְבֶּה וְכוּ'** ואינני יכולה לעמוד בפניה.

(ח-ט) **אָחוֹת לָנוּ קְטָנָה וְכוּ'** הדוד משיב: את עדין קטנה, ואני עדין צריך לברר מה טיבך. האמנם ראויה את לטירת כסף. והיא משיבה: (י) **אֲנִי חוֹמָה** ואני ראויה להנשא לך. (יא) **בְּבַעַל הַמּוֹן** שם מקום. **נָתַן אֶת הַכְּרָם לַנְּטָרִים** קבע שהנטרים בוצרים לעצמם, ובתנאי שכל אחד מהם משלם בכל שנה אלף כסף. ולכן אומרת הרעיה: (יב) **כְּרָמִי שְׁלִי לְפָנַי** כבר התבאר לעיל (א ו) ש"כרמי שלי" הוא משל לרעיה עצמה. הרי כרמי שלי לפניך, קח אותי, אני נותנת לך את האלף שאני חיבת לך, וגם את המאתים שהנטרים מקבלים. (יג) **הַיּוֹשֵׁבֵת בְּנָנִים** כנוי לרעיה, שהרי לעיל היא נמשלה לגנים. **תְּחַבְּרִים מְקַשְׁיָבִים לְקוֹלְךָ** אני מקשיב לקולך **הַשְּׁמִיעֵנִי** כמו שאמר לעיל (ב יד). (יד) **בְּרַח דוֹדִי וְכוּ'** כמו שאמרת לעיל (ד ו, ובבאורנו שם) שאתה רוצה לברוח אלי, ברח אלי, אל הרי הבשמים שהרעיה נמשלה להם.

אור יום הנה ספירה הכשרה בנוהגים, לציון נדחה קרא דרושה עלות גהים, בנן מפאך כרן מחמד לב וגהים, משפני עליון בעשר מעלות קדש גבהים, גיל לכבות לבנון המלכך נצוחים שלוהים, נכבדות מדבר כן עיר האלהים: דרישות לדרש בשכנך מקום כפור שלים, סלולי ציון מבקשים תפקידים הרם משולים, המון חוגג עלות יראה התר שלשלים, עת כי בא לחננה בלי רשולים, ומתקרב לה כפורה נדכה להקריב בטהר שולים, פצחו רננו יחדו חרבות ירושלים: זורזו להקדים שלוחים דיגי גיא נבואות, צאת מבצרב עשות כריכות מאביבי תבואות, חול ושבת כרבים מלאכותיו בשלוש באות, קבצו עירות הסמוכות עסק גדול לנאות, חשקה קצרוהו ונתנהו בקפה ולעזרה מוכאות, מה ידידות משפנותיך יהיה צבאות: טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו לאמר, רבה עמרים במדבר כנגדם אחד לתמר, יחבט ונתן לאבוב האור בכלו לגמר, שטחיהו בעזרה עמלו לרוח חיים לכמר, כמה ככרי מר לסנטר הלז לזמר, שבעות חקות קציר לנו ישמר: תפן בלתת וצבור ונגרס בלי חסרון, בשלש עשרה נפה יוציאו ממנו עשרון, נתן שמנו ולבונתו יצק ובלל בהדרון, הניף והגיש קמץ ומלח והקטיר הזפרון, מזר שלחן גבוה וכו בשירי הדורון, כל זכר בבני אהרן: קרב העמר שוקי ירושלים בפרות מעשרים, פריזות בית דין מחצות רחוקים מתרים, מרחוק את יהיה מעזכם זכרו מזכירים ונוהרים, ירושלים הבנויה תעלה על לבכם נמהרים, חזקו ותזכו לשמע שיר ישורר להרים, הר בית יהיה בראש ההרים: לביתך נאנה קדש ננה תהלה חומל, בית יער הלכנון מלכלב מגדים וגומל, זהב פרוזים פרות פרחיו עוד מהאמל, לזרעו של יצחק חסד ביום הגמל, ארוממן בעטור כפורי בקלתות מזבחות ולא בתורמל, כבוד הלכנון נתן לה הדר הכרמל: יראה כפת המוקד תשלום שלם סביבך, שמך כשם מלכך שעריך בשבטיך בהסביך, העת פעדי תלבשי הדר סביך במסביך, שרות כהנך באביבך, נעימות לויך באבוביך, עוד תעדי תפיך, טלול רוביך ברחוביך, שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך: יתרה חבתך ירושלים כנוי שבעים שמותיך, כעיר שחברה לה הפקדו שומרי חומותיך, מזכירים לרחמן ולשומך תהלה בארץ לישוב שוממותיך, באחנה וברעות ומקדש אל ברמה ניוותיך, אדברה ואבקשה טוב לך ושלום באר מנותיך, יהי שלום בחילך שלנה בארמנותיך:

מסכת מנחות פרק י

א רבי ישמעאל אומר, העמר היה בא בשבת משלש סאין, ובחל מחמש. וחכמים אומרים, אחד בשבת ואחד בחל, משלש היה בא. רבי חנינא סגן הכהנים אומר, בשבת היה נקצר ביחיד ובמגל אחת ובקפה אחת. ובחל, בשלשה ובשלש קפות ובשלש מגלות. וחכמים אומרים, אחד בשבת ואחד בחל, בשלשה ובשלש קפות ובשלש מגלות:

ב מצות העמר לבוא מן הקרוב. לא בכר הקרוב לירושלים, מביאים אותו מקל מקום. מעשה שבא מגגות צריפין, ושתי הלחם מבקעת עין סוכר:

ג כיצד היו עושים. שלוחי בית דין יוצאים מערב יום טוב, ועושין אותו כריכות במחבר לקרקע, כדי שיהא נוח לקצור. וכל העירות הסמוכות לשם, מתכנסות לשם, כדי שיהא נקצר בעסק גדול. כיון שחשכה, אומר להם, בא השמש, אומרים הין. בא השמש, אומרים הין. מגל זו, אומרים הין. מגל זו, אומרים הין. קפה זו, אומרים הין. קפה זו, אומרים הין. בשבת אומר להם, שבת זו,

ד קצרוהו ונתנהו בקפות, הביאוהו לעזרה, היו מהבהבין אותו באור, כדי לקים בו מצות קלי, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים, בקנים ובקליחות חובטים אותו, כדי שלא יתמעך. ונתנהו לאבוב, ואבוב היה מנקב, כדי שיהא האור שולט בכלו. שטחיהו בעזרה, והרוח מנשבת בו. ונתנהו ברחים של גרוסות, והוציאו ממנו עשרון שהוא מנפה משלש עשרה נפה, והשאר נפדה ונאכל לכל אדם, וחיב בחלה, ופטור מן המעשרות. רבי עקיבא מחיב בחלה ובמעשרות. בא לו לעשרון, ונתן שמנו ולבונתו, יצק, ובלל, הניף, והגיש, וקמץ, והקטיר, והשאר נאכל לכהנים:

ה משקרב העמר, יוצאין ומוציאין שוק ירושלים שהוא מלא קמח וקלי שלא ברצון חכמים, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, ברצון חכמים היו עושים. משקרב העמר, התר החדש מיד, והרחוקים מתרים מחצות היום ולהלן. משחרב בית המקדש, התקין רבו יוחנן בן זכאי, שיהא יום הנה פלו אסור. אמר רבי יהודה, והלא מן התורה הוא אסור, שנאמר (ויקרא כג), עד עצם היום הזה. מפני מה הרחוקים מתרים מחצות היום ולהלן, מפני שהן יודעין שאין בית דין מתעצלין בו:

ו העמר היה מתיר במדינה, ושתי הלחם במקדש. אין מביאין מנחות ובפורים ומנחת בהמה קדם לעמר. ואם הביא, פסול. קדם לשתי הלחם, לא יביא. ואם הביא, פשר:

וַיִּשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת
עַל שְׂפַת הַיָּם: וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ
הָעָם אֶת יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בְּיַהּוָה וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדָיו: פ

אִזּוּ יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אֲשִׁירָה
לַיהוָה כִּי גָאָה נָאָה סוֹס וָרֶכֶב וּרְמָה בַיָּם: עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה נִיְהִי לִי לִישׁוּעָה זֶה
אֱלֹהֵי וְאַנְהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וְאַרְמְמָנָהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מִרְכַּבַּת
פָּרָעָה וַחֲיִלּוֹ יָרָה בָיָם וּמִבְּחַר שְׁלֹשׁוֹ טָבְעוּ בַיָּם סוּף: תְּהַמַּת יַכְסִּימוּ יָרְדוּ
בַּמִּצּוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן: יְמִינֶךָ יְהוָה נֶאֱדָרִי בַפֶּחַ יְמִינֶךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: וּכְרַב
גְּאוּנֶךָ תִּתְרַס קַמְיֶךָ תִּשְׁלַח חֲרֹנֶךָ יֹאכְלֵמוּ כַּקֶּשׁ: וּבְרוּחַ אַפִּיךָ נַעֲרָמוּ מַיִם נִצְבּוּ
כְּמוֹ גֵּר נְזֻלִים קָפְאוּ תְהַמַּת בְּלֶב יָם: אָמַר אוֹיֵב אֲרַדְךָ אֲשִׁיג אַחַלְק שְׁלָל
תִּמְלָאמוּ נַפְשֵׁי אַרְיֵק חֲרָבִי תוֹרִישְׁמוּ יָדַי: נִשְׁפַּת בְּרוּחְךָ כֶּסֶמוּ יָם צָלְלוּ
פַּעוּפֶרֶת בְּמַיִם אֲדִירִים: מִי כְמוֹכָה בְּאֵלִם יְהוָה מִי כְמוֹכָה נֶאֱדָר בַּקֶּדֶשׁ נוֹרָא
תְהַלֵּת עָשָׂה פְּלֵא: נְטִית יְמִינֶךָ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ: נְחִית בַּחֲסֻדְךָ עִם זֶה גְּאֵלְתָּ נְהַלֵּת
בְּעֻזְךָ אֵל נוֹה קִדְשֶׁךָ: שְׁמַעוּ עַמִּים יַרְזוּנוּן חֵיל אַחֲזוּ יִשְׁבִי פְּלִשְׁתִּי: אִזּוּ נִבְהַלּוּ
אֱלוֹפֵי אֲדוּם אֵילֵי מוֹאָב יִאחֲזוּמוּ רָעַד נִמְגּוּ כָּל יִשְׁבֵי כְנָעַן: תַּפַּל עֲלֵיהֶם אֵימַתָּה
וּפְחַד בְּגֹדְלִי זְרוּעֶךָ יִדְמוּ כְּאֶבֶן עַד יַעֲבֹר עִמָּךָ יְהוָה עַד יַעֲבֹר עִם זֶה קְנִיתָ:
תִּבְאָמוּ וְתִטְעַמוּ בְּהַר נַחֲלַתְךָ מִכּוֹן לְשַׁבְתְּךָ פַּעֲלַת יְהוָה מִקֶּדֶשׁ אֲדָנִי כּוֹנְנִי
יָדִיךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעַד: כִּי בָּא סוֹס פָּרָעָה בְּרֶכֶבוּ וּבִפְרָשָׁיו בַּיָּם וַיִּשָּׁב
יְהוָה עֲלֵיהֶם אֶת מִי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁה בַּחוּךָ הַיָּם: פ

וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אַחֲתֵיךָ אֶת הַתֶּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֵן כָּל הַנְּשִׁימִם אַחֲרֶיהָ
בַּתְּפִים וּבַמְּחֻלָּת: וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוֹ לַיהוָה כִּי גָאָה נָאָה סוֹס וָרֶכֶב וּרְמָה
בַּיָּם: ס

יּוֹם לַיַּבֶּשֶׁה נִהְפְּכוּ מִצּוֹלִים. שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְחוּ גְאוּלִים:
הַטְּבַעַת בַּתְּרַמִּית. רִגְלֵי בַת עֲנַמִּית. וּפְעַמֵי שׁוֹלְמִית. יָפוּ בְנַעֲלִים:
וְכָל רְאֵי יִשׁוּרוּן בַּעַת הוֹדִי יִשׁוּרוּן. אֵינן פְּאֵל יִשְׁרוּן. וְאוֹיְבֵינוּ פְּלִילִים:
דְּגִלֵי בֵן תְּרִים. עַל הַנְּשִׁאָרִים וַתִּלְקַט נַפְזָרִים. כְּמִלְקַט שְׁבָלִים:
הַבָּאִים עִמָּךְ. בְּכַרִּית חוֹתְמָךְ. וּמִבְטָן לְשִׁמְךָ. הֵמָּה נְמוּלִים:
הַרְאָה אוֹתוֹתֶם. לְכָל רוֹאֵי אוֹתָם. וְעַל כְּנָפֵי כְסוּתָם. יַעֲשׂוּ גְדִילִים:
לְמִי זֹאת נִרְשָׁמְתָּ. הַכֹּר נָא דְבַר אָמְתָּ. לְמִי הַחוֹתְמָת וּלְמִי הַפְּתִילִים:
וְשׁוֹב שְׁנִית לְקִדְשָׁה. נָא לְתוֹסִיף לְגִרְשָׁה. וְהַעֲלֵה אוֹר שְׁמִשָּׁה. וְנָסוּ הַצְּלָלִים:
יָדִידִים רוּמְמוֹךְ. בְּשִׁירָה קְדוּמוֹךְ. מִי כְמוֹכָה יְהוָה בְּאֵלִים.

ודוי מעשרות

לשביעי של פסח של שנה רביעית ושביעית, בשעת המנחה

כי הכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאִלמנה
ואכלו בשעריך ושבעו: ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום
ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי: לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו
בשטא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול יהוה אלהי עשיתי ככל אשר צויתני: השקיפה ממעון קדשך מן
השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש:
מסכת מעשר שני פרק ה

ו ערב יום טוב הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית, הנה בעור. כיצד, נותנין תרומה ותרומת
מעשר לבעלים, ומעשר ראשון לבעליו, ומעשר עני לבעליו. ומעשר שני והבכורים מתבערים בכל מקום.
כפי שמעון אומר, הבכורים נתניו לפנהיים פתומה. התבשיל, בית שמאי אומרים, צריך לבער. ובית
הלל אומרים, הרי הוא כמבוער:

ז מי שהיו לו פרות בזמן הזה והגיעה שעת הבעור, בית שמאי אומרים, צריך לחללו על הכסף. ובית הלל
אומרים, אחד שהו כסף ואחד שהו פרות:

ח אמר רבי יהודה, בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינות, מהרו והתקינו את פרותיכם עד
שלא תגיע שעת הבעור. עד שבא רבי עקיבא ולמד, שכל הפרות שלא באו לעונת המעשרות, פטורים מן
הבעור:

ט מי שהיו פרותיו רחוקים ממנו, צריך לקרות להם שם. מעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו באין
בספינה, אמר רבן גמליאל, עשור שאני עתיד למד, נתון ליהושע ומקומו משכר לו. עשור אחר שאני
עתיד למד, נתון לעקיבא בן יוסף שזיכה בו לעניים, ומקומו משכר לו. אמר רבי יהושע, עשור שאני
עתיד למד נתון לאלעזר בן עזריה, ומקומו משכר לו. ונתקבלו זה מזה שכר:

י במנחה ביום טוב האחרון היו מתנדין. כיצד הנה הודוי, **בערתי הקדש מן הבית**, זה מעשר שני ונטע
רבעי. **נתתיו ללוי**, זה מעשר לוי. **וגם נתתיו**, זו תרומה ותרומת מעשר. **לגר ליתום ולאִלמנה**, זה מעשר
עני, הלקט והשכחה והפאה, אף על פי שאינו מעבין את הודוי. מן הבית, זו תלה:

יא **ככל מצותך אשר צויתני**, הא אם הקדים מעשר שני לראשון, אינו יכול להתנדות. **לא עברתי**
ממצותיך, לא הפרשתי ממין על שאינו מינו, ולא מן התלוש על המחבר, ולא מן המחבר על התלוש,
ולא מן החדש על הישן, ולא מן הישן על החדש. **ולא שכחתי**, לא שכחתי מלבכך ומלהזכיר שמך עליו:

יב **לא אכלתי באני ממנו**, הא אם אכלו באינה אינו יכול להתנדות. **ולא בערתי ממנו בטמא**, הא אם
הפרישו בטמאה אינו יכול להתנדות. **ולא נתתי ממנו למת**, לא לקחתי ממנו ארון ותכריכים למת, ולא
נתתיו לאווננים אחרים. **שמעתי בקול יי אלהי**, הבאתיו לבית הבחירה. **עשיתי ככל אשר צויתני**,
שמחתי ושמחתי בו:

יג **השקיפה ממעון קדשך מן השמים**, עשינו מה שצוית עלינו, אף אתה עשה מה שהבטחתני. **השקיפה**
ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל בבנים ובבנות. **ואת האדמה אשר נתת לנו**, בטל
ומטר ובגללות בהמה. **כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש**, כדי שתתן טעם בפרות:

יד מכאן אומר, ישראל וממזרים מתנדים, אבל לא גרים ולא עבדים משחררים, שאין להם חלק
בארץ. רבי מאיר אומר, אף לא כהנים ולוים, שלא נטלו חלק בארץ. רבי יוסי אומר, יש להם ערי
מגורש:

טו יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא בטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו הנה
פטוש מכה בירושלים, ובקמיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי:

